
THE LIBRARY OF CONGRESS

Svému milovanému

učitelovi

p. prof. M. Hattalovi

na důkaz své úcty a

oddanosti

vděčný žák.

Staročeská
mluvnice.

Sestavil

Dr. F. B. Květ.

V Praze.
Kober & Markgraf.
1860.

Tiskem Rohlíčka a Sieverse v Praze. 1860.

Předmluva.

Vydávaje na světlo zvuko- a tvarosloví jazyka staročeského, jež jsem zvláště pro studující mládež sestavil; poněvadž tato až posud podobné rukověti, ač jí nevyhnutelně potřebné, nemá, zvláště co prvý díl Výboru z literatury české, v němž Počátkové staročeské mluvnice od P. J. Šafaříka obsaženi jsou, rozebrán jest, neuznávám za potřebné, obšírnými slovy vykládati, že jsem se zásadami novějších gramatikův řídil a že všecka zásluha má, jestliže vůbec jaké prací touto dojdu, skorem výhradně na pouhém uspořádání a sestavení se zakládá. I jednoho i druhého se zajisté každý ve spisu samém dočte. Jenom následující věci, by v úvahu vzaty byly, zde zvláště uvesti potřebným býti mně se vidí.

Přede vším jest mně omluviti se, že jsem, ačkoli toho nápis spisku žádá, skladbu staročeskou mlčením pominul. Příčina, za kterou jsem se viny této dopustil, je hlavně ta, žeby za doby naší, kde skladba česká vůbec hodnosti vědecké sobě vydobývati teprvé počíná, jednak ani radné ani na čase nebylo, již nyni se do staročeské skladby pouštěti s prospěchem, jakého každá rukověť škole pojistiti má, jednak že studující mládeži hlavně a přede vším o to jde, aby tvary staročeské řádně poznala a ocenila. Že jsem i nauku o tvoření slov mimo se pustil, omluví mne účel spisku sám.

S větší nesnází setkal jsem se, maje se na pravopisu ustanoviti. Dosti dlouho váhav rozhodl jsem se konečně pro pravopis, jejž p. prof. Hattala u nás pro starou češtinu ponavrhl, maje za zbytečné, hlásky *l* a *r* před *i* a *ě* a před původným *e* zvláště obměkčovati, co ani nová čeština u hlásek *d*, *n* a *t*, vyjma jen kde tyto před původným *e* stojí, nedělá. Spůsob tento pravopisu vyniká zajisté důsledností svou nade všecky jiné. Měkké *v́*, *b́*, *ṕ*, *ḿ* a *ć*, *ś*, *ź* označil jsem jen tam, kde toho potřeba zvláštní byla.

Dokladův, sebraných již pp. Šafaříkem, Miklošićem a Hattalou, věrně jsem použil. Přes to přes všecko jsem neopominul i sám z památek staročeských nových dokladů těžiti, jichž jsem ale, poněvadž mně jen o to šlo, abych pravidlům práva historického pojistil, od oněch zvláštním spůsobem označení nerůznil.

Prameny samy označuje držel jsem se dílem skratků od p. Šafaříka v prvém dílu Výboru z literatury české navržených, dílem jsem i jiné potřebované prameny podobným spůsobem naznačil, totiž:

Alb. = Alberta Velikého knihy mravní.
Alx. = Alexander čili Alexandreis.
BLob. = Bohluslava z Lobkovic na Hasištejně list ku Pánu Petrovi z Rožmberka.
ČE. = Čtení z evangelií.
Dal. = Kronika česká, vůbec Boleslavská čili Dalemilova.
Des. Káz. = Desatero kázaní božích.
EM. = Evangelium sv. Matouše.
Ev. = Zlomky z meziřádkového překladu celého textu evangelií (Zlomky Svatojanské).
EV. = Evangeliář Vídenský.
EZ. = Tři zlomky básní epických.

Háj. = Václava Hájka z Libočan kronika česká.
HG. = Homilie glossované.
Hod. = Hodiny.
Jung. = Slovník česko-německý Josefa Jungmanna.
JMl. = Ježíšovo mládí.
Kr. B. = Biblí bratrská, vyd. od jednoty bratrské v VI dílech v Kralici na Moravě od léta 1579 do 1593.
KPR. = Kniha starého Pána z Rožmberka.
List. = Listiny.
LS. = Libušin soud (Rukopis Zelenohorský).
Mast. = Mastičkář.
Modl. Neub. = Modlitby z bibl. p. J. rytíře z Neuberka.
MV. = Glossy české v latinském slovníku Mater Verborum, opsaném od mnicha Vacerada.
NPB. = Nejstarší překlad celé biblí.
Pass. = Passional aneb životové sv. mučedlníkův.
PDuch. = Písně duchovní.
PP. = Pěsnice pěsní (v kr. veř. bibl.).
Pr. = Proroci.
Pulk. = Kronika česká Přibíka čili Přibislava ze Hradenína, příjmím Pulkavy.
RK. = Rukopis Kralodvorský.
Roz. = Klena Rozkochaného slovník latinsko-český.
Řem. = Satyra o řemeslnících.
ŘPZ. = Řád práva zemského.
Sm. Fl. = Spisy Smila Flašky z Pardubic.
Sp. D. = Spor duše s tělem.
SPr. = Legenda o sv. Prokopovi.
St. Skl. = Starobylá skládánie. Památka XIII a XIV věku z nejvzácnějsích rukopisóv vydaná od Václava Hanky.

Št.	=	Spisy Tomáše ze Štítného.
Trist.	=	Tristram.
Troj. let.	=	Trojanští letopisové.
Vel.	=	Spisy Adama Daniela z Veleslavína.
XII Ap.	=	Legenda o 12 apoštolech.
Zj.	=	Zjevení sv. Jana (v kr. veř. bibl.).
ŽJK.	=	Život Ježíše Krista.
ŽG.	=	Žaltář glossovaný.
ŽK.	=	Žaltář Klementinský.
ŽSO.	=	Život svatých otcův.
ŽW.	=	Žaltář Vitenberský.

Jiné doklady, úplněji označené, samy sebou jsou srozumitelny; podobně i jiné skratky zvláště zde vykládati není potřeba, poněvadž je čtenář i bez výkladu snadno uhodne.

Zbývá mně konečně ještě milé povinnosti dostáti, totižto vděčně ještě spomenouti, že jsem u sestavení spisku tohoto prací pp. Šafaříka, Miklošiće, Hattaly a Schleichera byl použil, a nejvroucnější díky své jmenovitě p. prof. Hattalovi veřejně vysloviti, dílem co milému učitelovi svému, dílem proto, že ke zdokonalení dílka toho po čas práce i tisku radou svou přátelskou dobrotivě a starostlivě přispívati sobě neobtěžoval.

V Praze, dne 1. července 1860.

Dr. Květ.

Staročeská mluvnice.

Úvod.

§. 1.

Jazyk slovanský rozpadá se ústrojím svým v době historické na dvě pořadí, na nářečí jihovýchodní a západní. K západním nářečím spadá československčina (čeština, moravština, slovenčina), polština a lužická srbština (horní i dolní); k jihovýchodním spadá bulharština (stará čili cyrillčina i nová), illyrština (chrvatština, srbština, slovinština) a ruština (velkoruština, maloruština, běloruština).

Co do srozumitelnosti stojí čeština k nářečím slovanským v rozdílném poměru. Tento dá se dvěma hlavními pravidly naznačiti, totiž:

1. Čeština je nářečím západním srozumitelnější nežli jihovýchodním. Polák porozumí na př. Čechovi spíše nežli Chrvát.

2. Čeština je bližšímu nářečí pořadí západního spolu i srozumitelnější Polák porozumí na př. Čechovi spíše nežli Lužický Srb.

§. 2.

Stará čeština hájí rázu svého západního již v nejstarších památkách. Tím liší se již v IX a X století od cyrillčiny nejen rázem západním všeobecným než i rázem svým zvláštním.

A) Ráz západní všeobecný:

1. Místo cyr. *razъ* a *izъ* užívá stará čeština pravidelně *roz* a *vy*, na př. roz-vlajaše, *vy*-plakavši. *LS.* roz-prnete sě, vy-měte. *Ev.* — ale v cyr.: raz-vorъ (rozvor), raz-vlěšti (rozvléci), iz-mazati (vymazati), iz-vrъgъ (vývrh).

2. Nevysouvá jako cyrillčina zubnic *d* a *t* před *l*, na př. umyva*d*lo. *Ev.* vlá*d*l. *LS.* — ale v cyr.: ora-lo (o-ra-*d*lo), pa-lъ (pa*d*-l), ple-lъ (ple*t*-l).

3. Nevsouvá jako cyrillčina souhlásky *l* před *j* po retnicích, na př. v zemiu a ostaviu. *Ev.* — ale v cyr. zem-l-ia (zemia), lov-l-ią (lov-iu; novoč. lovím).

B) Ráz češtiny zvláštní.

1. Již v nejstarších památkách počíná stará čeština samohlásku *a* jak zpětně tak i postupně přehlasovati (srovn. §§. 26, 27), na př. světě Vyšegradě, ruka děvče. *LS.* u uglie (m. uglia). *Ev.*

2. Zaměnila cyr. nosovky *ą* a *ę* až na nepatrné zbytky v *Ev.* čistými samohláskami (srovn. §. 18.), na př. na dubě (cyr. dąbě), přetě (cyr. prětę). *RK.*

3. Zaměnila sesláblé cyr. samohlásky *ъ* a *ь* dosti zhusta plnými samohláskami (srovn. §. 16), na př. tesť m. test*ь* (cyr. tьstь). *Ev.* deň m. den*ь* (cyr. dьnь). *RK.* ot brd vltorěčných (cyr. vlъtorěčnychъ). *LS.*

4. Má stará čeština v aoristu druhém mezi kmenem a známkou aoristu (*s*, *ch*) sponu *e*, cyrillčina sponu *o*. Jenom v *Ev.* čítáme rek-o-s-ta m. reč-e-s-ta. Tento zlomek ale není čistě česky psán, oplývaje bulharismy (srovn. §§. 134, č. 2; 138, č. 2; 152, a, čč. 2, 3; 168, b, č. 2.)

5. V instrumentalu jednotném rodu mužského a středního má stará čeština po tvrdých souhláskách příponu *em*, cyr. *omь*, na př. zarve tur-em (cyr. tur-omь). *LS.* (srovn. §. 74, b, č. 3.)

Díl prvý.

Zvukosloví.

O písmě a pravopisu.

§. 3.

Staří Čechové znali již co pohané runám germanským podobný způsob psaní. Máme toho důkazy prostřední i bezprostřední.

A) Prostředně se toho domnívati můžeme, poněvadž i ostatní Slované již co pohané zvláštní své písmo měli. To neomylně vysvítá z výroku Dětmarova a Chrabrova. Dětmar Meziborský (naroz. r. 975, zemř. r. 1018) praví u popsání chrámu Retranského: „interius Dii stant manu facti singulis nominibus insculptis.“ Mnich Chrabr (žil v X a XI století) praví ve své zprávě o písmenech slovanských: „Před tím Slověné neměli kněh, než črtami a řezami četli a hádali pohané jsouce“.

B) Bezprostředně to vysvítá z několika výrazův, z pohanské doby nás došlých.

V *LS.* čítáme: „ — dvě věglasně děvě, vyučeně věščbám vítězovým: u jedncj sú desky pravdodatné, u vtorej meč krivdy kárujúcí.“ Mater verborum, slovník to latinský s českými glossami od r. 1202, glossuje „čirnoknižníci“ nigromantici.

Řádné písmo přijali staří Čechové teprv pokřtěni byvše; bylo pak trojí: cyrillské, hlaholské a latinské.

§. 4.

Písma cyrillského a hlaholského dostalo se starým Čechům v IX století apoštoly slovanskými, svatými bratry Cyrillem a Methodějem, kteří v Čechách slovanské obřady, ač ne na dlouho, zavedli. Již v X století mizely slovanské služby boží. Jenom v klášteře Sázavském, Břetislavem I r. 1030 zaraženém, nalezly útočiště na krátko, kde již r. 1096 Břetislav II německé mnichy usadil.

Od té doby zachovaly se nepatrné zbytky slovanské liturgie. Teprv r. 1349 zavedl ji opět Karel v klášteře „na Slovanech,“ brzy potom rozvaleném zlobou husitskou. Že ostatně před Karlem IV hlaholské písmo v Čechách skutečně v obyčeji bývalo, o tom svědčí zlomky hlaholské, které prof. Höfler 14 listop. r. 1855 v knihovně kapitoly Pražské našel a r. 1857 s bibl. Šafaříkem tiskem vydal.

§. 5.

Vedle slovanské liturgie kvetla již v prvé polovici X století v Čechách i liturgie latinská. Tato nabývala, jak se povahou tehdejšího věku vůbec a věci samé zvláště snadno

vysvětliti dá, čím dále tím větší rozšířenosti, až se konečně výhradně panující stala. Naposledy vytiskla s liturgií slovanskou i písmo slovanské, které nepatrné jenom stopy po sobě zůstavilo.

§. 6.

Latinské písmo, majíc jenom 24 písmen, rozmanitosť českých zvuků osobitně naznačiti doprosta nemohlo. Staří písaři čeští byli přinuceni, nedostatek tento písma latinského lecjak nahrazovati.

Činili to zvláště způsobem dvojím:

1. užívali jednoho a téhož písmene k naznačení dvou i více zvuků českých, na př. „uolte musa mezu sobu rouna, ki bi uladl uam po selezu . . . deuce ruca na ui c ulade zlaba.“ *LS.* „ . . uece se ieden iz ucenic iego, iudas scariothis, ien se bese iei predade: cemu ta mast neprodade zę za tri sta penaz.“ *Ev.* „Ai slauoi bratrsie! tudi spei lisimi skoki, iaz poidu wstrsiecu iim wcielo. Iwirazi Zaboi vprsed iako krupobitie, iwirazi slavoi wbok iim iako krupobitie.“ *RK.*

2. užívali více písmen latinských k naznačení jednoho a téhože zvuku českého buď libovolně, buď jakési srovnalosti se držíce, jelikož pozorovali, že v některém zvuku českém vlastně dva zvuky splývají, na př. „Krassim kaza sie liczity, a chitrey rzieczi sie vczity, rzkucz: tymto muzow polekv, kdezto moczu nedotekv, trzietym kaza sluczisti gezdity, amuze iako pssi bity.“ *Dal.* „Spatrzi mne, hospodine, y pokusy mne: zzy ledwie me y sirdcze me. Nebo milosirdye tve przied oczyma myma gest: y smylil sem sie v pravdie twey.“ *ŽW.* „Protoz hlucznye wolagy naprwe hodynye knyezye rzkucz: ktoz kolywiek chcze spasen byti drzewe wsseho potrzyebye gest aby drzal obecznu krziestyansku wyeru.“ *Št.*

§. 7.

Nemotorným tímto pravopisem vládne v památkách staročeských náramná spousta, zatemňujíc mnohé důležité stránky ústrojí staré češtiny, zvláště nauku o kvantitě (§. 39) a o měkkých souhláskách vůbec (§§. 71, 74.)

Teprv návrhem Husovým, aby se prostá latinská pís-

mena, by původní znění české naznačiti mohla, zvláštními znaky, znaky to diakritickými, označovala, nastala pravopisu českému doba utěšenější.

§. 8.

Pravopis Husem navržený mohl spoustě výše spomenuté konec učiniti. Nicméně nebyl ode všech a ve všem za příčinami rozmanitými přijat, z nichž nejhlavnější v zhoubné povaze tehdejšího času vězí.

Teprv během XVI století zjednali bratří čeští pravopisu Husovu volnějšího průchodu, zvláště Beneš Optat z Telče, Moravan, a Petr Gzel z Prahy, mluvnici českou v Náměsti na Moravě r. 1533 tiskem vydavše. Podobné zásluhy o pravopis Husův získal si bratr Jan Blahoslav (naroz. r. 1523 v Přerově a zemř. r. 1571 na Krumlově Moravském) grammatikou svou českou, kterou Ignác Hradil a Josef Jireček z rukopisu bibliotheky Therisianské ve Vídni r. 1857 tiskem vydali. Překladatelé Kralické biblí (od r. 1579—1593) dokonali konečně soustavu Husovu pravopisnou.

§. 9.

V prvých dobách nově zavedeného umění knihtiskařského vzniklo spotvořením krásných okrouhlých tahů minuskul latinských v uhly a majuskul v rozmanité okružiny zvláštní písmo (písmo mnišské čili švabach). Toto písmo zavládlo v brzce až do doby nejnovější všemi tiskárnami českými. Nicméně honosí se již spomenutá mluvnice Beneše Optáta a Petra Gzela antikvou latinskou, neb jsou v ní již jak paragrafy tak i kapitoly latinkou vytištěny.

Rozdělení hlásek.

§. 10.

Staročeské hlásky rozpadají se jako hlásky vůbec na samohlásky a souhlásky. Ony, povahy jsouce tekutější a plynnější, rozmanitější berou proměny nežli tyto, povahy jsouce pevnější a stálejší.

Zvukosloví, majíc jednati o zákonech proměn, jimž jak samo

hlásky tak i souhlásky podléhají, dělí se tudíž na dva díly. Prvý díl, jednaje o zákonech proměn samohláskových, sluje naukou o samohláskách (samohlasenství); druhý, ustanovuje zákony proměn souhláskových, sluje naukou o souhláskách (souhlasenství).

A) Samohlasenství.

Rozvrh samohlásek.

§. 11.

Samohlásky dělíme ohledem na jejich původ na jednoduché a složené, na prvotné a podružné; ohledem na čas, k jich vyslovení potřebný, na dlouhé a krátké; ohledem na stroje, jimiž je vynášíme, na hrdelné, podnebné a retné; ohledem na jejich povahu podnebnou zvláště konečně na měkké a tvrdé.

I. Samohlásky jednoduché.

§. 12.

Prvotné samohlásky má čeština tři: hrdelné *a*, podnebné *i* a retné *u*. Všecky ostatní samohlásky vyvinuly se z těchto zvláštním způsobem, který lámáním jmenujeme. Vyslovujíce totiž dvě prvotné samohlásky tak hbitě, že každá polovici své přirozené krátkosti utracuje, dáváme novým samohláskám vznikati, které podružnými čili lámanými slují. Tak vzniklo *e* lámáním z *ai*, *o* z *au* a *y* z *ui*. Z prvotných samohlásek jsou *a* a *u* tvrdé, *i* je měkké; z podružných jsou *o* a *y* tvrdé, *e* se klátí mezi měkkými a tvrdými.

§. 13.

Samohláska *ě*, kterou způsobem cyrillským jat (Ѣ) jmenujeme, vede původem svým k prazvuku *ai*, jenž v staré češtině rozmanité proměny byl vzal. Nejdříve se přesmykl v *ia*, jak viděti u sloves třetí třídy, majících před známkou třídnou hustší sykavky, na př. kri*č*ati, le*ž*ati, sly*š*ati m. kri*kia*ti, leh*ia*ti, slych*ia*ti z původních krik*ai*ti, leh*ai*ti, slych*ai*ti (§. 184.) Později přehlásila se přesmyčka *ia* v *ie*, na př.

m*ie*ra m. m*ia*ra, v*ie*ra m. v*ia*ra; konečně se skrácením nalomila v *ě*, na př. v*ie*ra, ale v*ě*riti; m*ie*ra, ale m*ě*riti.

Samohláska *ě* vznikla nedokonaným lámáním zvuku *ai*. U samohlásky *e* dokonal jazyk lámání téhož zvuku.

§. 14.

Samohláska *y* odkazovala v nejstarší době i zněním k původu svému *ui*. Sledy středního toho znění *y* mezi *u* a *i* máme u písařů latinských a řeckých, píšících na př. Nezam*ui*slus m. Nezam*y*slus. Čeští nejstarši písaři nerozeznávají dle §. 6. *i* od *y*. Teprv Husem a bratry českými aspoň na písmě rozdílu mezi *i* a *y* šetřeno (§. 8.) Poněvadž *y* původem svým více k *u* než k *i* patří, mění se, kde co samohláska obstáti nemůže, zároveň s *u* na *v*: ba-v-iti m. ba-u-iti m. ba-y-iti od by-býti (§. 37.)

Samohlásky zajisté *u* a *i*, stojíce na hranici samohlásek, jako *j* a *v* na hranici souhlásek stojí, přecházejí v tyto, kdekoli co samohlásky ostati nemohou, jmenovitě mezi dvěma samohláskama a na konci slov, na př. po-j-iti m. po-i-iti od pi-píti; slá-v-a m. sla-u-a od slu-slúti (§. 37.)

§. 15.

Ačkoli stará čeština aspoň v historické době cyrillskými j e r y (ъ ь) a n o s o v k a m i (ѫ, ѧ) nevládne, živoří v ní tyto i ony samohláskami čistými, vystupujíce, ač v jiné podobě, co podstatné živly samohlasenství staročeského.

a) ъ čili t v r d é j e r (jer) a ь čili m ě k k é j e r (jeřík) povstaly v cyrillčině seslabením plných samohlásek, odkud i samohláskami s l a b ý m i slují, na př. mьgla z m*i*gla, sъchnąti ze s*u*ch. ъ znělo asi jako polovice *y*, ь asi jako půl *i*.

b) ѫ a ѧ povstaly smoutněním souhlásek *m* a *n* s předcházející samohláskou, odkud i samohláskami m o u t n ý m i slují. ѫ znělo asi jako francouzské *on* v b*on*, aneb co polské *ą* v dąb; ѧ znělo asi jako francouzské *in* v f*in*, aneb jako polské *ę* v ręka. Pro tuto výřečnost slují ѫ a ѧ i samohláskami n o s o v ý m i čili n o s o v k a m i, které my způsobem polským naznačujeme, totiž ѫ = ą, ѧ = ę.

Případy jich vzniku jsou následující dva:

1. kdeby *m* a *n* před jinými souhláskami státi měly, na př. dъ*m*ti — dąti, pь*n*ti — pęti.

2. kdeby *m* a *n* na konci slov státi měly, na př. sěm*en* (srovn. lat. semen) — sěmę, vьdov*am* (srovn. lat. akk. viduam) — vьdov*ą* (česk. vdovu).

§. 16.

Stará čeština jinak nakládala samohláskami slabými cyrillskými na konci slov a jinak v slovostředí, a tu opět jinak po *l* a *r* a jinak po ostatních souhláskách.

1. *α*) ъ (jer) zaniklo pravidelně na konci slov. Jen po předložkách ožívá co *e*, po předložce *k* (*kъ*) někdy i co *u*, na př. syn — synъ, odehnati — otъgnati, k*u* (kъ) pánu Bohu.

β) ь (jeřík) na konci slov buď též zaniklo buď v předcházející souhlásce měkké žije bytně. Co *i* objevuje se velmi zřídka, co *e* dle č. 2 zhusta, na př. choti — chotь, jesti — jestь, milosť — milostь, otec — otьcь.

2. V slovostředí ožívají jery pravidelně co *e*, ale jen tam, kdeby vyslovování jiným způsobem bylo buď těžké buď nemožné; jinak zanikají. Tuto samohlásku *e*, jery zastupující, nazýváme samohláskou pohyblivou, na př. pátek (cyr. pętъkъ) — genit. pátku, otec (cyr. otьcь) — genit. otce.

Jeřík ožívá v slovostředí častěji i co *i*, jer velmi zřídka co *o* a co *y* jen jednou, na př. sv*i*tnúti — svьnąti, m*i*hnúti — mьgnąti, tepot — tъpъtъ, k*y*ždo — kъždo (jen v *Ev.*).

3. Po *l* a *r* jery v staré češtině buď zanikly, kde se pak *l* a *r* samohláskami býti objevují, buď co *e*, *i* aneb *u* ožívají, totiž:

a) *LS.* a *Ev.* mají pravidelně *e*, na př. Vletavo (cyr. vlъtava), s pleky (cyr. plъkъ), dležno (cyr. dlъgъ — dluh), pleti (cyr. plъtь — caro) a j.

b) V *RK.* vystupují *l* a *r* buď co samohlásky, buď jery po nich co *e* neb *u* ožívají, na př. črn (cyr. črъnъ), prsy (cyr. prъsi); blska, bl*e*sk (cyr. blьskъ), dr*e*va (cyr. drъva), sl*u*nce (cyr. slъnьce), dl*u*žno (cyr. dlъžьno), dl*u*ho (cyr. dlъgo) a. j.

c) V listinách XI a XII století oživají jery obyčejně co *i*, na př. Č*ri*na — Črъna, Pl*í*zeň — Plъzenь, Dl*i*gomil — Dlъgomilъ, Dr*iži*mir — Drъžimirъ a j.

d) V *MV*. setkáváme se s podivnou rozmanitostí; jery tu totiž vystupují:

α) co samohláska *e*, na př. bl*e*kotný (loquax), pl*e*ť (plť — rates), skr*e*h*e*t (cyr. skrъžetъ, skrъžьtъ — stridor) a j.

β) před *l* a *r* velmi zhusta co *i*, na př. d*i*lh, v*i*lk, s*i*lzy; d*i*rn. ch*i*rt, m*i*rcha a j.

Po *l* zastupuje *i* jery jenom v: žl*i*č, vl*i*kodlaci, vl*i*chvec.

γ) co samohláska *u* jen v: čl*u*nek (cyr. člъnъkъ).

δ) Co samohláska vystupuje *r* jen v: z*r*cadlo, vět*r*ník, *r*žáti (hinnire).

Ze všeho zavírati můžeme, že tam, kde *l* a *r* co samohlásky vystupují, v nejstarší době jakési temné samohlásky zněly, které písaři čeští pro nedokonalosť pravopisu rozličnými způsoby naznačiti se vynasnažovali.

§. 17.

Jazykem staročeským vládly v předhistorické době nosovky. Toho důkazem je dílem zvláštní způsob psaní v nejstarší památce písma českého, který se jen nosovostí vysvětliti dá, dílem některé tvary, ve kterých se ještě nosovky, ač souhláskami nosovými naznačené, jeví, na př.

a) v *Ev.*: cnaezi (knězi) — cyr. kn*ę*zi, im*ę* (imě) — cyr. im*ę*, osl*ę* (osle) — cyr. osьl*ę*, ram*ę* (rámě) — cyr. ram*ę* a j.

b) v *listinách*: Venceslaus — cyr. V*ę*šteslavъ, Zuentislaus — cyr. Sv*ę*tislavъ a j.

§. 18.

V historické době postoupila stará čeština u kažení souhlásek *m* a *n* s předcházející samohláskou ještě výše nežli cyrillčina; změnila totiž cyr. *ą* a *ę* v samohlásky čisté.

1. *ę* očistila v *ia*, *a*, neb v jejich přehlásky *ie*, *e*, *ě*, na př. V *LS.*: jeja — cyr. jej*ę*, stroja — cyr. stroj*ę*tь, svatu — cyr. sv*ę*tu, Stiaglav — cyr. St*ę*glavъ, trasechu sě — cyr. tr*ę*soš*ę* s*ę*; světě, je se — cyr. sv*ę*tě, j*ę* s*ę*, poče — cyr. poč*ę*·

V *Ev.*: peniaz — pěnęzь, kniazev — cyr. knęzь, jachu sě — cyr. jęšę sę, oslě — cyr. osьlę, ramě — cyr. ramę.

V *listinách*: Načieplk — Načęplъkъ, Čieslav — Čęslavъ, Načarat — Načęratъ, Prějaslav — Prějęslavъ.

V *MV.*: jatrvnice — jętrъvь, tahu — tęgną, piat — pętъ, měsiec — měsęcь, peniez, vítěz — vitęzъ, tětiva — tętiva, ceta — cęta.

V *RK.*: řad — rędъ, tažechu — tęžešę, tieže, — tęže, prětě — prětę, zaje — zaję.

2. *ą* očistila pravidelně v *u* neb *ú*, na př. v *LS.*: ruby — rąbъ, pannus; mutiši — mątiti, turbare; utr — ątrь, intus; v *Ev.*: dušu — cyr. dušą; ju — cyr. ją; smucena — cyr. sъmątiti, perturbare; v *MV.*: dubrava — cyr. dąbrava, nemus; duha — cyr. dąga, iris; pstruh — cyr. pьstrągъ; v *RK.*: otsud — cyr. otъsądъ; dub — cyr. dąbъ; úžemi — cyr. ąže, catena.

Výnimky jsou nepatrné. Mimo *y*, jež u podstatných rodu mužského kmene původně zavřeného již v cyrillčině nosovku zastupuje (§. 119), stává m. *ą* zvláště *a:*

a) v mužském přechodníku přítomného času, aby se nestýkal s určitým způsobem (§. 159, A, č. 1.), na př. nesa, peka m. nesu, peku — cyr. nesy, peky m. nesą, peką.

b) v: kaderie — cyr. kądriavъ; tak i v příslovkách, složených s kad, tad, sad — cyr. kądu, tądu, sądu.

II. Samohlásky složené.

§. 19.

Samohlásky složené vznikají splýváním dvou jednoduchých samohlásek v jedné silabě. Jsou dvojnásobné. Buď splývají v jedné silabě dvě stejné anebo dvě nestejné samohlásky, na př. kom*aa*r (komár), v*ie*ra, p*ia*ti, ze*miu*.

Složené samohlásky, vznikající splynutím dvou jednoduchých stejných samohlásek v jedné silabě, jmenujeme samohláskami d l o u h ý m i; vznikající splynutím dvou nestejných v jedné silabě zoveme d v o j h l á s k a m i.

1. Samohlásky dlouhé.

§. 20.

Stará čeština má následující dlouhé samohlásky: *á, é, í, ó, ú, ý*. O jich vzniku může teprv v §§. 34, 40 řeč býti.

Majíc čeština podružné samohlásky *e, ě, o, y* dloužiti, rozpouští je ráda na živly, z nichž byly povstaly (§§. 12, 13). Tento způsob dloužení oblíbila si tak, že si i u dloužení prvotných samohlásek *i* a *u* obdobně počíná. Jediné *a* ve všech dloužení podmiňujících případech stále co *á* se objevuje.

§. 21.

U dloužení jednotlivých samohlásek počíná si stará čeština dle rozdílných prvotných živlů těchto rozdílně, totiž:

1. *ě* rozpouští na prvotné živly *ai*, přesmykuje je v *ia* a přehlasuje konečně v dvojhlásku *ie*, na př. věriti — v*ai*ra, v*ia*ra, v*ie*ra.

2. *o* trvá co *ó* až do XIV století, potom se rozpouští na prvotné živly *au*; *au* se pak přesmykuje v *ua*, jehož *a* se samohlásce *o* (*uo*) připodobňuje, poněvadž *o* dle §. 12. původem svým samohlásce *u* blíže je, než *a* {a, o, u}

Tímto způsobem vzniklá dvojhláska *uo* přestává teprv během XVI století u vyslovení dvojhláskou býti. Na písmě až posud trvá, neb *ů* je co do podstaty právě tak dvojhláska, jako starší *uo*.

3. *y* rozpouští stará čeština ku konci XIV století v *ay*, na př. svat*ay* m. svatý, b*ay*ti m. býti. *Št.* Zmatkem pravopisným (§. 6) povstaly potom tvary svataj, bajti, kde *j* předcházející *a* v *e* přehlásilo (svatej, bejti), jako dej, hejno m. daj, hajno. I tento způsob dloužení za navracování se podružného *y* ku prvotným živlům považovati dlužno.

4. *i* rozpouští stará čeština dosti zhusta v *ie*, na př. slav*ie*ček m. slavíček, kon*ie*ček m. koníček. Nešetříc v nejstarších památkách rozdílu mezi *i* a *y*, dloužila omylem *i* co *y* t. j. rozpustivši *i* v *ej* toto v *ie* přesmykovala; tak až podnes: voz*ej*ček, nož*ej*ček.

5. *u* trvá co *ú* až ku konci XIV století; potom ustoupilo *ú* dvojhlásce *au* (novoč. *ou*), bezpochyby vlivem němčiny. Čeština zaměnila své *ú* s *au* za příkladem němčiny, jež své *û* dvojhláskou *au* zaměňovala, na př. hûs — haus, rûm — raum; súd — saud, nesú, — nesau.

2. Dvojhlásky.

§. 22.

Dvojhlásky jsou dvojnásobné. Buď se vyslovují oba živly jich bez přestávky, časoměrou jedné dlouhé samohlásky, buď splývají v třetí od obou více méně rozdílnou krátkou hlásku. Ony dvojhlásky jmenujeme opravdivými, tyto dvojhláskami neopravdivými.

a) Dvojhlásky opravdivé.

§. 23.

Čeština má až do XIV století jen tři dvojhlásky opravdivé, totiž: *ia*, *ie*, *iu*, a tyto jen tam jimi býti se objevují, kde s jednou neb s dvěma předcházejícími soushláskami v jednu silabu splývají. Jinak vystupuje *i* co polosamohláska *j*, na př. smia-ti sě, bo-žie, ze-miu; ale je-len, ši-ja.

Na konci XIV století přibylo ještě dvou dvojhlásek opravdivých, totiž dvojhlásky *uo*, dlouhé *o* zastupující (§. 21, č. 2) a dvojhlásky *au*, zastupující dlouhé *u* (§. 21. č. 5.)

b) Dvojhlásky neopravdivé.

§. 24.

V staré češtině byly dvě neopravdivé dvojhlásky zvykem: *y* pokud se lišilo zněním svým od *i*, a *ě*. V nové češtině naopak jen toto patří k neopravdivým dvojhláskám, znějíc po retnicech dvěma hlasy, avšak časoměrou jedné krátké samohlásky.

Proměny samohlásek.

1. Přehlasování.

§. 25.

Samohlásky berou dle §. 10 rozmanité proměny, totiž: přehlasování, stupňování, dloužení, obmezování hiatu, střídání se, přestrojování, vysouvání a přesmykování.

Přehlasováním jmenujeme proměňování nepodnebných samohlásek *a*, *o*, *u*, *ú*, *y* v podnebné, totiž *a* a *o* v *e*, *u* v *i*, *ú* v *í* a *y* v *e*.

Příčina této proměny vězí v hláskách podnebných, které buď předcházejí (zjevno m. zj*a*vno), aneb následují (sv*ě*tice m. sv*a*tice). V prvém případě zoveme přehlasování postupným, v druhém zpětným. Čeština vyniká přehlasováním vůbec nade všecka ostatní nářečí slovanská co nářečí, jež na západ nejdále bylo postoupilo.

Neboť z historie jazyků slovanských nade všecku pochybnosť vysvitá, že rozsah přehlasování tím menší je, čím dále na východ od západu a od přítomnosti k minulosti postupujeme.

A) Přehlasování zpětné.

§. 26.

Přehlasování zpětné vládne výhradně samohláskou *a*, a touto u skrovném jenom rozsahu.

V *LS.* (kněžna m. kňažna, světě m. svatě) a v *Ev.* (otieže, tiežeši a tieže sě vedle otázal) máme pouhé prvotiny přehlasování zpětného. V *MV.* máme již více přehlásek zpětných (desietník m. desiatník, ohniščenin, m. ohniščanin, světice m. svatice); v *RK.* je však přehlasování zpětné již dosti pokročilé (Polené m. Polané, křestěné m. křesťané, křesťěnští m. křesťanští, Tateré m. Tataré, tatersky m. tatarský). V pozdějších památkách jsou přehlásky zpětné ještě hustší. V *Pass.*: světí, křestěné, Říměné, měštěné; v *Alx.*: Hřečenin, zeměné; u *Št.*: světí, utětě kriedlě m. utatě (cyr. utętě), zavzěli m. zavzali, smieli sě m. smiali sě a j. V památkách

XIV století vyskytují se přehlásky zpětné nejčastěji u příčestí, na př. leželi, leželě m. ležali, ležalě (§. 184.)

Nejdéle se udrželo původní *a* před *j*. Ještě na konci *XVI* století čítáme: daj, hajno, jednostajný a j.

B) Přehlasování postupné.

§. 27.

Přehlasování postupné vládne všemi samohláskami nepodnebnými, totiž: *a*, *o*, *u*, *y*.

Přehlasování samohlásky *a* v *e* je v nejstarších památkách dosti nedůsledně provedeno.

V *LS*. máme skoro tolik přehlásek postupných, kolik prvotných a po měkkých souhláskách cyr. ę zastupujících *a*, na př. slyše m. slyša. jeje m. a v. jeja (m. cyr. jeję. §. 141, č. 1), počechu m. počachu a j.; ale i: buria, vlastovica, muža, zmija a j.

V *Ev*. jeví se více šetrnosti k prvotnému *a* nežli v *LS*., co se tím vyložiti dá, že zlomek tento čistě český psán není (§. 2. č. 4), na př. zjevno m. zjavno, iméjech m. iméjach, u uglie m. u uglia a j.; ale i imaja, slyšachom, duša, moja, konca, vědia a j.

V *MV*. převládá přehláska, zvláště v příponách, na př. kozie (m. kozia) brada, kurie (m. kuria) noha, vlastovice, pravice, meze a j.

V *RK*. je přehláska již pravidlem, prvotné *a* po souhláskách měkkých je jen výnimkou, na př. púšťáše, máti božia, meča, buřa a j.

Během XIV století zavládlo pak přehlasování *a* v *e* češtinou takým rozsahem, že i po tvrdých souhláskách platnosti nabývalo a i do kořenů mnohem dále proniklo nežli to později za dobré uznáno; na př. čes m. čas, želář m. žalář, nem a vem m. nám a vám a j.

Později vzdala se čeština přehlásek v kořenech a kmenech, jenom několik jich podrževši, na př. čekati, čejka, čep, čepice, ječeti, jelen, jed, jehně, jeřáb, jeskyně, jesl'e, jestřáb, jeviti, jez, jezvec, žel', žert.

§. 28.

Samohláska *o* podléhá již v předhistorické době úplnému přehlasování. V historické době navracuje se pak čeština k prvotnému *o*.

V *LS.* není toho návratu ani stopy, což o jeho stáří zvláště svědčí. V *Ev.* a v *MV.* navracuje se čeština již k původnímu *o*, na př. objasňovach m. objasněvach, kurencom m. kurencem. V *RK.* máme též: kráľovy m. kráľevy, a vedle králevým, králevých a j.

V XIV století navrátila se čeština skorem úplně k prvotnému *o*, jmenovitě v koncovkách *óv*, *óm*, jež dle §. 21, č. 2. konečně v *ův*, *ům* přešly.

Zdá se, že čeština skázu, již přehlasením *a* v *e* vzala, potom navracením se ku prvotnému *o* m. jeho přehlásky *e* nahraditi hleděla.

§. 29.

Samohláska *u* závažím svým až do XIV století přehlasování se ubránila.

V nejstarších památkách drží se původní *u* naskrze. Tak není ani v *LS.* ani v *Ev.* ani v *MV.* přehlásky *i* m. původního *u*.

V *RK.* máme však již prvotiny přehlásky *i*, na př. Slavoji, Zaboji m. a v. Zaboju, meči m mečú a j. Jestě Dalemil šetrností k původnímu *u* vyniká. Ale již přídavky k jeho kronice mají skorem výhradně přehlásky, na př. panoši, litý, nechci, kupci a j. Přehlasování *u* v *i* během XIV století se najednou tak rychle zmáhá, že původní *u* již u konce XV století je pouhou výnimkou.

§. 30.

Přehlasování samohlásky *y* v *e* vládne:

a) skloňováním mužským a ženským, jmenovitě těmi pády jeho, ve kterých po měkkých souhláskách běžnému *e* odpovídá po tvrdých *y*, na př. vlky — muže, cyr. vlъky — mąžę; vdovy — duše, cyr. vьdovy (m. původn. vьdovam) — dušę.

b) přechodníkem přítomného času, kde v cyr. dle §. 159,

A, č. 1 *y* m. nosovky *ą* stojí pek-y m. pek-ą. Stará čeština klade tu dle §. 18. č. 2, a. *a* m. *y*, jež po živlech měkkých právě tak v *e* přehlasuje, jako cyrillčina *y* m. *ą* v *ę;* na př. chvaľe, cyr. chvalię — peka, cyr. peky.

2. Stupňování.

§. 31.

Proměňování samohlásek lehčejších čili užších v závažnější čili širší jmenujeme stupňováním.

Příčina této proměny není ještě vyskoumána. Tolik jisté je, že stupňování jazyky indoevropejskými již za starodávna, ač způsobem jiným, vládlo. Případnosti, ve kterých čeština samohlásky stupňuje, zevrubně udati je úloha nauky o tvoření slov. O několika takých případnostech promluvíme v tvarosloví. Zde jenom připomínáme:

1. Vyšší úkony myslícího ducha vyráží čeština jakoby symbolicky i závažnějšími samohláskami. Za touto příčinou vynikají v češtině nedokonaná a příčinná slovesa samohláskami závažnějšími nad dokonanými a nepříčinnými, na př. téci — točiti — otáčeti; napnu (cyr. napьnq) — napínám.

2. Jednoslabičnost jeví jakousi náchylnost k závažnějším samohláskám, na př. rok od reku, most od metu a p. Však jedinou příčinou stupňování zajisté není, jinakby přechodníky *nes, rek* tak slouti nemohly.

3. Závaží následujících samohlásek zdá se též na stupňování zvukův působiti, na př. pojiti — napájeti; bъděti — buditi a j.

4. Častěji se zdá závažnější zvuk původním býti. Je-li tomu tak, můžeme stupňování jeho záporným čili negativným nazvati. Avšak vyznati musíme, že nesnadno je rozhodnouti, který zvuk původní je; na př. sluch — slouchati — slýchati — slyšeti; duch — dýchati — dechnouti — dychnouti — dchnouti a j.

§. 32.

Závaží samohlásek se dvojako určuje, buď podle kolikosti čili kvantity, buď podle jakosti čili kvality.

a) Podle kvantity je samohláska dlouhá krátké závaž-

nější, poněvadž u vyslovení ještě jednou tolik trvá, kolik jí odpovídající krátká, na př. á=a+a.

2. Podle kvality dá se závaží samohlásek následující stupnicí vyobraziti: *á, a, u, o, y, ĕ, e, í, l, r, ъ, ь.*

§. 33.

Čeština stupňuje tvary své spůsobem trojím, totiž:

1. dloužením krátkých samohlásek, na př. klad — nakládati, vid — vídati.

2. zaměňováním lehčejších samohlásek závažnějšími dle stupnice v předešlém §. udané, na př. lom — lámati, hyb — hubiti, sěd — saditi.

3. sesilováním samohlásek předrážkou jiných, co jen u samohlásek *i, u, y* platnosť má.

U *l* a *r* nastává toto stupňování jen tam, kde se tyto co samohlásky objevují (§. 16, č. 3).

a) Stupňování samohlásek dloužením.

§. 34.

Stará čeština, stupňujíc tvary, dlouží kmenové samohlásky dle §. 21, totiž:

1. *a* v *á*, na př. val — vál'eti, krad — okrádati.

2. *e* v *ie*, někdy i v *í*, na př. gled — přegliedati, met — miesto, rek — narícati.

3. *o* v *ó*, potom v *uo*, konečně v *ů*, na př. rost — vzróstati — vzruostati — vzrůstati.

4. *u* v *ú*, později v *au* (novoč. *ou*), na př. pud — popúzeti, pust — púštěti.

5. *i* v *í*, na př. vid — vídati, bi — bíjeti.

6. *y* v *ý*, na př. kry — ukrývati, slych — slýchati.

7. *ĕ* v *ie*, na př. zpěv — zpievati, běh — ubiehati.

b) Stupňování zaměňováním lehčejších samohlásek závažnějšími.

§. 35.

Čeština, stupňujíc tvary, zaměnivá dále lehčejší samohlásky závažnějšími dle stupnice v §. 32 udané, v níž roz-

dílně postupuje od nejlehčejšího *ь* až k nejzávažnějšímu *a; l* a *r* stupňuje výhradně sesilováním jiných samohlásek (§. 38).

1. *i* se mění v *o*, na př. nik — v-n*o*č-iti.

2. *y* v *u*, na př. ty (týti) — t*u*-k.

3. *e* v *o*, *ie (í)*, *ě*, na př. břed — br*o*d; plet — pl*o*t; ret (cyr. retь, contentio) — r*o*t-a, jusjurandum; gled — prěgl*ie*d-ati; rek, r*ie*k-ati, na-r*í*c-ati; žeh — ž*ie*z-ň; tek — t*ě*k-ati.

4. *ě* v *a*, *á*, na př. sěd — s*a*d-iti; vlěk — vl*á*č-iti, obl*a*k (m. ob-vl*a*k); stráh — str*á*ž-e.

5. *o* v *a*, *á*, na př. lom — l*á*m-ati; chod — od-ch*á*z-eti; ron — r*a*n-iti; klon — kl*a*něti sě.

6. *u* se stupňuje jen prvým (§. 34, č. 4) a třetím spůsobem stupňování (§. 37).

7. *a* se stupňuje jen spůsobem prvým (§. 34, č. 1).

§. 36.

Slabé samohlásky *ъ* a *ь*, zanikajíce v češtině dle §. 16, ožívají v ní stupňováním následovně:

1. *ъ* co *y*, *ý*, *o*, *u*; na př. sъp-ati — s*y*p-ati; dъch-nąti — d*ý*ch-ati; bъd-ěti — b*u*d-iti; gъ-nąti m. gъb-nąti — h*ý*bati, h*u*b-iti; zъv-ati — z*o*v-u.

2. *ь* co *í*, *ie*, *o*; na př. čьn-ą — po-č*í*n-ati; pьn-ą — o-p*o*n-a, p*ie*n-ati; zvьn-ěti — zv*o*n.

c) Stupňování sesilováním samohlásek předrážkou jiných.

§. 37.

Před *i*, *u*, *y* předráží čeština buď *a* neb *o*, a tím vznikati dává dvojhláskám: *ai*, *au*, *ay*; *oi*, *ou*, *oy*. Nenávidíc však dvojhlásky tím více, čím ji dále v minulosti její známe, zbavuje se právě dotčených dle možnosti, a to jinak v kořenech otevřených, t. j. na samohlásku vycházejících, a jinak v kořenech zavřených, t. j. na souhlásku vycházejících.

a) V kořenech otevřených mění čeština druhý živel dvojhlásky dle §. 14 v souhlásku, totiž: *i* v *j*, *u* a *y* v *v*. Tím vzniká z *oi* — *oj*, z *au*, *ay* — *av* a z *ou*, *oy* — *ov*; na př. pi — p-o-*j*-iti m. p-o-*i*-iti; slu — sl á-*v* a a sl-o-*v*-o m. sl-a-*u*-a

a sl-o-*u*-o; by — b-a-*v*-iti m. b-a-*y*-iti; kry — kr-o-*v*, cyr. krov-ъ m. kr-o-*y*-ъ.

b) V kořenech zavřených mění čeština dvojhlásku *ai* v *ě* (§. 13); dvojhlásky pak *au*, *ay*, *ou*, *oy* v *av* a *ov* dle §. 14 proměňuje a potom je ve *va* a *vo* přesmykuje; na př. vid — v-*a*-*í*-d, přesm. v-*i*-*a*-d, přehl. v-*i*-*e*-d, skráceně: věd, věd-ěti; vis — v-*a*-*i*-s, přesm. v-*i*-*a*-s, přehl. v-*i*-*e*-s, skrác. věs-iti; kys — k-*a*-*y*-s, přesm. k-*y*-*a*-s, k-*v*-*a*-s-iti.

§. 38.

Před *l* a *r* mohou se mimo *a*, *o* i ostatní samohlásky předraziti, jež potom čeština ráda přesmykuje; na př. dr (dr-áti) — pa-z-d-*e*-r-y; vrt-ěti — vr-*e*-teno, vr-*á*-t-ký; stl-áti — po-st-*e*-l'; ml (ml-ě-ti) — m-*ě*-l-ký; br (br-áti) — vý-b-*ě*-r; krъs (cyr. krъs-ną̧ti, excitari) — kr-*ě*-s-ati; tr (tr-dlo) — na-t*ie*-r-ati; br — s-b-*ie*-r-ati; ml — ml-*ie*-ti; mr (u-mr-lý) — mr-*ie*-ti; kl (kl-áti) — roz-k-*o*-l, schisma; str (str-ěti) — pro-st-*o*-r; hrm (hřm-ěti) — hr-*o*-m m. h-*o*-r-m; ml — ml-*a*-t; mr — m-*a*-r-iti; vlh-núti — vl-*a*-ž-iti; pr (cyr. pr-ati, scindere) — p-*á*-r-ati; tl (tl-ěti) — t-*a*-l-ov, pus. sanies; krъt (cyr. črъt-ati) — kr-*a*-t, kr-*á*-tký a j.

3. Dloužení samohlásek.

§. 39.

Že staří Čechové dlouhé silaby od krátkých rozeznávali anebo že šetřili kvantity samohlásek, to je věc nade všecku pochybnost vyvýšena. Zákony však, jimiž se u dloužení samohlásek řídili, nedají se pro zmatek pravopisný nejstarších památek (§. 7) více určiti. Jisté je, že tolik dlouhých silab v staré češtině nebylo, kolik jich v novější je, a že ona nad tuto hybkostí vynikala.

Chtíce přece kvantitu staré češtiny jaksi ustanoviti, musíme se dílem pozdějšího spůsobu dloužení, jednotlivými spisy nám zachovaného (jako na př. v *MV.* kom*aa*r), držeti, dílem na starou češtinu klassické pravidlo: „Contractio facit sillabam longam" obraceti.

§. 40.

Kromě stupňování (§. 34) je v staré češtině **stahování** nejhojnější pramen samohlásek dlouhých.

Stahování samé vztahuje se hlavně k samohláskám polosamohláskou *j* odděleným, a je dvojí:

1. Buď se *j* s předcházející samohláskou vystrkuje a pozůstalá samohláska se dlouží, na př. stáchu m. stojachu, káti m. kajati.

2. Buď se samohláska před *j* stojící též vysouvá a *j* mění v *i*, na př. božia m. božija, znamenie m. znamenije.

S oběma spůsoby stahování setkáváme se již v nejstarších památkách, ačkoli v nich důsledně provedeny nejsou, na př. v *LS.* se zbožiem m. zbožijem, družná m. družnaja, uné m. unyje, svégo m. svojego; ale i: vojevodí, rozvlajaše, moje, tvoje — v *Ev.* s nosáše m. nosajaše, báti sě m. bojati sě, stáše m. stojaše, imáte m. imajate, znamenia m. znamenija, božiu m. božiju; ale i: mojego, svoju, moje atd.

§. 41.

Ačkoli by nejen zajímavé než i pro samohlasenství staročeské velmi důležité bylo, z jedné strany ráz přízvuku staročeského naznačiti a z druhé ukázati, jak se druhdy ku kvantitě měl: musíme se přece této významné úlohy vzdáti a doprosta vyznati, že o staročeském přízvuku jakož i o kvantitě jenom zlomkovité známosti máme.

4) Obmezování hiatu.

§. 42.

Stýkání se dvou samohlásek, rozličným silabám náležejících, jmenujeme **hiatem** (průzivem, mezinou). V staré češtině kdys ani mezi slovy samými nižádného hiatu nebývalo. Stará čeština považovala tenkráte velmi důsledně a vším právem větu za taký ukončený a nerozmetný celek, jakým každé slovo jednotlivé býti se vysvědčuje.

V této době býval každý hiat slovostředným. Teprv později, když jednotlivá slova samostatnosti, skladebným prá-

vem jim nepřináležející, nabývati počala, rozpadl se i hiat na slovostředný a mezislovný.

a) Hiat slovostředný.

§. 43.

Hiatu slovostředného zbavuje se čeština, vyjma tvary složené, způsoby rozličnými, zvláště:

a) vsouváním jiných hlásek, jmenovitě *j*, *v*, *h*, na př pi-*j*-u, bý-*v*-ati, isra-*h*-el'ský *ŽJK.* U šiju a žiju vypadlo kmenové *v* (živu, šivu); v pavuk je *v* vsuvkou (*MV.*: pauk, paučina), tak i v pavuź, pavuza (*MV.*: pauź, pauza; u *Št.* uź m. cyr. ązъ v. vązъ; v *Alx.* již pavuź, pavuza); v príbuzný je *b* vsuvkou (*MV.* priuzný, v *JMl.* i privuzný).

b) proměnováním *i* v *j*, *u* a *y* ve *v*; na př. po*j*iti m. poiiti, sla*v*a m. slaua (§. 37), kry (kru) — genit. kr*v*e m. krue (§. 121).

c) stahováním ve dvojhlásky (§. 40, 2).

b) Hiat mezislovný.

§. 44.

Že hiat mezislovný původně hiatem slovostředným je, to kromě §. 42 vysvitá ještě z následujících výjevů:

1. Setkáváme se v staročeských památkách se tvary: nudatný m. neudatný, nužil m. neužil, straně nabě m. straně na obě, prona slova m. pro ona slova, an m. a on a j.

2. Užívá čeština, chtíc se náslovných samohlásek zbaviti, týchže vsuvek, jimiž se hiatu slovostředného zbavuje.

§. 45.

Stará čeština některé samohlásky více, jiné méně ráda má v násloví.

1. Samohláska *a* objevuje se v násloví jenom v částicích: a, aby, ač, ach, aj, ale, aspoň, asi, ať, azda (usque, saltem), potom ve slovech cizích, na př. almužna, Alžběta, anjel, apoštol, arcibiskup a j. Jinde zbavuje se náslovného *a* nejčastěji předsuvkou *j*, řídčeji předsuvkami *h* a *v*, někdy i pře-

smyčkou; na př. jáz m. cyr. azъ, zend. azem, skr. aham, litv. aš; *j*es-m, cyr. jes-mь m. jas-mь m. skr. as-mi; jeh-la m. jah-la dle sanskr. ag-ra, acies; jehně m. jahně v. cyr. agnьcь, lat. agnus; jablo MV. (jablko) v. apfel; javor v. ahorn; vejce m. vajce v. cyr. ajce (jajce), germ. ei; lakati (esurire — lač-ný, lako-mý) v. cyr. alъkati; kamen v. skr. açman m. akman, litv. akmů.

2 Samohlásku *e* nenávidí čeština v násloví ještě více než *a*, znajíc se k ní v násloví jenom v: ej, ejhle, ež m. ježe, quod (že — srovn. §. 223). Všady jinde zbavuje se náslovného *e* buď předsuvkou *j* aneb je brzy sesouvá, brzy v snesitelnější *a* proměňuje, na př. jež (ježek) m. litv. ežis; jelen m. litv. elnis; biskup m. episcopus; almužna m. ἐλεημοσύνη; Alžběta m. Elisabetha.

3. Samohláska *i* stojí v násloví jenom ve spojce *i* a předložce *iz*. Všady jinde čeština buď *j* předsouvá buď *i* v *j* proměňuje anebo konečně *i* sesouvá, na př. jiskra m. iskra; jizba m. izba; jdu m. idu; jmu m. imu; jhráti m. ihrati; měti m. iměti.

4. Samohlásky *o* a *u* mají všecka nářečí slovanská v násloví více méně ráda.

Obecná čeština náslovného *o* se štítí, předsouvajíc mu obyčejně *v*, čehož i ve staré pozorovati stopy. Spisovná čeština trpí *o* v násloví, nedůsledně užívajíc: voj (oje *MV.*), vos (cyr. osь), vosa (cyr. osa).

Někdy předsouvá čeština spůsobem u Hanákův až podnes běžným *h*, na př. oko za hoko. *EM.*

5. Samohlásky *y* zbavuje se čeština nutně v násloví předsuvkou *v*, na př. v-yk-núti m. yk-núti od kořene *uk* v uč-iti, na-uk-a a j.

6. Samohláska *ě* se v češtině v násloví nikde neobjevuje.

5) Střídání a přestrojování.

§. 46.

1. Zaměňování jedné samohlásky s drouhou, jehož příčin až posud neznáme, jmenujeme střídáním (alternatio), na př. p*a*-měť m. p*o*-měť, pr*a*-věk m. pr*o*-věk, lec-*a*-l m. lec-*ě*-l, ots*a*d m. ots*u*d (§. 18, č. 2, b), k*y*ždo v. k*a*ždý (§. 16, č. 2),

syket v. sykot (§. 16, č. 2), ostroha v. ostr*u*ha, nab*y*du v. na-b*u*du, s*y*rový v. s*u*rový, pak*y* v. pak*e*, opět*y* v. opět*e* a j.

2. Proměnu samohlásek v souhlásky jmenujeme jich přestrojováním; o něm byla již řeč v §§. 14, 37, 43, b; 45, č. 3.

6) Přisouvání.

§. 47.

Vkládání samohlásek v slova jmenujeme jich přisouváním.

V násloví sluje samohláska přisutá předsuvkou, v slovostředí vsuvkou a na konci slova zásuvkou.

Přisouvání samé bývá dvojaké, buď významné čili dynamické buď zvukové čili fonetické.

a) Přisouvání významné mění více méně význam slova. Podle §. 33 č. 3 není významné přisouvání nic jiného nežli jich stupňování (§§. 37, 38).

b) Přisouvání zvukové, neměníc významu slov, objevuje se dosti zřídka jako ve všech jazycích vůbec, tak i v staré češtině zvláště, a to proto, poněvadž se každý útvar během času spíše otírá, než aby ho přibývalo.

§. 48.

Zvukové přisouvání samohlásek v následujících případech se objevuje:

1) *o* je předsuto v: *o*-brvy v. cyr. brъvь; *o*-sidlo v. si-dlo od koř. si (ligare, cyr. si-lo, laqueus); *o*-voce (cyr. o-voštь) v. srbsk. votje.

2. *i*, *e*, *o*, *u* stávají se všady tam vsuvkami, kdeby se více souhlásek sběhlo, odporných vyslovování českému, na př. kal-*i*-ch v. něm. kelch, jes-*u*-m v *Ev.* m. jesm, jisk-*e*-r m. jiskr a iskr (§. 45, č. 3) a j.

7) Vysouvání.

§. 49.

Vystrkování samohlásek ku podstatě slov patřících jmenujeme vysouváním.

V násloví vysutou samohlásku jmenujeme sesuvkou, ve slovostředí výsuvkou a na konci slova odsuvkou.

Podle §. 47, b vládne vysouvání starou češtinou více nežli přisouvání.

Nejčastěji vysouvá stará čeština *e* a *i*.

§. 50.

Samohláska *e* v následujících případech se hlavně vysouvá:

a) v násloví dle §. 45, č. 2;

b) ve slovostředí, totiž:

1. ve tvoření a skloňování slov, kde cyr. *ъ* a *ь* zastupuje, dle §. 16, č. 2;

2. kde *l* a *r* co samohlásky vystupují, viz §. 16, č. 3;

3. kde se stará čeština hiatu slovostředného zbavila, viz §. 44, č. 1;

4. v některých útvarech, jmenovitě: č'so m. č*e*so, čse m. č*e*se (čeho), čsti m. č*e*sti, Čstmír m. Č*e*stmír, jsú m. j*e*s-ú, jmu m. j*e*mu a jinde;

c) na konci slov podle §. 47, b nejčastěji, jmenovitě:

1. u jmen ženských, kde je přehláskou, na př. húšč m. húšč*e*, súš m. súš*e*, žiez (sitis) m. žiez*e*; tak i v komparativu příslovek, na př. driev m. driev*e*, hlúb m. hlúbe a j.

2. v prvé osobě množného čísla, řídčeji v třetí jednotného; na př. budem m. bud-e-m*e*, pijem m. pi-j-e-m*e*, móž m. móž-*e*, toj m. to-j*e*, ktoj m. kto-j*e* (zvláště u *Št.*);

3. u zájmen s předložkami, na př. oč m. oč*e*, zač m. zač*e*, tak i u příklonného že, na př. dajž m. dajž*e*, tehdáž m. tehdáž*e*;

4. u příslovek: kam, sem, tam, kak, tolik a p., kde *o* nejdříve zaměněno v *e*, na př. sem*o*, sem*e*, sem; tam*o*, tam*e*, tam atd.

§. 51.

Samohláska *i* v následujících případech se hlavně vysouvá:

a) v násloví dle §. 45, č. 3;

b) ve slovostředí, jmenovitě:

1. v případech stahování dle §. 40;

2. v imperativu množného i dvojného čísla, na př. vol'te, suďte *LS.* m. vol*i*te, sud*i*te; buřmy, rozjařte sě, vzmužte sě *RK.* m. bur*i*my, rozjar*i*te sě, vzmuž*i*te sě;

3. v některých útvarech, jako: lacný m. lac*i*ný, veľký m. vel*i*ký; tak i u kmene *id*, složeného s předložkou, na př. vy-n-d-u m. vy-n-*i*-du;

c) na konci slov, totiž:

1. tam, kde *ь* v staré češtině zaniká, dle §. 16, č. 1;

2. v instrumentalu čísla jednotného, kde *m* původnému *mi* odpovídá; na př. synem, litv. sunu-*mi* (srovn. §. 95, č. 6);

3. u sloves bezesponových (§§. 198, 200, 202, 204) v prvé osobě přítomného času; u ostatních sloves i v druhé a třetí osobě (§. 152, a, čč. 2, 3). Tak i v imperativu jednotném (§. 154, č. 2), v infinitivu (§. 158) a v přechodníku ženského rodu přítomného času (§. 159, A, 1), na př. jes-m m. původnějšího jes-m*i*, dám m. dad-m*i* (skr. dadâmi řeck. *δίδωμι*), pěješ m. pě-j-e-š*i*, jes-t*i* v. jes-ť, das-ť m. das-t*i*, (skr. dadâ-ti), nevěs-ť m. ne-věs-t*i* (skr. vêt-ti), seber *LS.* m. seber-*i*; beř, pokroč, vstaň *RK.* m. ber-*i*, pokroč-*i*, vstan-*i*; iskať *LS.* m. iskat*i*; súc m. súc*i*.

4. Částice *ať* stojí m. ati, *l'* m. li, *aś* m. asi, *ś* m. *si*. *Ati* přichází v *Ev.*; *l'* v *LS.* u nebudetě-*l'*, v *St. Skl.* u chcevě-l' a jinde.

§. 52.

Ostatní samohlásky se řídčeji vysouvají, totiž:

1. Samohláska *o*:

a) v násloví, jako: radlo, rol'e, rataj a j. m. *o*radlo, *o*rol'e, *o*rataj;

b) ve slovostředí: u sloves chtěti m. ch*o*těti (§. 206), obědvati m. oběd*o*vati. Tak i v aoristu dvojného a množného čísla, na př. bychva m. bych-*o*-va (§. 204);

c) na konci slov u příslovek: tam, kam, sem, kak a pod. dle §. 50, č. 4.

2. Samohlásky *ě*, *u*, *y* se jen ve slovostředí a na konci slov vysouvají, na př. v částicech složených s -tud, -kud a -sud m. cyr. -tąd*u*, -kąd*u*, -sąd*u*; opět, obak, pak m. opět*y*, obak*y*, pak*y*; budem m. bud-e-m*y*; včul (včil, nunc) m. v čulě (přehl. v čilě); mšica m. m*u*šica (cynomyia); dobrojtro m. do-

brojutro; kšiti *Št.* m. k*ý*šiti, (kych-nú-ti); lžíce m. l*y*žice *MV.*, spáti m. s*y*pati *MV.*; dosti m. dos*y*ti; buďme m. bud-*ě*-me a j.

8) Přesmykování.

§. 53.

Vystupování hlásek z prvotného, pravidelným odvozováním a ohýbáním jim vykázaného pořádku jmenujeme **přesmykováním**, o němž již v §§. 13, 37, b, 38 poněkud řeč byla.

Obšírněji můžeme o něm teprv u přesmykování souhlásek mluviti (§. 62), poněvadž přesmykování samohlásek s přesmykováním souhlásek co nejoužeji je spojeno

B) *Souhlasenství.*

§. 54.

Rozvrh souhlásek dá se dle kvality a kvantity jich následovně vyobraziti:

		Jednoduché					Složené	
		Němé		Vanuté		Plynné	Temné	Jasné
		Temné	Jasné	Temné	Jasné			
Retné	Tvrdé	p	b	f	v	m	—	—
	Měkké	ṕ	b́	—	v'	ḿ	—	—
Zubné	Tvrdé	t	d	s	z	—	c	—
	Měkké	—	—	—	—	—	ć, č, ś, š, ť	ź, ž, dž, ď
Podnebné		—	—	—	j	—	—	—
Jazyčné	Tvrdé	—	—	—	—	l, n, r	—	—
	Měkké	—	—	—	—	l', ň, ř	—	—
Hrdelné		k	g	ch	h	—	—	—

§. 55.

V a n u t é a p l y n n é souhlásky slují i p o l o s a m o h l á s k a m i (semivocales), lišíce se od němých tím, že zároveň samohláskám i samy o sobě znějí a sice potud, pokud vyslovujícímu je dech stačí, na př. *sss* . . . . *rrr* . . . . Němé naopak o sobě neznějí než jen tak, jestli je s nějakým samohláskovým živlem spojíme.

Složené souhlásky zároveň samohláskám vznikají spojením dvou buď stejných buď rozdílných. V případě prvém slují z d v o j e n ý m i, na př. *kk*, *tt;* v druhém s l o ž e n ý m i v užším smyslu, na př. *ks*, *ps*, *ts*. Tyto jsou zase dvojaké: buď záleží, jako opravdivé dvojhlásky, ve dvou rozdílných souhláskách, z nichž každou slyšeti, jako u *ks*, *ps* a pod., buď obě splývají v jeden od obou víc anebo méně odchodný zvuk tak, jako v neopravdivých dvojhláskách dvě samohlásky v jednu krátkou, na př. *ts*=*c*, *tš*=*č* atd. Tyto slují s m í ž d ě n i n a m i (Quetschlaute), ony s k u p e n i n a m i.

Souhlásky *m* a *n* slují jináč i n o s o v ý m i; *c*, *s* a *z* pak s příměřenými měkkými jsou s y k a v é anebo s y k a v k y.

P r o m ě n y s o u h l á s e k.

§. 56.

Všecky proměny souhlásek dějí se buď ve s k u p e n i n á c h t. j. kde se jich dvé neb i více sbíhá, buď o s a m o t ě, t. j. mimo spojení. Ony proměny jsou těchto rozsáhlejší a pravidelnější.

Skupeniny souhláskové mluvidlu odporné jsou dvojaké:

1. buď se uspořádání m l u v i d l a v ů b e c na odpor staví,

2. buď jsou jen uspořádání mluvidla n á r o d a č e s k é h o protivné.

Proměny, kterým skupeniny prvého druhu podléhají, slují proměnami souhlásek v š e o b e c n ý m i; proměny, u skupenin druhého druhu platnosť mající, slují proměnami souhlásek z v l á š t n í m i.

I) Proměny všeobecné.

§. 57.

Aby národ český skupeniny mluvidlu vůbec odporné svým zvláštním pronášeti mohl, uchopil se toho samého prostředku, kterým se i ostatní narodové téhož cíle dosíci snaží, měníce spomenuté skupeniny tím spůsobem, který neouplným čili kvantitativným spodobováním sluje.

Kvantitativné spodobování.

§. 58.

Kvantitativné spodobení skupenin souhláskových zakládá se na následujícím zákoně: Před temnými souhláskami:

k, t, p, ch, f, s, (ś, š); ť, c (ć, č)

a na konci slov mohou jen temné, před jasnými souhláskami

g, d, b, h, v, z, (ź, ž); ď, dz (dź, dž)

jen jasné státi.

Dle toho zákona proměňují se u vyslovení:

1. jasné souhlásky před temnými v temné, na př. včera zní co fčera, obchod co opchod, sladký co slatký atd.

2. Temné souhlásky proměňují se u vyslovení před jasnými v jasné, na př. *s* v *z* u prosba, *t* v *d* u modlitba atd.

3. Na konci slov podobají se jasné souhlásky temným, na př. dub zní asi tak jako: dup, Bůh co Bûch atd.

§. 59.

Řídí-li se jazyk zákonem kvantitativného spodobení i v písmě, jmenujeme jeho pravopis zvukovým čili fonetickým. Opak toho je pravopis slovozpytný čili etymologický. Onen se zakládá na zásadě: piš jak mluvíš, tento velí slova tak psáti jak vznikla.

Pravopis řecký je na př. fonetický, žádaje: λέλεκται m. λέλεγται, τέτριπται m. τέτριβται. Latinský naopak je dílem fonetický, maje scripsi m. scribsi, lectus m. legtus a j., dílem etymologický, na př. u obtineo, obsequor a j. znějících: optineo, opsequor.

§. 60.

Ráz pravopisu českého v nejstarší době pro zmatek jím vládnoucí (§. 6) určiti se nedá:

O pravopisu pozdější doby tvrditi můžeme, že je v hlavních věcech a větším dílem na etymologii osnován, a že jen v několika nepatrných případnostech pravidla spodobení kvantitativného se drží, totiž:

1. u slov zatemnělého původu, na př. *t*choř m. *d*choř od dch-nú-ti, cyr. dъch-ną-ti; ma*s*ť m. ma*z*ť od maz-a-ti; povrieslo m. povriezlo od cyr. vrъz — povrъzą, pováži; má*z*dra m. ma*s*-dra od maso; no*z*dry m. no*s*-dry od nos;

2. ve slovech, pošlých od kmenů na *h, ch, k, c, s, z* a pod. příponami ský a stvie, cyr. ьskъ a ьstvije, na př. otec*k*ými *RK.* m. oteč-skými, vícestvie *RK.* m. víceš-stvie, mno*s*tvie m. množ-stvie a jinde;

3. v číslovkách od 11—20, na př. jedenáct m. jedenást a jedenadst z jeden na deset (§. 132, č. 1).

II) Proměny zvláštní.

§. 61.

Zvláštní proměny souhlásek vznikají nenávistí češtiny dílem ku skupeninám souhláskovým mluvidlu jejímu nesnesitelným, dílem k úplnému čili kvalitativnému spodobení souhlásek, kterým zdvojené souhlásky vznikají, jako na př. v lat. an-nuere, flam-ma a jiných pošlých z ad-nuere a flag-ma.

Zvláštní tyto proměny jsou následující: přesmykování, kažení souhlásek *m* a *n,* přisouvání, vysouvání, rozlišování a oběkčování.

1. Přesmykování.

§. 62.

Přesmykování souhlásek objevuje se nejhustěji v následujících případech:

1. u skupenin s *l* a *r* na prvém místě čili *lk, rk, lm, rm* a pod. Srovnej na př. plek, novočesk. pluk, cyr. plъkъ s něm. Volk a lat. vulgus, krátký s curtus, třetí s tertius, brada

s něm. Bart, chladný s kalt a j. Výnimky od pravidla toho objevují se jen u slov cizích, jako oltář z altare a ortel' z Urtheil, a tam, kde po *l* a *r* kdysi ъ a ь (§. 16) byly v užitku, na př. v gen. stolce a orla m. cyr. stolьca a orьla.

l a *r* se i jinak dosti zhusta přesmykují, na př. ratolesť m. lětorosl' *Ev.*; manžel v. malžen; habr v. hrab, provaz v. povraz *MV*. Tristr., povlovný v. povolný *MV*.

2. Jinými skupeninami souhláskovými přesmykování zřídka vládne, jmenovitě: *km, ks, vs, vt, vp*; na př. kamy (kamen) v. litv. akmen, skr. açman m. akman; kamna v. skr. açmanta m. akmanta; vosk v. litv. vaškas, něm. wachs; kvas, chvat, kvap m. kavs, chavt, kavp od kořenů kys, chyt, kyp (§. 37, b)

2. Kažení nosových souhlásek *m* a *n*.

§. 63.

O kažení souhlásek *m* a *n* ve skupeninách *md, nd; mk, nk; mp, np; mt, nt* a j. v cyr. nosovky *ą* a *ę* a o zaměňování těchto v staré češtině samohláskami čistými byla již řeč v §§. 15, b; 18. Jako *l* a *r*, tak i *m* a *n* objevují se před jinými souhláskami nejčastěji též v cizích slovech a tam, kde po nich cyr. ъ a ь vypadly (§. 16, č. 1); na př. u kompas, tancovati, konca m. cyr. konьca, zamknúti m. cyr. zamъknąti.

3. Vysouvání.

§. 64.

Z neoblíbených skupenin souhláskových vysouvá stará čeština nejčastěji prvou souhlásku, zřídka druhou; z víceoudých skupenin obyčejně druhou.

Proměně této podléhají zvláště následující skupeniny:

1. *dl, dm, dn* a *ds*, na př. dám m. da*d*-m; věm m. vě*d*-m, dasi m. da*d*-si (dáš), věsi m. vě*d*-si (víš), kúzelník m. kúze*d*lník, jel m. je*d*l, šel m. še*d*l, prázný m. práz*d*ný, ztvrný m. ztvr*d*ný;

2. *stbl, stkl, stl, skt*, na př. slup m. s*t*lup, cyr. stlъpъ; sláma m. s*t*láma od koř. stl-áti; sklo m. s*t*klo, cyr. stьklo; třestati m. třesktati a j.

3. O *ks* viz §. 62, č. 2. Kromě toho vysouvá se z *ks* prvá souhláska, na př. os, cyr. osь m. o*k*s v něm. achse; šest m. še*k*st v řeck. ἕξ; iz m. i*kz*, iks v lat. ex, řeck. ἐξ.

4. *bn, pn, p', vn, vt*; na př. kynúti m. ky*v*-núti, hynúti m. hy*b*-núti, tonúti m. to*p*-núti, sen m. se*p*-n, usnútí m. u-s*p*-nú-ti, klec m. kle*p*-tь, neti m. ne*p*-ti v. lat. neptis, žíti m. ži*v*-ti, šíti m. ši*v*-ti a j.

5. Stojí-li předložka *ob* před retnicí *v*, vysouvá se tato dosti zhusta, na př. obecati, oběť m. ob-*v*ecati, ob-*v*ěť; obaliti m. ob-*v*aliti; obrátiti m. ob-*v*rátiti a j.

4. Přisouvání.

§. 65.

Stará čeština, chtíc se zbaviti nenáviděných skupenin souhláskových, dvojakých vsuvek užívá, totiž samohlásek i souhlásek.

O přisouvání samohlásek byla již řeč v §. 48, č. 2. Zde nám zbývá ještě promluviti o přisouvání souhlásek.

§. 66.

Ze souhlásek vsouvají se v staré češtině k odstranění nenáviděných skupenin souhláskových následující:

1. sykavka *s* do skupenin *bt* a *pt* v inf. sloves prvé třídy (§. 167, č. 1), na př. tep-*s*-ti; dlb-*s*-ti, cyr. dlъpsti;

2. zubnice *d* a *t* do skupenin *sr* a *zr*, na př. pes-*t*-rý (cyr. pьstrъ) a ps-*t*-ruh (cyr. pьstrągъ), s-*t*-riebro m. sriebro *LS.*; vs-*t*-rět m. vsrět *Ev.*; s-*t*-ředa m. sředa; máz-*d*-ra, noz-*d*-ry (dle §. 60, č. 1 mas-d-ra, nos-d-ry) m. masra, nosry; Jin-*d*-řich v. lat. Henricus a něm. Heinrich;

3. nosovka *n* do skupenin *dj, kj, sj, tj, zj* a jiných u pádů zájmena třetí osoby řízených předložkami, na př. k *n*ěmu m. k jemu, od *n*ěho m. od jeho, u slov pošlých složením z kořenů *id, im* a *jed* a z předložek, na př. v*n*ide m. vide, s*n*ěm m. sjem, s*ň*atek m. sjatek, po*n*ětie m. pojetie, s*n*ídati m. sjídati. Tak vzniklo i nenie z neje.

5. Rozlišování.

§. 67.

Stará čeština, netrpíc spodobení úplného čili kvalitativného, činí spíše opak toho, aby se nemilých skupenin zbavila, t. j. rozlišuje skupeniny.

Rozlišování (dissimilatio) samé je dvojí. Buď se jen jedna souhláska v skupenině mění, buď se celá skupenina v nový zvuk sráží. Prvý způsob rozlišování jmenujeme rozlišováním slabším, druhý silnějším, zkrátka smězďováním (§. 55).

Mimo to proměňují se souhlásky tvrdé působením polohlásky *j* a její střídnice *i* v měkké. Tato proměna sluje obměkčováním a může za nejnižší stupeň rozlišování považována býti.

a) Rozlišování slabší.

§. 68.

Rozlišování slabší má v staré češtině u následujících skupenin platnosť:

1. U skupenin *dt* a *tt* rozlišují se *d* a *t* na prvém místě v *s*, na př. plés-ti m. plét-ti, vlas-ť m. vlad-ť od vlad, mos-t m. mot-t od met.

2. U skupeniny *cht* rozlišuje se *ch* v *s*, na př. prs-t m. prch-ť od prch-núti, tes-ť m. tech-ť od tch (cyr. tьch) v tchán.

V aoristech před *t* vystupující *s* nevzniklo rozlišováním *ch*, než naopak *ch* se později vyvinulo z *s* (§. 156, a), na př. by*ch*-te z bys-te a ne naopak.

3. U skupenin *dl*, *tl* rozlišují se zubnice v *s*, ale jen v některých odvodech, jako hús-le m. húd-le od hud v hús-ti; jas-le (přehl. jes-le) m. jad-le od jad, přehl. jed v jies-ti; čís-lo m. čít-lo od čt (cyr. čьt) v čís-ti.

4. U skupenin *hr*, *gr*, *kr* a p. rozlišují se hrdelnice v sykavky, na př. červený v. krev, zrno v. granum.

5. U skupenin *zš*, *žž* rozlišují se zhusta *z* a *ž* na prvém místě v *j*, na př. mla*j*ší m. mlazší od mlad; sla*j*ší m. slazší od slad; se*j*žeš m. sežžeš od žhu m. žehu.

6. U skupeniny *nr* rozlišuje se *n* v *m* u mravy v. *n*ravy.

b) Rozlišování silnější.

§. 69.

Rozlišování silnější má v staré češtině platnost u následujících skupenin:

1. *dj* a *tj* rozlišují se v *z* a *c*, na př. hráza m. hradja, svieca m. svietja;

2. *kt* a *gt* (*ht*) rozlišují se v *c*, na př. péci m. pékti, moc m. mogtь, dci m. dъhti;

3. *čs*, *ds*, *ts* rozlišují se v *c*, na př. česť genit. cti m. čsti m. česti; nic m. ničs (§. 141, č. 4, a);

4. skupeniny *kj*, *gj* (*hj*), *chj* rozlišují se buď v řídší buď v hustší sykavky, jak v následujícím §. udáme;

5. skupeniny *sk*, *ck*, *zg* (*zh*) rozlišují se v *ćć*, *šć*, *źź* aneb *čč*, *šč*, *žž*, jak z následujícího §. vysvitne.

§. 70.

O rozlišování hrdelnic v sykavky hustší a řídší znamenati sluší:

1. Před *a*, *e*, *u* rozlišují se jen tam v hustší sykavky, kde tyto samohlásky k původnějším *ja*, *je*, *ju* odkazují, na př. *péča* m. pekja, *stráža* m. strahja, *duša* m. duchja, *pašú* m. pachjú.

U sloves paté třídy rozlišují se hrdelnice i v *c*, *s*, *z*, na př. narícati m. naríkjati, mízati m. mihjati;

2. před *e* původním a cyr. *ę* zastupujícím rozlišují se v hustší sykavky; jinak zůstávají beze vší proměny, na př. móž-eš, peč-eš m. moh-eš, pek-eš, vlč-e (cyr. vlъčę) m. vlk-e;

3. před *ě* a *a*, zastupujícím *ě*, rozlišují se v tvoření slov v sykavky hustší, v ohýbání pravidelně v řídši, na př. kričati od krik, slyšati od slych, držati od drh; velicě, tuzě, tisě;

4. před *i* se rozlišují v tvoření v hustší, v ohýbání v řídší sykavky, na př. bozi, mnisi; ale družica, mršina, bučina;

5. před souhláskami jinými a na konci slov rozlišují se v hustší sykavky, kde cyr. *ь* odpadlo, na př. družba m. druh-ьba, značný m. znak-ьný, češský (dle §. 60, č. 2 český) m. čech-ьský, pláč m. plak-ь, řeč m. řek-ь.

Jen kněz a peniez (cyr. knęzь, penęzь) a několik podstatných, na *ec* v. *ek* vycházejících, se tohoto pravidla nedrží.

c) Obměkčování.

§. 71.

Stará čeština obměkčovala druhdy i retnice *p, b, v, m* v *ṕ, b́, v', ḿ.* To neomylně z celého jejího ústrojí vysvítá, ačkoli dle §. 7 v nejstarších památkách ani se stopou takého obměkčování se nesetkáváme.

V pozdější době, za níž se pravopis český ustaloval (§§. 7, 8), nešetřeno více rozdílu mezi tvrdými a měkkými retnicemi. České tvary pozbývají vůbec tím více měkkosti, čím dále v čase postupujeme.

§. 72.

Zubnice *d, t* obměkčují se před původnými *ě, í, i,* pak před *e, ě, í, a, á,* cyr. *ę* zastupujícími (§. 18).

Před *ia, ie, iu* a před *e, ě, i, í,* jež z těchto povstaly, rozlišují se (§. 69, č. 1.), na př. svě*t*ě, bra*d*ě, chu*d*ie, *ť*al (cyr. tęlъ), die*t*ě (cyr. dětę); ale vi*z*u (m. vidju), chy*c*u (m. chytju), ro*z*en (m. rodjen) a p.

§. 73.

Rozdíl mezi řídšími a hustšími sykavkami v češtině velmi časně počal zanikati. Již hlaholské zlomky Pražské, spomenuté v §. 4, obsahují několikkráte *š* m. *ś* u zájmena *veś,* na př. vъši m. vsi čili vśi (Glag. Fragmente S. 48). Latinkou psané památky naše o ten a jiné podobné rozdíly příliš málo dbají. Pročež o obměkčování sykavek ve staré češtině s jakou takou jistotou jen toto lze říci:

1. *s* a *z* měnila v *ś* a *ź* vůbec tam, kde dle předešlého §. *d* a *t* v *ď* a *ť;* v *š* a *ž* naopak tam, kde *d* a *t* v *z* a *c;*

2. *š* m. *ś* častěji se v ní objevilo a více rozmohlo, nežli *ž* m. *ź,* čehož makavým důvodem je posud ta okolnosť, že *ch* i tam rozlišujeme v *š,* kde *h* v *z* a *k* v *c;*

3. sykavka *c* ani ve staré češtině nebyla obměkčována dle obdoby dvou předešlých, přecházejíc v *č* i tam, kde *s* a *z*

tvrdými zůstávaly anebo v *ś* a *ź* se měnily, na př. ve vok. jedn. jmen mužských: otč-e, ujč-e a jiných, u středních jmen na *e* m. cyr. *ę*, jako: ovč-e m. cyr. ovьč-ę atd.

§. 74.

O obměkčování jazyčnic znamenati sluší:

1. *n* se mění v *ň* všady tam, kde *d* a *t* v *ď* a *ť* i *z* a *c*;

2. *ř* co *rz* anebo *rs* objevuje se na písmě teprva ve XIII století; ve mluvě ústné nejméň o tři století dříve bylo již zvykem, jak z griebě v *Ev.* dostatečně vysvítati se zdá. Slovo to totižto nejspíše proto má *g* m. cyr. *ž* v násloví, aby se tak v něm dvě zněním svým podobné, takořka zdvojené souhlásky čili *ž* a *ř* nestýkaly, co slovančina vůbec a čeština zvláště nenávidí.

3. Rozdíl mezi *l* a *ľ* Čechové velmi časně počali zanedbávati, zvláště v městech. Pražanům na př. už M. Jan Hus vytýká nedbalosť tu. Biblí Kralická se ho ujala, značíc ho nepřiměřeně ostatním, t. j. tak, že tvrdé *l* spůsobem polským opatřuje znakem.

4. Jak *r*, tak i *l* měnili staří Čechové v *ř* a *ľ* nejen tam, kde *d, t* v *ď, ť* a *z, c* a *n* v *ň*, než i před prvotním *e*, na př, bratř-e proti had-e, mř-eš proti ved-eš atd. Měkké *l* kromě toho bylo u nich všady tam slýchati, kde nyní po něm přehlásky *e*, *i* a *í* z *a*, *o*, *u* a *ú* jsou v užitku, jako v roľ-a m. rol-e, ľúbiti m. líbiti atd.

6. Další proměny souhlásek.

§. 75.

Souhlásky podléhají dále i proměnám, s kterými jsme se již u samohlásek byli setkali (§. 46), t. j. častěji se jedna souhláska druhou jaksi libovolně zaměňuje a to spůsobem dvojakým. Buď se totižto zatemňují souhlásky jednoho a téhože stroje, buď rozličným strojům náležité vespolek. Prvá proměna sluje střídáním souhlásek, druhá jich přestrojováním.

a) Střídání souhlásek.

§. 76.

Střídání souhlásek, které se jako střídání samohlásek až posud vysvětliti nedá (§. 46), podléhají následující souhlásky:

1. retnice, na př. príbuzný m. prívuzný (§. 43, a) smil'ný m. vil'ný (lascivus), poboněk m. boboněk, máry m. páry *Mast.*, písebný v. písemný;

2. zubnice, na př. natby v. nadby (nenadále) *Trist.*, ot v. od, brotiti v. broditi, triesky v. driezhy *RK.*;

3. jazyčnice, na př. peřestý v. pel'estý *MV.*, bl'esk v. břesk, leda v. neda *Št.*, milerka v. milenka;

4. hrdelnice, na př. chrbet (cyr. chrъbътъ) v. hrbet, chorúhev v. korúhev, chatrč v. katrč, mozk v. mozh (mozg) *MV.*, cyr. mozgъ.

Hrdelnice *h* vystupuje m. staršího, původnějšího *g* teprv v památkách XII století, ačkoli se domnívati můžeme, že jako *ř* (§. 74, 2) již dříve v Čechách vyslovováno bylo.

b) Přestrojování souhlásek.

§. 77.

Nejzajímavější přestrojování souhlásek je přestrojování retnic v hrdelnice, na př. uštknútí, uštiknúti m. a v. uštipnúti, krepelica a prepelica *MV.*, kaprat a paprat (filix) *MV.*, kluzký (cyr. klъzkъ) v. plzký.

Mimo to setkáváme se i s přestrojováním jiných souhlásek, na př. ocknúti v. octnúti, ledva v. jedva, krahulec v. krahujec (cyr. kraguj), řericha v. žericha a j.

Díl druhý.

Tvarosloví.

Úvod.

§. 78.

Kořenem jmenujeme na prvky více nerozlučitelnou částici slova, na kterou se přirážky přivěšují. Vychází-li tato

na samohlásku, sluje kořenem otevřeným; končí-li souhláskou, zavřeným. K těm patří na př. mrz ve mrz-nú-ti, vid v zá-vis-t m. zá-vid-t, met v mos-t m. mot-t a j. Kořen otevřený je na př. pi v pi-l, my v u-my-vadlo a j.

Z uvedených příkladů již viděti jest, že se přirážky buď na nezměněný kořen přivěšují aneb že kořen sám zvláštním proměnám dříve byl podlehl.

Tvary z kořenů samých vzniklé jmenujeme kmeny čili pněmi, tak je na př. mot peň kořene met, vzniklý stupňováním *e* v *o* a změněný v mos u slova mos-t. Mají-li se kmeny čili pně státi členy vět, přijímají brzy prostředně brzy bezprostředně jisté přípony, na př. věs-t povstalo bezprostředně přirážkou přípony *t* ku kmenu věd; věd-ě-ti povstalo prostředně přirážkou přípony *ti* ku kmenu věd.

§. 79.

Proměňování kořenů na pně a pnů na slova čili členy vět jmenujeme tvořením slov v nejširším smyslu. V užším smyslu sluje tvořením slov odvozování a skládání jich, t. j. také proměny kořenů a pnů, jimiž slovnicky ustálené tvary povstávají, na př. z kořene ot — otčina, otcovský; z pně bor, vzniklého stupňováním z kořene br — rozbor, výbor.

Proměny, jimiž kořeny a pně členy vět se stávají, jmenujeme dále ohýbáním slov.

§. 80.

Nauka jednající o tvoření slov a o jich ohýbání zvláště sluje tvaroslovím. Tvarosloví rozpadá se tudíž na dva díly: prvý jedná o tvoření slov, druhý o jich ohýbání. Zde jen o tomto bude řeč.

§. 81.

Ohýbáním slov jmenujeme dle §. 79 všecky proměny, jež tvary slovnicky ustálené co členy vět berou. Tyto proměny dějí se přistavováním rozličných přípon buď na kořen samý aneb, co se hustěji stává, na peň, celému ohýbání vůbec za základ sloužící.

Kořeny a pně naznačují ponětí co taká, t. j. myšlená beze všeho spojení s jinými ponětími. Teprv příponami vystupují ponětí co částky vět, t. j. v poměru k jiným ponětím, vysloveném myšlénkou, kterou věta naznačuje.

§. 82.

V prvotné době jazyka českého bylo jen takých tvarů, které se skutečným ohýbáním byly vyvinuly, čili tvarů ohebných. Teprv později, kde vědomí jazykové poněkud již se zatemnilo, považovaly se některé tvary za prosté všeho ohýbání čili za neohebné.

Rozvrh částek věty v ohebné a neohebné je jen pozdější době jazyka českého přístojný.

Majíce o jazyku staročeském této doby jednati, dělíme i my tvarosloví staročeské na dvě částky: prvá jedná o tvarech ohebných, druhá o neohebných.

Prvá částka.

Tvary ohebné.

§. 83.

V obor tvarů ohebných spadají jména podstatná a přídavná, zájmena, číslovky a slovesa; v obor neohebných částek příslovky, spojky, předložky a citoslovce.

Ohýbání tvarů rozpadá se na skloňování a časování. Skloňováním jmenujeme ohýbaní jmen podstatných a přídavných, zájmen a číslovek; časováním sluje dosti nedůsledně ohýbání sloves, neboť nevládne, jak u infinitivu, u příčestí a u přechodníků viděti jest, slovesy výlučně.

A. Skloňování.

§. 84.

Skloňování je proměňování ohebných částek řeči dle sedmi pádů, dle tří rodův a dle tří čísel. V starých památkách je číslo dvojné důsledně provedeno; kdy zaniklo, zevrubně udati se nedá. Se vší jistotou jenom tvrditi můžeme, že již spomenutí dva bratři čeští, Beneš Optat a Petr

Gzel, brojivše ve své mluvnici proti užívání všech starších forem, i k tomu nemálo přispěli, že číslo dvojné zaniklo.

Nicméně setkáváme se s číslem dvojným ještě dosti zhusta u spisovatelů XVI století, zvláště tam, kde se u jmen podstatných přívlastky „dvě“ a „obě“ vyskytují.

§. 85.

Proměny, jichž skloňování požaduje, dály se v prvotné době, jak nám srovnávací jazykověda ukazuje, přirážením stejných přípon. Všecken rozdíl skloňování zakládal se výhradně na rozdílnosti kmenů. Teprv v historické době sluší jak v slovančině vůbec tak v staré češtině zvláště tré skloňování rozeznati: skloňování jmenné, zájmenné a míchané čili ze dvou předešlých složené.

Historie slovančiny vůbec a češtiny zvláště dále ukazuje, že se meze mezi jmenným a zájmenným skloňováním tím určitěji objevují, čím dále nazpět do minulosti postupujeme a že se skloňování míchané během času stále rozmáhá.

I. Skloňování jmenné.

§. 86.

Skloňování jmenné liší se již v staré češtině v historické době značně od skloňování zájmenného. Zvláště patrný je rozdíl tento v jednotném genitivě, dativě a lokalu, pak v množném genitivě. V těchto pádech liší se totiž zájmena trojího rodu schopná v mužském a středním rodě významnými příponami — *ho,* — *mu,* — *m,* — *ch* od podstatných. Skloňování jmenné vládne podstatnými, přídavnými, přechodníky, příčestími, některými číslovkami a konečně i zájmeny osobnými *jáz, ty, sě.*

1. Jména podstatná.

§. 87.

V čísle dvojném u staročeských jmen podstatných pozorovati jest zajímavou shodu. Nominativ, akkusativ a

vokativ u jmen ženského a středního rodu shodují se totižto docela s lokalem jednotným, na př. rybě, duši, kosti; slově, líci, rameni.

U mužských jmen vycházejí nominativ, akkusativ a vokativ po tvrdých souhláskách na *y*, po měkkých na *a* neb na přehl. *e;* na př. krásná parohy. *RK.* rodná bratry. *LS.* v črná ščity. *RK.* oba Klenovica. *LS.* ta muže zrádná. *Alx.* V *Pass.* dočetl jsem se i *a* po tvrdých: „poče mysliti, byloliby sě hořem utopiti, svá milá syna ztrativši.“

Genitiv a lokal všech tří rodů vycházejí stále na *ú*, dativ a instrumental na *ma*, před kterouž příponou samohláska v dativu množném před *m* se objevující stává; na př. chlapú, mužú, rybú, dušú, kosťú, slovú, lícú, ramenú — chlap-o-ma, muž-e-ma, ryb-a-ma, duš-a-ma, slov-o-ma, líc-e-ma, ramen-e-ma.

Odchylky od vytčeného pravidla nebývají časté, a mají se buď pozdějším zmatkům buď vystrkování kmenových samohlasek před příponou *ma* připisovati; na př. žen-o-ma m. žen-a-ma, kosť-ma m. kost-e-ma.

Zbytky čísla dvojného podnes žijící zabíhají do čísla množného. Organicky by se mělo skloňovati: rucě, nozě, ocě, usě; rukú, nohú, okú, uchú; rukama, nohama, okoma, uchoma (§. 109).

§. 88.

Skloňování podstatných jmen nedá se dle §. 85 jinak nežli dle kmenů rozvrhnouti. Rozpadá se jako kmeny samé (§. 78) na skloňování kmenů otevřených a zavřených.

Majíce udati, které kmeny otevřené a které zavřené jsou, musíme řádný zřetel ku kmenům prvotné doby bráti.

Během času podlehly kmeny takým proměnám, že se nám původně zavřené z nich otevřenými a naopak kmeny původně otevřené zavřenými býti zdají, na př. kmen imě zdá se otevřeným býti a je přece původně zavřený, totiž: imen, cyr. dle §. 15, b imę; chlap zdá se kmenem zavřeným býti a je přece otevřený, jak už z cyr. chlapъ dostatečně vysvítá.

A. Skloňování kmenů původně otevřených.

§. 89.

Kmeny sem spadající vycházely v prvotné době buď na *a* buď na *i* aneb na *u*, na př. chlap, cyr. chlapъ, kde se *ъ* z původného *a* vyvinulo; ryba prvotně rybâ; dělo, kde *o* dle zákonů zvukoslovných, slovančinou vládnoucích, z *a* vzniklo; kosť, cyr. kostь, kde *ь* z prvotného *i* pošlo; syn, cyr. synъ, kde se *ъ* někdejšímu *u* rovná.

§. 90.

Kmenův otevřených na *u* vyskytá se v slovančině vůbec a ve staré češtině zvláště velmi málo. Sem spadá neomylně syn, jako jeho vokativ ukazuje, tak i dům: k domovi. *Trist.* domov jide. *Alx.* domov jíti. *JMl.* U-kmeny se v staré češtině s *a*-kmeny tak úplně stýkají, že u skloňování kmenů původně otevřených jenom *a*-kmeny a *i*-kmeny rozeznati sluší.

Vedle kmenů u skloňování i ku rodu zřetel bráti slušno, poněvadž i v nejstarších památkách českých rod platnosti již nabývá.

a) *Skloňování a-kmenů.*

α) Rod mužský.

§. 91.

Kmeny sem spadající vycházely prvotně na *a*. V historické době končí se souhláskami: *b, d, h, ch, k, l, m, n, p, r, s, t, v, z*. Předchází-li podnebný živel *j* (prvotně *ja*, cyr. *jъ*, dle §. 25 *jь*), na *b́, ď, c, č, l', ḿ, ň, ṕ, ř, š, ť, v', ž* aneb na pouhé *j*.

Musíme tudíž pro skloňování a-kmenů dva vzory vystaviti, jeden pro skloňování a-kmenů tvrdých, druhý pro skloňování a-kmenů měkkých.

§. 92.

Oboje kmeny skloňují se následovně:

Číslo	Vzor a-kmenů tvrdých	Vzor a-kmenů měkkých
Jednotné N.	chlap	muž
G.	chlap-a	muž-a
D.	chlap-u, -ovi	muź-u, -evi
A.	chlap	muž
V.	chlap-e	muž-u
L.	chlap ě	muž-i
I.	chlap-em	muž-em
Dvojné NAV.	chlap-y	muž-a
GL.	chlap-ú	muž-ú
DI.	chlap-oma	muž-ema
Množné N.	chlap-i, -ové	muž-i, -evé (-ie)
G.	chlap, -óv	muž, -ev
D.	chlap-óm, -ovóm	muž-em
A.	chlap-y	muž-e
V.	chlap-i, -ové	muž-i, -evé
L.	chlap-ech	muž-ech
I.	chlap-y	muž-i

§. 93.

Skloňování a-kmenů měkkých liší se od skloňování a-kmenů tvrdých pouhým přehlasováním, ač i toto v staročeských památkách důsledně provedeno není. Pravidelněji vystupuje přehláska *e* m. *o* (§. 28) a m. *y* (§. 30, a).

Mimo to vystupuje u skloňovaní a-kmenů měkkých *i* m. *ě*, a-kmenům tvrdým vlastního, a m. *y* v instrumentalu množném též *i*.

§. 94.

Příponu *ov* a její přehlásku *ev* považovati možná za stupňované kmenové *u* (§. 37), na př. domovi *ČE.* stojí m. dom-o-u-i.

Přípona *ov* je původně u-kmenům vlastní. Teprv později, když u-kmeny s a-kmeny dle §. 90 splynuly, zavládla ač neustrojně i a-kmeny. Přípona *ov* nenaznačuje tudíž v nejstarších památkách ani životnosti ani osobnosti.

§. 95.

Poznámky o jednotném čísle:

1. Genitiv má bez ohledu na tvrdosť a měkkosť, na životnosť a osobnosť *a,* na př. s otna stola, chlmca. *LS.* pogreba, ploda, konca. Ev. hroma, ščita, vrcha, Kublajevica. *RK.*

Teprv později vyskytuje se *u* u tvrdých, na př. od vzchodu. *ŽS.* od hněvu. *ŽK.* v *RK.* jen jednou: v slupech dýmu. O přehlásce *e* m. *a* u kmenů měkkých srovnej §. 27.

O pohyblivém *e* v genitivu, jakož i u veškerém skloňování, srovn. §. 16, č. 2.

2. Dativ má pravidelně *u,* teprv později *ovi* (§. 94) u kmenů tvrdých. O přehlaseném *evi* m. *ovi* u kmenů měkkých srovn. §. 28.

3. Akkusativ je pravidelně roven nominativu, na př. po Svatoslav, po L'utibor. *LS.* uvedi Petr. Ev. pohaně Neklan kněz, na Kruvoj. *RK.* za muž. *Dal.* před král'. *Alx.* běs máš. *ČE.*

Vedle tohoto akkusativu setkáváme se již v nejstarších památkách s genitivem m. akkusativu na př. vol'te muža. *LS.* abychu poznali tě Boga. Ev. zbi tura. *RK.*

O přehlásce *e* m. *a* srovn. §. 27.

4. Vokativ má u kmenů tvrdých pravidelně *e* i tam, kdebychom ho nyní naskrze užívati nemohli. Rozlišování předcházejících souhlásek děje se dle §. 70, č. 2, na př. vražc. *RK.* duše svatý. *Št.* kněže. *RK.* paniče. *Trist.*

Teprv později objevuje se *u;* syn mívalo ale povždy *u* dle §. 90, na př. junochu. *ČE.* Ozicpe, synu Davidov. *EM.* O přehlásce *i* m. *u* u kmenů měkkých srovnej §. 29.

5. Lokal vychází pravidelně u kmenů tvrdých na *ě*, u měkkých na *i;* rozlišování předcházejících souhlásek děje se dle §. 70, čč. 3, 4.

Teprv v XIV století počíná se i *u* objevovati, na př. v hlucě, na vrsě, v borecě. *RK.* v hluku. *ŽG.;* ale i v předu. *RK.*

6. *m* instrumentalu má se považovati za měkké (ḿ) odpovídajíc cyr. *-мь* m. *mi,* zastupujícího původné *bi,* které v lat. ti-bi žije.

§. 96.

Poznámky o čísle množném:

1. Nominativ má pravidelně *i;* později u kmenů tvrdých *-ové* (§. 94), u měkkých *-evé* (§. 28). Rozlišování a obměkčování předcházejících souhlásek dějí se dle §. §. 70, č. 4; 72, 74; na př. lěsi. *LS.* bozi, vrsi, mraci, králi, meči, kyji. *RK.*

Některé kmeny přeskakují brzy do skloňování a-kmenů středního rodu, jako: oblaka, borka. *RK.*, brzy do skloňování i-kmenů, jako: mužie, mečie, Česie, Taterie; ale i: Tateré, křestěné (§. 26). *RK.*

2. Genitiv je roven nominativu jedn.; později zhusta u kmenů tvrdých vycházi na *-óv* (§. 94), u měkkých na *-ev* (§. 28); na př. bogóv. *LS.* junóv, lěsóv. *RK.* — Judev, kniazev. *Ev.* mečev, hájev, vojev. *RK.*

3. V dativu vedle *óm-* u kmenů tvrdých i *-ovóm,* u měkkých v. *-em -evóm* (§. 28), na př. bohovóm, Tatarovóm. *RK.* obyčejóm, penězóm ještě v *Pass.*

4. Lokal vychází pravidelně na *-ěch*; souhlásky předcházejicí rozlišují se dle §. 70, č. 3.

V listinách z XI — XIII století (zvláště v zakladacích, jako v Litoměřické, v Boleslavské, v Opatovické, ve Vyšehradské a v Olomoucké) čítáme u jmen na *-any* vycházejících lokaly na *-ás,* na př. Polás m. Polanech, Dolás m. Dolanech, L'ubčás m. L'ubčanech a j.

Dle těchto útvarů, jakož i dle obdoby ostatních jazyků indoevropejských, máme *s* za původné považovati, *ch* pak za pozdejší obměnu jeho právě tak, jako dle §. 156 i v aoristech.

β) Rod ženský.

§. 97.

Sem spadají kmeny původně na *a* vycházející; před *a* stává buď tvrdá aneb měkká, dle §§. 69 a 70 působením původného *ja* rozlišená souhláska, na př. ryba, voda, duša m. duchja, svieca m. svietja, buřa m. burja.

Poněvadž měkké tyto souhlásky na nepodnebné samohlásky přehlasovací svou mocí působí, musíme i u *a*-kmenů ženského rodu dva vzory pro jich skloňování vystaviti: jeden pro kmeny tvrdé, druhý pro měkké.

§. 98.

Oboje kmeny skloňují se následovně:

Císlo	Vzor a-kmenů tvrdých	Vzor a-kmenů měkkých
Jednotné N.	ryb-a	duš-a
G.	ryb-y	duš-e
D.	ryb-ě	duš-i
A.	ryb-u	duš-u
V.	ryb-o	duš-e
L.	ryb-ě	duš-i
I.	ryb-ú	duš-ú
Dvojné NAV.	ryb-ě	duš-i
GL.	ryb-ú	duš-ú
DI.	ryb-ama	duš-ama
Množné N.	ryb-y	duš-e
G.	ryb	duš
D.	ryb-ám	duš-ám
A.	ryb-y	duš-e
V.	ryb-y	duš-e
L.	ryb-ách	duš-ách
I.	ryb-ami	duš-ami

§. 99.

Skloňování kmenů měkkých liší se od skloňování kmenů tvrdých jako u a-kmenů mužského rodu pouhým přehlasováním a samohláskou *i*, jež *ě* u tvrdých zastupuje (§. 93). Ostatně sem spadá vedle ženských podstatných i množství mužských, která se docela pravidelně jako ženská skloňují, poněvadž staří Čechové u skloňování na zakončení ohledu výhradného nebrávali; na př. sluhám. *Št.* Aleksandru, sluzě svému. *Alx.* Jakubovi patriarsě. *ŽSO.* Podobně se skloňují: pastucha, junoša, súdca, správca, škódca, prijemca, bojca a j.

§. 100.

Mužské a ženské kmeny na *-ija* vycházející, jako: sudija, bratrija a p., stahují se dle §. 40, č. 2 v sudia, bratria a přehlasují se pak v sudie, bratrie.

Jich skloňování liší se od sklonování měkkých kmenů jen tím, že, vyjma samohlásku *u*, u přehlašování těchto dále postoupily a dalšímu stahování podlehly.

Majíce je od kmenů měkkých vůbec rozeznati, jmenujeme je kmeny měkkými staženými.

§. 101.

Ku právě dotčeným kmenům patří i kmeny ženské na *ynia*, jako: bohynia, kněhynia, skráceně kněnia, hospodynia a jiné, lišíce se od nich ve skloňování jen tím, že v nom. a vok. i *yni* m. *ynia*, *ynie* a *yně* dopouštějí, na př. L'ubuša prorokyni bieše. *Dal.*

§. 102.

Poznámky o čísle jednotném:

1. Vokativ jmen cizích je často roven nominativu, na př. Nežasaj sě Anna. *JMl.* Izalda, játť pomohu tobě. *Trist.* Marku, mój evangelista. *Pass.*

2. Instrumental má pravidelně *ú*, povstalé stažením (§. 40) z *oju* m. cyr. *oją* u kmenů tvrdých a z *eju* m. cyr. *eją* u kmenů měkkých, na př. rybú z ryboju m. cyr. ryboją; dušú z dušeju m. cyr. dušeją. U kmenů měkkých stažených přechazívá *iú* přehlasováním a skracováním v *í*, na př. po řebrí (m. řebriú). *Pass.* se svú kněží (m. kněžiú) *Št.*

§. 103.

Poznámky o čísle dvojném:

1. Instrumental a dativ u Veleslavína a u jiných na *oma,* jako: stranoma, pannoma, súdcoma a j. m. stranama, pannama, súdcama, je nepravý. U starších spisovatelů vyskytá se *oma* jen u kmenů neustáleného rodu, jako: osob a osoba, spósob a spósoba i j. Tak na př. u *Št.* čteme: pod oběma spósoboma od mužs. kmene spósob, běžného vedle spósoba, na př. v *Tristr.*, kde se čte: dvorná spósoba.

2. U kmenů měkkých stažených vzniká v dativu a instrumentalu z původního *-ijama* přehlasováním a skracováním *-íma,* na př. mezi nimažto řebríma (m. řebrijama). *Pass.*

§. 104.

Poznámky o čísle množném.

1. V genitivu obyčejně m. cyr. rybъ a dušь dle §. 16, č. 1 ryb, duš. Vznikají-li skupeniny češtině neoblíbené, kazí se dle §. 48, č. 2.

Mezi oblíbené češtině skupeniny tu počítati sluší zvláště skupeniny trojudé, v jichžto středu se *l* a *r* co samohlásky objevují, na př. vln, srn. Dále sem spadají skupeniny: *st, zd, ct, čt, vd, sk, zh;* řídéji: *jd, nd, nt* a *lm, mp* u jmen cizích.

U měkkých kmenů vyskytá se časně již i *í,* na př. chovaj sě junoší. *RK.* vedle: vel'e duš. *RK.* panoší. *Trist.* vedle: oči panoš. *ŽK.*

2. Dativ u kmenů měkkých má dle §. 27 vedle *a* i přehlásku *e,* na př. panošem. *Des. Káz.*

3. V lokalu u měkkých vedle *ách* i *iech;* u měkkých stažených i *ích,* na př. na nožiciech. *RK.* po řebrích. *ŽSO.*

4. V instr. u měkkých kmenů vedle *-ami* dle §. 27 i *-emi;* u měkkých stažených i *-ími,* na př. děvicemi. *RK.* hřebími. *Pass.*

γ) Rod střední.

§. 105.

Kmeny sem spadající vycházejí dle §. 89 původně na *-am,* v cyr. i v ččšt. na *o,* které se po podnebném *j* v *e* přehlasuje, na př. pol'e m. polie z polio (původně: poliam). Vystavíme tudíž i pro skloňování a-kmenů středního rodu dva

vzory: jeden pro tvrdé, druhý pro měkké kmeny. Tyto liší se od oněch též jen přehlasováním a střídáním-se samohlásky *i* s *ě*.

§. 106.

Kmeny původně na *-ijam* vycházevší objevují se v historické době s přehláskou *ije* m. *ijo,* u nás pak stažené s *ie* m. *ije,* na př. zbožie zdravie, volanie. Jich skloňování srovnává se v hlavních věcech se skloňováním kmenů měkkých.

Majíce i tyto kmeny od kmenů měkkých rozeznati, jmenujeme je jako podobné *a*-kmeny mužského a ženského rodu (§. 100) kmeny měkkými staženými.

§. 107.

Kmeny jak tvrdé, tak i měkké skloňují se následovně:

Číslo	Vzor a-kmenů tvrdých	Vzor a-kmenů měkkých
Jednotné N.	děl-o	líc-e
G.	děl-a	líc-a
D.	děl-u	líc-u
A.	děl-o	líc-e
V.	děl-o	líc-e
L.	děl-ě	líc-i
I.	děl-em	líc-em
Dvojné NAV.	děl-ě	líc-i
GL.	děl-ú	líc-ú
DI.	děl-oma	líc-ema
Množné N.	děl-a	líc-a
G.	děl	líc, líc-í
D.	děl-óm	líc-em
A.	dě-la	líc-a
V.	děl-a	líc-a
L.	děl-ěch	líc-ích
I.	děl-y	líc-i

§. 108.

Poznámky o čísle jednotném a dvojném:

1. V lokalu jedn. kmenů měkkých vyskytá se i *u*, na př. v srdcu. *ŽK.* v druhém kázaniu. *Des. Káz.* na zbožiu. *KPR.*

2. V dativě a instr. dvojn. jeví se u kmenů měkkých dosti veliká, ač i neústrojná rozmanitosť; vedle pravidelného *-ema* (§. 87) i nepřehl. *-oma,* někdy i *-íma* neb skrác. *-ma,* na př. se dvěma stádcoma. *Dal.* širokýma plecema. *RK.* svýma plecima. *ŽK.* plecma. *ŽW.*

§. 109.

Slova oko, ucho nedrží se již v staré češtině pravidelného skloňování (§. 87), zvláštním vládnouce v čísle dvojn. skloňováním, totiž:

NAV. oči, uši;
GL. očiu, ušiu aneb očú, ušú, přehl. očí, uší;
DI. očima, ušima,

na př. oči učistěně. *Št.* ušima. *ŽW.* uši. *Št.* nevidia očima. *Ev.* oči tvoji. *ŽW.*

§. 110.

Poznámky o čísle množném:

1. V nominativě a akkusativě přeskakuje sem mimo a-kmeny mužského rodu, v §. 96, č. 1 již uvedené, i a-kmen ženského rodu: doba; na př. v ta doba. *Trist.* Ale i: v ta doby. *RK.*

2. Genitiv drží se pravidel v §. 104, č. 1 již spomenutých, na př. od brd. *LS.* z mračen, z hrdl, mužie bratrských srdec, pěť sluncí. *RK.*

3. V dativě u kmenů měkkých dle §. 28 vyskytá se i *-om* vedle *-em;* u kmenů měkkých stažených vedle *-iem* i *-ím,* na př. srdcem. *RK.* plavišťóm. *ČE.* k nalezením. *ŽG.*

4. Instrumental kmenů tvrdých mívá vedle *y* i nesprávně *-mi;* u měkkých vedle *i* přichází i *-emi,* po retnicích *-jemi;* u měkkých stažených i *-ími,* na př. před letmi. *JMl.* nad nebiemi (sic!). *Modl. Neub.*

5. Lokal mívá rozmanité přípony. U kmenů tvrdých vedle pravidelného *-ěch,* zvláště po hrdelnicích běžného, i *-ech,* někdy *-ách;* u kmenů měkkých *-ích,* někdy *-ech;* u měkkých stažených *-iech* i *-ích.* Proměny souhlásek dějí se tu dle §§. 70—74; na př. v rúšech m. rúsěch, v třevech. *Hod.* na nosidlách. *EZ.* na lícech, na plecech. *RK.* u porokováních. *ŽK.* na kopiech. *RK.*

b) Skloňování i-kmenů.

§. 111.

I-kmeny vycházely prvotně na *i,* které v cyr. v *ь* skleslo, v staré češtině pak buď do předcházejících souhlásek vniklo, čím tyto změkly, aneb se, ačkoli velmi zřídka, udrželo, na př. hosť a kosť, cyr. gostь a kostь m. původných gosti a kosti. *I* se zachovalo u: hosť, choť a laň, znějících v nom. jednotném i host-i, chot-i a lan-i; na př. po řeči znáte, ež si hosti, novopřišlá hosti. *Pass.* I-kmeny vládne jen rod mužský a ženský.

α) Rod mužský.

§. 112.

Sem spadají kmeny vycházející buď na *b́, v', ď, ť, ś,* řídčeji na *l', ń, ř,* buď, ač velmi zřídka, na původné *i;* na př. koráb', črv', hospoď, tesť, prś, mol', kóń, vepř, hosti a j.

Paměti hodné je, že i-kmeny mužského rodu již v starší době do skloňování a-kmenů jak tvrdých tak i měkkých přeskakují.

§. 113.

I-kmeny mužského rodu skloňují se následovně:

Číslo		Vzor i-kmenů mužského rodu
Jednotné	N.	hosť, hosti
	G.	host-i
	D.	host-i
	A.	hosť
	V.	host-i
	L.	host-i
	I.	host-em
Dvojné	NAV.	host-i
	GL.	host-iu aneb hosť-ú
	DI.	hosť-ma
Množné	N.	host-ie
	G.	host-í
	D.	host-em
	A.	host-i
	V.	host-ie
	L.	host-ech
	I.	hosť-mi

§. 114.

Poznámky o čísle jednotném:

1. V genitivě vedle *i* přichází i *ě;* někdy *e* m. *ie,* a-kmenům měkkým vlastního; na př. u komoně. *Alx.* lokte tvého. *ŽW.* kmetě. *Pass.*

3. Dativ a lokal vedle *i* mívají i *u,* a-kmenům vlastní, na př. zeťu. *Dal.* v loktu. *ŽW.*

3. Akkusativ je roven nominativu, později vyskytá se místo něho genitiv, na př. pověděː svój zeť. *Dal.* nalezli kmetě starého. *Pass.*

§. 115.

Poznámka o čísle dvojném:

V dativě a instrumentalu přichází i *-ema* a *-oma* dle a-kmenův, na př. loktoma. *Pass.* s dvěma koňoma. *List r. 1410.*

§. 116.

Poznámky o čísle množném:

1. V nominativě stahuje se někdy *ie* v *é*, na př. kmeté. *KPR.* kmetstí l'udé. *RK.*

Že sem některé a-kmeny přeskakují spomenuto již v §. 96, č. 1.

2. V genitivě vedle *í* čte se i *óv* a-kmenů, někdy i kmen přípony *ov* prostý; na př. dvú stú loktóv. *Ż W.* provázek dvanácti loket. *Benátská biblí r. 1506.*

3. V akkusativě přeskakují i-kmeny zvláště do a-kmenů, na př. kmety. *KPR.* vedle: kmetě. *Ż W.*

4. Lokal vedle *-ech* dopouští i *-ěch*, na př. na kmetěch. *Dal.*

β) Rod ženský.

§. 117.

Sem spadají i-kmeny rodu ženského, zakončené měkkými souhláskami, jako: obuv', leb', otep', žeň, sól', tvář, měď, niť, rež, veś, lež, myš, žlč a j.

Skloňování kmenů těch liší se od skloňování i-kmenů mužského rodu jenom instrumentalem jednotného a nominativem množného čísla; tento vychází u nich na *i*, onen na *iu* aneb *ú*, čili skráceně z *iju* m. cyr. *iją*, na př. kostiu m. kostiju a kosťú, přehl. kostí, cyr. kostiją. Jinde drží se vzoru *hosť* stále i ve spisech dosti pozdního původu.

B. Skloňování kmenů původně zavřených.

§. 118.

Stará čeština má dosti kmenů původně zavřených, které sice v nominativě jednotného čísla kmeny otevřenými se

objevují, ale ve všech ostatních pádech, kde se k nim přípony samohláskou se počínající přirážejí, u své původnosti vystupují, na př.

kamen —	nomin. kamy;	genit.	kamen-e,
mater —	„ máti;	„	mateř-e,
robět —	„ robě;	„	robět́-e,
ramen —	„ rámě;	„	ramen-e,
nebes —	„ nebe;	„	nebes-e.

Kmeny ty rozpadají se dle rodu na tři oddíly.

α) Rod mužský.

§. 119.

Kmeny původně zavřené rodu mužského vycházely prvotně na *an* (*en*), které dle §. 18, č. 2 v cyr. v *y* přešlo, jež se i v češtině zachovalo.

Sem spadají kmeny: kamy, plamy, jačmy, kory, řemy, křemy a pod. Den (cyr. *dьnь*), ač sem nepatří, drží se přece téhož skloňování.

Původný kmen před samohláskou ve všech pádech ožívá (§. 118); někdy vystupuje i v nominativě, ale rozšířený samohláskou *i*, která cyrillsky v *ь* sklesla a v staré češtině do *n* vnikla, čím toto změklo. Tak na př. cyr. kamenь, plamenь, jęčьmenь a j. znějí čes. kameň, plameň, jačmeň, s přehl. ječmeň. Ostatně se kmeny tyto až na genitiv, kde stále do skloňování a-kmenů brzy měkkých brzy tvrdých zabíhají, pravidelně jako i-kmeny skloňují (§. 113), i tu vrtkavosť s nimi dělíce, že jako tyto (§. 112) do skloňování a-kmenů zhusta přeskakují, na př. ku kmenu. *Št.* z kořen. *Pass.*

β) Rod ženský.

§. 120.

Kmeny ženského rodu původně zavřené vycházely prvotně buď na *û* buď na *tar (ter)*.

Rozpadají se tudíž na dva oddíly: na kmeny původně na *û* a na kmeny původně na tar (ter) vycházející.

a) Kmeny původně na *ŭ* vycházející.

§. 121.

U kmenů těch prvotné *ŭ* sesláblo v *y* anebo se sesilnilo samohláskou *i*, která v cyr. nominativě jednotném co *ь* se objevuje a v češtině do předcházejícího *v*, pošlého tu i tam dle §. 14 z *y* aneb *u*, vniká, čím *v* měkne. Tak na př. někdejší *krŭ* přešlo u nás předně ve *kry*, potom ve *krev*' m. cyr. *krъvь*. Kromě toho sem náleží ještě: koty, svekry, chorúhy a j. běžné vedle kotev', svekrev', chorúhev'.

Jednotně skloňují se dle i-kmenů (§. 117) dosti stále. Dopouštějí však v gen. jednotném i *e:* krv-e v. krv-i. V množném čísle naopak některé z nich rády zabíhají do *a*-kmenů tvrdých, jako kdyby v jednotném nominativě na *va* vycházely, na př. církv-ám, -ách atd.

b) Kmeny původně na *tar* (*ter*) vycházející.

§. 122.

Kmeny neomylně sem spadající jsou: m á t i, n e t i a d c i (cyr. dъšti) m. původných mater, neter a dcer. V posledním vzniklo *c* a cyr. *št* dle §. 69 z *gt*, žijícího posud co *cht* v něm. Tochter. S e s t i m. a v. s e s t r - a vytýká jen *MV.*

Skloňují se dle i-kmenů (§. 117) vyjma jen jednotný a celé množné číslo. Onde jest *e* m. *i* v užitku: mateř-e, dceř-e, neteř-e. Jako tu tak i v jiných ožívají kmenové živly před příponami samohláskovými. V množném čísle pak patří k a-kmenům tvrdým, na př. dceř jedinu. *RK.* stolec mateře božiej. *RK.* dceř krásnú. *Des. Káz.* jen těl jsú matery. *Št.* mé dcery. *Pass.* kdož čstie otce i matery. *Des. Káz.*

γ) Rod střední.

§. 123.

Kmeny středního rodu původně zavřené vycházejí:

a) na *men*, co cyrillčina zmoutila dle §. 15, b v *mę*, a čeština dle §. 18, č. 1 v *mě* změnila, na př. sěmen — cyr. sěmę, česk. siemě; cyr. imę, česk. imě;

b) na *ent*, co cyrillčina zmoutila dle §. 15, b v *ęt* a pak *t*, poněvadž se veškerá její slova samohláskami končiti mají, odvrhla. Čeština změnila dle §. 18, č. 1 pozůstalé cyr. *ę* v čistou samohlásku, brzy v *e* brzy v *ě* dle povahy před-

cházející souhlásky; na př. pacholent — cyr. pacholę, česky pachole; žřěbent — cyr. žřěbę, čes. hriebě;

c) na *es*, kde *s* dle zákonů zvukoslovných slovančinou vládnoucích na konci slov jednoduše odpadá, na př. nebes — nebe, cyr. nebo.

N e b e je ostatně jedinký kmen toho druhu, který se v češtině nejdéle a nejstáleji skloňuje prvotným spůsobem. Zabíhá však též často do a-kmenů, na př. v *Modl. Neub.* čteme: „jsú nad nebiemi“; u *Št.*: „oněch nebí“ v. „běh nebes.“

Od ostatních druhdy sem spadavších kmenů vyskytají se jen jednotlivé pády i v nejstarších památkách českých, zejmena: slovesy a dřeves. *RK.* kolesa *St. Skl.*

§. 124.

I ve skloňování kmenů těch ožívají všecky živly jich před příponami samohláskovými, jak z následujících vzorů vysvitne:

Číslo	Kmeny na *men*	Kmeny na *ent*	Kmeny na *es*
Jednotné N.	rámě	robě	nebe
G.	ramen-e	robět-e	nebes-e
D.	ramen-i	robět-i	nebes-i
A.	rámě	robě	nebe
V.	rámě	robě	nebe
L.	ramen-i	robět-i	nebes-i
I.	ramen-em	robět-em	nebes-em
Dvojné NAV.	ramen-i	robět-i	nebes-i
GL.	ramen-ú	robět-ú	nebes-ú
DI.	ramen-ema	robět-ema	nebes-ema
Množné N.	ramen-a	robat-a	nebes-a
G.	ramen	robat	nebes
D.	ramen-em	robat-em	nebes-em
A.	ramen-a	robat-a	nebes-a
V.	ramen-a	robat-a	nebes-a
L.	ramen-ech	robat-ech	nebes-ech
I.	ramen-y	robat-y	nebes-y

§. 125.

Poznámky o jednotlivých pádech:

1. Z kmenů na *-men* přeskočily do a-kmenů tvrdých semeno, rameno, břemeno, jméno i v jednotném čísle, v množném i ostatní; na př. semena. *Št.* jméno. *Trist.* dvě jméně. *EM.*

2) V genitivě jednotného čísla u kmenů na *-men* vedle *e* přichází i *i*; v dativě a lokalu téhož čísla vedle *i* i *eniu*, na př. jmeni tvého — jmeniu tvému — ve jmeniu Boha. *ŽK.*

3. Ve dvojném čísle jeví se u všech tří kmenů hojná, ale neústrojná rozmanitosť.

Kmeny na *-ent* mají v *NAV.* vedle *i* i *ě* a v *GL.* vedle *e(ě)tú* i *atú,* na př. obě dietětě, tě kniežetě. *Pass.* dvě lanětě a dvě srnětě. *Pass.* obú dietatú. *Pass.*

V dat. a instr. u všech tří kmenů vedle ústrojného *-ema* (§. 87) i neústrojné *-oma* a skrác. *-ma,* na př. ramenoma, ramenma; nebesoma, nebesma; dietatoma, dietatma.

4. V množném i v jednotném čísle objevuje se vedle kmenů na *-ent* i tvar na *-enec,* spadající v obor a-kmenů, na př. ptencem. *LS.* ptence, kurencóm. *MV.* štěnec. *Alx.* mezi kurenci. *Trist.* ščenci. *ŽK.*

5. V dativě množného čísla u kmenů na *-ent* vedle *-em* i *-óm,* na př. jalovatóm. *ŽK.*

6. Dietě má v množném čísle děti, které se dle §. 117 skloňuje.

2. Jména přídavná.

§. 126.

Z přídavných jmen spadají v obor jmenného skloňování přídavná neurčitá, t. j. vycházející v mužském rodě na tvrdou neb měkkou samohlásku, v ženském na *a,* v středním na *o* aneb přehl. *e;* na př. čist, člověč; čista, člověča; čisto, člověče.

Přídavná neurčitá vládla úplně v nejstarší době jazykem českým. Teprv během času počínala dle §. 85 přídavným určitým ustupovati, na př. na Radbuzě chladně, ot Liubice

bielé. *LS.* vlasa běla učiniti. *EM.* (vlasu učiniti bílého. *Kr. B.*) kak jsi krivý. *Alx.* kde smy tě viděli lačného. *EV.*

K vůli skloňování oba druhy přídavných jmen rozeznati sluší, jak tvrdého tak i měkkého zakončení.

α) Přídavná jména neurčitá tvrdého zakončení.

§. 127.

Skloňování přídavných jmen neurčitých tvrdého zakončení je úplně jmenné, t. j. každý rod skloňuje se docela pravidelně jako jméno podstatné odpovídajícího zakončení a rodu.

Tak se skloňuje čist dle vzoru chlap (§. 92), čista dle vzoru ryba (§. 98) a čisto dle vzoru dělo (§ 107). V staré češtině dají se, vyjma lokal a dativ množného čísla (již v *RK.* kráľevým vrahóm, Neklanových a j.), všecky pády doložiti, ač nestejným rozsahem.

1. Nominativ jednotný a množný, jednotný genitiv, dativ, lokal a akkusativ i jednotný i množný velmi zhusta v staročeských památkách se objevují na př. ščit črn. *RK.* šíra neba. *LS.* z črna lesa. *RK.* ke dniu slavnu. *Ev.* běda mně hubeně. *Trist.* viz kakť jmá pečenu kóru. *Řem.* Josef káza ji s veliky noci žieti. *JMl.* vzkazuje jim tu řeč zvěstu. *Alx.* matery prostovlasy. *Pass.* měsiec je v plně. *Št.* stáchu na mělě dvě stě korábóv. *Alx.* po veliče noci. *Pulk.*

2. Z následujících pádů se jenom nepatrné zbytky zachovaly:

a) vokativ buď na prosto buď před jmény podstatnými, na př. převysoce, přesilne. *ŽW.* o milostive Bože. *Pass.*

Ostatně je roven nominativu, na př. Oziepe, synu Davidóv. *EM.* slavna kněžno. *LS.*

b) instrumental jednotného čísla: prede dnem slavnem. *Ev.* s Bohem Abrahomovem, nad domem Davidovem. *ŽW.* promluvením dosti malem s sobú ľud z města vylúdi. *Alx.*

c) genitiv a instrumental množného čísla: desěť vietězov korun. *Zj.* umyju mezi nevinny rucě svoji. *ŽW.*

Jinak zabíhají pravidelně do skloňování složeného (§. 142).

β) *Přídavná jména neurčitá měkkého zakončení.*

§. 128.

I přídavná jména neurčitá měkkého zakončení jsou u skloňování rázu úplně jmenného, t. j. člověč skloňuje se dle vzoru muž (§. 92), člověča dle vzoru duša (§. 98) a člověče dle vzoru líce (§. 107). Skloňování jmen neurčitých měkkého zakončení liší se tudíž od skloňování přídavných neurčitých tvrdého zakončení tak, jako skloňování měkkých a-kmenů podstatných od skloňování tvrdých a-kmenů (§. §. 93, 105).

Ostatně je skloňování těchto přídavných jenom jednotlivými, nepatrnými zbytky v starých památkách zachováno.

Dvojného čísla nemáme pražádných dokladů. Množného čísla dočetl jsem se jen u Dal.: pěše u boj jděchu (dívky). Jednotné číslo dá se několika příklady doložiti, mate se však dílem přehlasováním dílem ustavičným zabíháním do skloňování složeného.

Skloňování těchto přídavných je vůbec jedna z nejzáhadnějších a z nejtemnějších stránek mluvnice staročeské a to proto, že u kmenů samých již v nejstarší době náramný zmatek byl nastal.

O jednotlivých pádech spomenouti sluší:

1. V nominativě jednotném ženského rodu je přehláska *e* obyčejná, na př. děvče ruka. *LS.* pěše šla. *ŽJ*K.

2. V genitivě jednotném mužského rodu nedá se *a* doložiti; všady jeví se přehláska *e*, na př. ot nynějše času *ŽW.* Tak i v rodě středním, na př. léta paně. *Rkp.*

3. V dativě jednotném mužského i středního rodu je přehláska *i* velmi hustá, na př. proto nás spasitel najprvni blahu o pokoře uči. *ŽSO.*

4. Příslovky: méně, lěpe, viece, hlúbe, blíže, snáze, přeze, tvrze, dráže, túže a p. můžeme za zbytky přídavných neurčitých měkkých středního rodu považovati, totiž z dráž, dřáža, dráže; méň, méňa, méňe a t. d. (§. 220, a).

3. Příčestí a přechodníky.

§. 129.

Skloňování jmennému podléhají dle §. 86 i příčestí a přechodníky.

A. Příčestí trpná přítomného i minulého času skloňují se pravidelně dle přídavných neurčitých tvrdého zakončení (§. 127), na př. křestěm sem. *Pass.* naplněma by hora — srazem šípem — do nedozíráma daleka. *RK.* po bratry rozvaděma. *LS.* ruce uhlazeně. *PP.* samému ciesari Theodosio řečenu. *ŽSO.* vedle práva odsúzenu býti a krivu zóstati. *Všhr.*

B. Přechodníky přítomného a minulého času skloňují se bez rozdílu dle přídavných měkkého zakončení (§. 128).

V staročeských památkách zachovalo se nám jenom několik pádů, jimiž náramný zmatek vládne; o nich spomenouti sluší:

1. Nominativ ženského rodu mívá obyčejně *i* místo *a,* na př. žena žebríci. *Pass.* saň rozčešši ústa. *Pass.* a j.

Přechodníky minulého času středního rodu mívají vedle přehl. *še* (m. *šo*) v nominat. jednotném i kmen nominativu rodu mužského, na př. zrno padše. *Ev.* zarodiv sě sěmě i uvadlo. *ČE.* to řek dietě i zmisalo. *Pass.*

2. Genitiv na *a* nedá se doložiti. Místo něho stále přehláska *e* se vyskytá, na př. ot zástupa stojece. *ČE.* Hospodina hněvajíce sě nečijú. *Pass.* Hospodina vstavše neviděl. *Pass* by byli neviděli z jednoho člověka vyšedše stáda vepřóv. *ŽSO.*

3. Dativ jedn. mužského rodu mívá přehlásku *i,* někdy docela nesprávně i *e,* na př. lovci honieci. *ŽSO.* jest tobě u věčný život vjíti mdlu jsúce. *ŽJK.*

4. Akkusativem jednotným vládne zvláště náramný zmatek:

a. U mužských přechodníků bývá akkusativ buď roven nominativu, na který se někdy, zvláště u neživotných, *e* přivěšuje, buď bývá zastoupen přehlaseným genitivem, na př.

slyšachu jej činiúc se známě. *Ev.* zaslyšachu hlas s nebes řkúc. *Pass.* kněze za železným stolem jedúce uzríte. *Dal.* viděl jsem satana jako blesk s nebe padnúce. *Hod.* viděli jej běchu z mrtvých vstavše. *ŽJK.* tvého bratra po jeho vieře postúpivše smy nalezli. *Zj.*

b. V akkusativě ženských přechodníků místo *u* neb přehl. *i* skorem pravidelně *e;* někdy odpadává i *u* (*i*), na př. viděch ve sně dievku krev ločúce a po všěj zemi jako vzteklú běhajúce. *Dal.* nalezli kotvu ležiece. *Pass.* tu je stojece nalezl. *XII Ap.* uzrista ženu s svatým Petrem stojiece. *Pass.* vida ji porodivše. *EM.* jakž ji uzřel plačíc. *ŽJK.* kázal ji za vrkoče oběsiec bičovati. *Pass.*

5. Dvojné číslo zastupuje obyčejně číslo množné; jenom nominativu dvojného máme několik spolehlivých dokladů, na př. ta muže ležeta mluviece (přehl. m. mluvieca). *Alx.* dva odsúzena padše (přehl. m. padša) umřela. *Pass*

6. V nominativě množném rodu mužského pravidelně *e* m. *i;* někdy *i* odpadává, na př. prosichu jej rekúce. *Ev.* ščenci lvoví řujúc (m. řujúce, řujúci). *ŽK.*

7. V nominativě a akkusativě středního rodu m. *a* pravidelně přehláska *e,* na př. vidiec mrtva těla ležiece (m. ležieca). *Pass.*

4. Číslovky.

§. 130.

Skloňování jmennému podléhají následující číslovky:

1. řadové číslovky jen v čísle jednotném a tu nejhustěji v nominativě, řídčeji v jiných pádech, na př. by Čech sám sedm. *Dal.* sám desát. *Kr. B.* než poně pól desáty hodiny. *Trist.* krása zvláště záleží ve čtveře věci. *Št.* pól čtvrty míl'e. *Trist.*

2. rodové číslovky v několika pádech, na př. ty jsi sedmer. *Hod.* proti sedmeře svátosti. *Št.* chtěl čtvero to navrátiti. *ŽSO.* mám čtvery škorně. *Řem.* šestera kriedla. *Zj* mohú živí pomoci mrtvým čtverem činem. *Št.*

3. obecné číslovky: mnoho, málo, několik, tolik, druh, sám, jeden, veś a p. v několika pádech, na př. nemohl

prorok tolikem vyřéci pověděnie. *Št.* po několicě časěch. *Pass.* málem živiti. *Des. Káz.* druha druzě. *RK.* druh druha taješe. *St. Skl.* oslavi sě sebe sama. *Ev.* boj málu proti mnohu. *Pulk.* ve mnoze. *SPr.* s mnohem lidí. *Pulk.* ze mnoha. *Des. Káz.* po několicě dnech. *Pass.* ze vša lesa. *RK.*

§. 131.

Základné číslovky, vyjma jeden, dva a oba, o nichž viz §. 138, č. 3, následovně se skloňují:

1. trie a čtyrie dle i-kmenů mužských (§. 113); vedle genit. čtyrie m. čtyrí i čtyř, skrc. čtř a vedle instr. třemi skrc. třmi, na př. čtyrie hlukóv. *RK.* ze čtyř vrahóv. *Zj.* čtř mezi dcěťma. *Zj.* třmi potoky. *Pass.*

2. pěť, šesť, sedm, osm, devěť skloňují se pravidelně dle i-kmenů ženských (§. 117).

5. desěť skloňuje se v jednotném čísle též dle i-kmenů ženských (§. 117), ve dvojném a množném čísle ale spůsobem zvláštním, cyrillskému skloňování obdobným, totiž:

Číslo	Skloňování základné číslovky desěť	
	Tvary české	Tvary cyrillské
Dvojné NA.	desěť, desěte	desęti
GL.	desětú	desętu
DI.	desěťma	desętьma
Množné N.	desěti, desiete	desęti
G.	desět	desętъ
D.	desětem	desętemъ
A.	desěti, desiete	desęti
L.	desětech	desętechъ
I.	desěty	desęty

V genitivě množném vedle desěť i desáť, dsáť, dcáť (§. 60, č. 3); tak i ve dvojném: dsátú, dcátú, cátú.

Ostatně bývá dvojné číslo dosti zhusta zanedbáno, na př. dvú cát (m. cátú) dní. *ŽSO.* do dvú dcát lět. *Pass.* dvěma dcátú tisícem lidem. *Pass.*

4. sto skloňuje se dle a-kmenů středního rodu (§. 107); dativ a instrumental dvojného čísla bývají zanedbány, na př. se dvěma set rytieri. *Pass.* mezi stoma lět. *Pass.*

5. tisíc (cisúc) skloňuje se pravidelně dle a-kmenů měkkých (§. 92), genitiv množný je posud roven nominativu jednotnému.

§. 132.

O složených číslovkách základných znamenati sluší:

1. U číslovek od „jeden na deseť“ až do “devěť na deseť“ skloňuje se jen prvá, druhá číslovka se rozmanitě skracuje, totiž: ná-dsť, ná-sť, náct, (§. 60, č. 3), na př. v druhém nádsť létě. *JMl.* po pěti ná-dsť stupních. *ŽJK.* dvěma ná-sť mužem. *Pass.*

2. U týchže číslovek je v staročeských památkách i jiný spůsob, až posud v Čechách zvláště u rybářů běžný, v obyčeji, totiž: „jeden mezi desěťma“ až do „devěť mezi desěťma.“

I tu se skloňuje jen prvá číslovka; instrumental dvojný pak se rozličně skracuje, totiž: mezdesěťma, dcěťma, mezcěťma a konečně mecíťma, na př. pod jednú mezcieťma tisíc hriven. *Pulk.* až do šestého mezi dcieťma lěta. *ŽSO.*

3. U číslovek od „dva desěť“ až do „pěť desěť“ skloňují se dle §. 131 pravidelně obě číslovky, někdy však jen prvá; na př. s třmidcáť sluhami. *Pass.* po čtyrech dcáť lět. *Pass.*

4. U desítek od „pěť desěť“ až do „devěť desěť“ skloňuje se jen prvá číslovka, druhá zůstává v genitivě neproměnnou, na př. stár let pěti dcáť nebo nejvíce šesti dcáť. *Alx.*

5. Zájmena osobná bezrodá.

§. 133.

Zájmena osobná jáz, ty, sě, neznajíce rozdílu v rodě, skloňují se spůsobem jmenným. Jednotlivé pády jich jsou na rozličných kmenech osnovány, totiž:

Číslo	Skloňování zájmen osobných bezrodných		
	Jáz	Ty	Sě
Jednotné N.	jáz	ty	—
G.	mne	tebe	sebe
D.	mně, mi	tobě, ti	sobě, si
A.	mě	tě	sě
L.	mně	tobě	sobě
I.	mnú	tobú	sobú
Dvojné N.	va, vě	va, vě	
A.	na	va	
GL.	najú	vajú	
DI.	náma	váma	
Množné N.	my	vy	
G.	nás	vás	
D.	nám	vám	
A.	ny	vy	
L.	nás	vás	
I.	námi	vámi	

§. 134.

Poznámky o jednotlivých pádech:

1. Nominativ jáz přichází ve všech starých památkách až do XIV století; jen jednou v *RK.* (ve Zbyh.) „já

sem lovec bludný“ a to asi jen proto, aby se dvě sykavky nestýkaly (jáz *s*em).

2. Genitiv mene přichází jen v *Ev.*, na př. mene ne vsegda imáte; mene sleduj. Je to makavý bulharismus (§. 2, B, č. 4).

3. Plný dativ je důrazný, sesláblý (*mi, ti*) více enklitický. Zvláště u Štítného má dativ mravný (*ti, ť*) význam úplně enklitický, na př. nestihnutýť jest Buoh v sobě — ne takť jest Buoh dobrý, byť jiné byla dobrota, jiné on — a j.

4. Akkusativ bývá již v dosti staré době genitivem zastoupen, na př. kto tebe sázel. *RK.*

5. Instrumentaly mnú, tobú povstaly stažením z cyrillských мъною, тобою — česk. mnoju, toboju.

6. Nominativ dvojného čísla (*va, vě*) nedá se doložiti. V staročeských památkách zastupuje jeho místo nominativ množného čísla, na př. když vy jediná sama spolu sedeta. *Pass.*

7. Akkusativ dvojného čísla (*va, na*), ačkoli jich obdoba s cyrillčinou (cyr. *na, va*) žádá, nedá se též doložiti. V staročeských památkách zastupuje jeho místo obyčejně genitiv dvojného čísla; na př. nají obú svieže. *Trist.* tu nají nalezú. *Pass.*

8. Dativ množného čísla přehlasuje se dosti zhusta během XIV století v n e m, v e m, zvláště u *Dal.* a v *Alx.* (§. 27).

9. V akkusativě množného čísla ve všech starších památkách *ny, vy;* teprv později *nás, vás*, na př. rozprášil si ny. *ŽW.* Bóh prolil krev svú za ny. *Řem.* vzbuď ny. *Št.* kto vy je sěm poslal. *SPr.* budú na vy svěďčiti. *JMl.*

10. Sebe přijímá enkliticky i ukazovací zájmeno *si*, (*sien, s*) cyr. *сь* (§. 139), na př. iz sebe-si, k sobě-sim. *Ev.*

II. Skloňování zájmenné.

§. 135.

Skloňování zájmenné je na kmenech otevřených, původně buď na *-a* neb *-ja* vycházejících, osnováno (§. 91).

Kmeny v mužském rodě původně na *-a* vycházející

(v cyrillčině na ъ, v češt. pak dle §. 16, č. 1 na pouhou souhlásku), jmenujeme kmeny tvrdými; vycházející původně na *ja* (v cyr. na ь (*ĭ*), v češtině pak buď na měkkou souhlásku neb na *i*) zoveme kmeny měkkými.

A) Kmeny tvrdé.

§. 136.

Vzorem skloňování kmenů zájmenných tvrdých uvádíme ukazovací zájmeno *ten, ta, to,* které se následovně skloňuje:

Číslo	Skloňování kmenů zájmenných tvrdých		
	Rod		
	mužský	ženský	střední
Jednotné N.	te-n	ta	to
G.	to-ho	te-j, té	to-ho
D.	to-mu	te-j, té	to-mu
A.	te-n	tu	to
L.	to-m	te-j, té	to-m
I.	tie-m	tú m. to-ju	tie-m
Dvojné NA.	t-a	tě	tě
GL.	tú m. to-ju	tú m. to-ju	tú m. to-ju
DI.	tě-ma	tě-ma	tě-ma
Množné N.	t-i	ty	ta
G.	tě-ch	tě-ch	tě-ch
D.	tě-m	tě-m	tě-m
A.	ty	ty	ta
L.	tě-ch	tě-ch	tě-ch
I.	tě-mi	tě-mi	tě-mi

§. 137.

Poznámky o jednotlivých pádech:

1. Nominativ jednotný mužského rodu měl by z cyr. *tъ* dle §. 16, č. 1 *t* slouti. Prvotnější tento tvar vystupuje ještě v příslovce: *vetčas* t. j. *ve t čas* (cyr. vъ tъ časъ — v ten čas, hned, illico), ve zdvojeném *tet*, tento m. cyr. *tъtъ* a v mezislovci *vet*, en, ecce (vlastně *ve t*, t. j. čas, v ten čas, rusk. votъ), na př. vetčas Jesus Kristus k hospodyni Martě mě vedl. *Pass.* Vetčas svatý Petr a sv. Pavel vešla sta do města. *Pass.* Zamešká-li sě tet pověděti. *KPR.* Naň póhon prošel tet póvod. *KPR.* Vet ti zbraně! *RK.*

Ostatně se v staré češtině *n* pravidelně přisouvá: *te-n*; *e* zastupuje cyr. *ъ*.

2. Genitiv jednotný ženského rodu má pravidelně *te-j* m. cyr. *to-ję*; *e* zastupuje dle §. 16, č. 1 cyr. *ъ* a *e* m. cyr. *ę* odpadlo. Ku konci XIV století skracuje se *te-j* v *té*; dativ a lokal jedn. ženského rodu *te-j* povstaly z cyr. *to-j* dle §. 16, č. 1.

3. Instrumental jedn. ženského rodu *tú* povstal stažením (§. 40, č. 1) z cyr. *toją*, které dle §. 18, č. 2 strč. *toju* sluje. Nestažený, ale přehlasený instr. žije v příslovce mezitoji m. mezitoju, t. j. mezi toju dobú.

§. 138.

Dle vzoru *ten, ta, to* skloňují se dále:

1. Ukazovací zájmena: on, ona, ono; ov, ova, ovo. Zájmeno on, ona, ono, stojící po spojce *a*, utracuje dle §. 44, č. 1 *o*, na př. mníš trávu, ano zelie. *Sm. Fl.* (m. a ono zelie). Tak vzniklé tvary an (a on), ana (a ona), ano (a ono) pokládali někteří gramatikové omylem za zvláštní zájmena.

2. Tázací zájmeno *k-to* (cyr. kъ-to), jen že přísuvka *to* ve všech pádech, vyjma nominativ, odpadává. Ostatně setkáváme se i s přísuvkou *te*, na př. k-te-j (m. k-to je) jeho otec. *Št.*

Původnější *ko* m. cyr. *kъ*, kde *o* cyr. *ъ* zastupuje, je velmi řídké; *y* m. *ъ* jen jednou v *Ev.*, které však za bulharismus považovati můžeme (§. 2, B, č. 4), na př. ko-ž (m. cyr. kъ-že) svítěze. *Zj.* jeden ky-ž-do (m. cyr. kъ-ždo). *Ev.* Složené

tvary: někto, nikto (někte, nikte), ikto, leckto, (lecikto. *Pass.*) a p. skloňují se jako prosté: *kto;* na př. nikte tu dědiny nemá. *KPR.* nikte ho neviděl. *SPr.* nikte nesměl. *Pass.*

3. Číslovky: druh, dva, jak, jeden, jedin, jelik, jin (cyr. инъ), kak, kolik, kterak, kter, něter, oba, sám, však, všelik. Že i do skloňování jmenného zabíhají, spomenuto již v §. 130, č. 3.

B) Kmeny měkké.

§. 139.

Vzorem skloňování kmenů měkkých zájmenných uvádíme ukazovací zájmeno *sien, sia, sie,* které se od skloňování kmenů tvrdých pouhým přehlasováním liší.

Číslo	Skloňování kmenů zájmenných měkkých — *Rod* mužský	ženský	střední
Jednotné N.	sie-n	s-ia m. si-ja	sie
G.	sie-ho	sie-j m. sie-je	sie-ho
D.	sie-mu	sie-j	sie-mu
A.	sie-n	s-iu m. si-ju	sie
L.	sie-m	sie-j	sie-m
I.	sí-m	s-iú m. se-ju	sí-m
Dvojné NA.	s-ia m. si-ja	si	si
GL.	s-iú m. si-jú	s-iú m. si-jú	s-iú m. si-jú
DI.	si-ma	si-ma	si-ma
Množné N.	si	s-ie m. si-je	s-ia m. si-ja
G.	si-ch	si-ch	si-ch
D.	si-m	si-m	si-m
A.	s-ie m. si-je	s-ie m. si-je	s-ia m. si-ja
L.	si-ch	si-ch	si-ch
I.	si-mi	si-mi	si-mi

§. 140.

Poznámky o jednotlivých pádech:

1. Původný nominativ jednotný mužského rodu *si* (m. cyr. *sь*) máme ještě v *Ev.* („si syn člověč"). Co akkusativ přichází *s'* v příslovkách: dneś m. cyr. dьnь sь, (den ten), večeroś m. cyr. večerъ sь (večer ten), letoś (to leto). Srovn. §. 219.

Ostatně se původné *si* jako původné *tъ* (§. 137, č. 1) přisouváním *n* rozšiřuje.

2. V nominativě jedn. vyskytá se v ženském rodě vedle *sia* i přehláska *sie*, na př. sie chasa, smrt sie. *RK.*

3. Genitiv jedn. ženského rodu trvá co *siej* až do konce XIV století, pak pravidelně skrácený (*sie*); tak i dativ a lokal téhož rodu.

4. Vystupuje-li *sie* s jmenem podstatným co příslovkové určení, sklesává i v pouhé *s'*, na př. s'noci (m. siej noci, sie noci). *Pass.*

5. Neústrojné síž, siáž, siéž liší se od prostého sien, sia, sie u skloňování pouhým dloužením.

6. Staročeské onseh (onsah — quidam) stojí asi m. původného on-si. Skloňování je jmenné, na př. ot onseha Jindricha. *KPR.* onseže! *Št.*

§. 141.

Dle vzoru sien, sia, sie skloňují se dále:

1. Zájmeno ukazovací: ji (jen), ja, je; o něm znamenati sluší:

a) Nominativ zastupuje pravidelně on, ona, ono (§. 138, č. 1).

b) V akkusativě jedn. mužského rodu vystupuje vedle *ji* i *jej* aneb genit. *jeho* (*ho*). Po předložkách přisouvá se tu i v ostatních pádech *n* (§. 66, č. 3), na př. naň (m. na ni), z něhož vše, skrzeňž vše, v němž vše. *Št.* pro niž. *JMl.*

c) V genitivě jedn. ženského rodu čítáme v staročeských památkách vedle *jej*, *je* i *jeje* neb s přísuvkou *j*: *jejej;* jednou i *jeja* m. cyr. genit. *jeję*, na př. výpovědi jeje, bratry jeja oba. *LS.* na jejej šiji, na jeje (skály) vrchu. *RK.*

Na tomto genitivě přestávala čeština i za historických

dob ještě dosti dlouho. Asi ku konci XIV století utvořila si nynější *její* z genit. *jeje* m. cyr. *jeję*, jako slov. *jej-in*, srb. *njej-in* i *njez-in*, na př. jejie vina. Št. ovoce jejého *Bibl. r. 1436.*

d) Dativ a genit. jedn. mužského a středního rodu sklesávají (srovn. §. 50 b, č. 4) i v *jho* m. jeho, *jmu* m. jemu, na př. jmu rozum dávaje. *SPr.* dá jmu. *Des. Káz.* budeme lid boží v svatém Jerusalémi, doňhož (m. do jhož) nevejde i jeden nečistý. *Št.*

2) Přisvojovací zájmena: mój, moja, moje; tvój, tvoja, tvoje; svój, svoja, svoje vznikla z někdejších ablativů *mo, tvo, svo* a ze zájmena *j, ja, je.* Kromě toho znamenati sluší o nich:

a) že se již v nejstarších památkách, ač dosti nedůsledně, dle §. 40. č. 1 stahují, na př. rozenia dľe svégo (m. svojego) vedle: poganěnie moje. *LS.*

b) že se v genitivě jedn. ženského rodu vedle *svojej* i *svoje* vyskytá, na př. kto nenávidí duše svoje. *Št.*

3) Přisvojovací zájmena: náš, naša, naše; váš, vaša, vaše jsou zase složeniny z genitivů množných nás a vás a ze zájmena *j, ja, je,* jehož prvý živel čili *j* s *s* splynul v *š.*

4) O tázacím zájmeně *če* m. *čo* znamenati sluší:

a) Staří Čechové užívali vedle genitivu če-ho i če-so, č-so, č-se. Poslední tvary byly i co nom. a akk. běžné, na př. č'so divíte sě. *ŽK.* č'so mi učinil. *ŽW.* To patrně viděti z nynějších *co* a *nic,* kde *c* z *čs* dle §. 69, č. 3 se vyvinulo

b) Složené tvary: niče (ničeso, nič'so, ničs), něče, leče, lecče skloňují se jako prosté če, na př. ničs nepričinil. *Št.* ničse nepomáhají. *Des. Káz.* ničs nemoha dělati. *Pass.*

5) Číslovka veś, vsia, vsie jenom samohláskou *ě* se odchyluje v instr. jednot. mužského a středního rodu, pak v dat. a instr. dvojn. a konečně v genit., dat., lok. a instr. množn. od vzoru, na př. vsie moře. *Alx.* vsie šlechty předci — u vieře vsi — dostúpím všie škody. *Alx.*

Dle. §. 130, č. 3 zabíhá zájmeno to i do skloňování jmenného

6) číslovky: obój, tvój, trój.

III. Skloňování složené..

§. 142.

Skloňování složené čili míchané, jež mimo slovančinu ještě i litvančinou a germančinou vládne, vzniklo ze tvarů skloňování jmenného a ze zájmena *j, ja, je* (§. 141, č. 1). Toto skloňování je pro mluvnici staročeskou zvláště tím významné, že moc a působení zákona snětí (synthesí), jež celý jazyk český proniklo, patrně ukazuje.

Skloňováním tímto řídí se zvláště jméno přídavné určité, t. j. vycházející v jednotném nominat. mužském na *ý* neb *í*, v ženském na *á* neb *ia* (přehlaseně *ie*) a ve středním na *é* neb *ie;* na př. čist-ý, čist-á, čist-é; pěš-í, pěš-ia (přehl. -ie), Pěš-ie.

Přídavná určitá jména nejsou v skutku nic jiného, než přídavná neurčitá se zájmenem *ji, ja, je* v jeden celek srostlá, a dělí se jako přídavná neurčitá na přídavná tvrdého a měkkého zakončení. (§. 126).

A) Jména přídavná určitá tvrdého zakončení.

§. 143.

Za příčinou, že jméno přídavné určité z přídavného neurčitého a ze zájmena *j, ja, je* vzniklo, byly za starodávna oba živly pravidelně skloňovány.

Toho stopy viděti jest ve více pádech cyrillských. Teprv později srazily se brzy spodobováním neb stažením, brzy skrácením neb odmíšením v jeden tvar.

By se o tom čtenář sám přesvědčil, uvádíme i původné živly jak jmenných tak i zájmenných tvarů.

Číslo	Skloňování jmen přídavných určitých tvrdého zakončení.		
	Rod		
	mužský	ženský	střední
Jedn. NV.	dobrъ + j = dobrý	dobra + ja = dobrá	dobro + je = dobré
G.	dobra + jeho = dobrého	dobry + jej, je = dobrej, dobré	dobra + jeho = dobrého
D.	dobru + jemu dobrému	dobrě + jej = dobrej, dobré	dobru + jemu = dobrému
A.	dobrъ + j = dobrý	dobru + ju = dobrú	dobro + je = dobré
L.	dobrě + jem = dobrém	dobrě + jej, je = dobrej, dobré	dobrě + jem = dobrém
I.	dobrem + jím = dobrým	dobrú + jú = dobrú	dobrem + jím = dobrým
Dvoj. NAV.	dobra + ja = dobrá	dobrě + ji = dobrěj	dobrě + ji = dobrěj
GL.	dobrú + jú = dobrú	dobrú + jú = dobrú	dobrú + jú = dobrú
DI.	dobroma + jima = dobrýma	dobrama + jima = dobrýma	dobroma + jima = dobrýma
Množ. NV.	dobri + ji = dobrí	dobry + je = dobré	dobra + ja = dobrá
G.	dobrъ + jich = dobrých	dobrъ + jich = dobrých	dobrъ + jich = dobrých
D.	dobróm + jim = dobrým	dobrám + jim = dobrým	dobróm + jim = dobrým
A.	dobry + je = dobré	dobry + je = dobré	dobra + ja = dobrá
L.	dobrěch + jich = dobrých	dobrách + jich = dobrých	dobrěch + jich = dobrých
I.	dobry + jimi = dobrými	dobrami + jimi = dobrými	dobry + jimi = dobrými

§. 144.

Přídavná určitá tvrdého zakončení skloňují se někdy v dativě jedn. ženského rodu a v lokalu všech tří rodů zvláštním, cyrillčině obdobným spůsobem, který archaickým nazýváme, přijímajíce *ěj, ěm;* na př. k velicěj prosbě — světěj Martě. *Pass.* na vysocěj stolici. *ŽW.* k kaplě světěj. *RK.*

§. 145.

Dle vzoru dobrý, dobrá, dobré skloňují se:

1) všecka přídavná jména určitá tvrdého zakončení, t. j. vycházející na *ý, á, é*;

2) číslovky řadové, druhové, násobné, a všeobecné, které však dle §. §. 130, č. 3; 138, č. 3 jak do jmenného tak i do zájmenného skloňování zabíhají;

3) zájmena: ký, něký, týž, každý a který. I nikdo a niče (§. §. 138, č. 2; 141, č. 4, b) k vůli důrazu dativem a genitivem sem spadají, na př. nikomému neškoďte. *SPr.* více nikomému neškoděte. *JMl.* z ničehéhož sem tebe nikdy nevinil. *Trist.* nikohéhož sě neboje. *Trist.*

B) Jména přídavná určitá měkkého zakončení.

§. 146.

Vznik a ráz jmen přídavných měkkého zakončení má se dle §. §. 142, 143 vykládati. Nicméně tu náramné těžkosti nastávají, poněvadž se dle §. 128 původný kmen přídavných určitých měkkého zakončení více udati nedá.

Tak na př. naskrze nevíme, máme-li tvar člověčieho považovati za povstalý z člověča + jeho (a-kmen) čili z člověči + jeho (i-kmen).

Jen to se vší jistotou tvrditi můžeme, že většina těchto tvarů na prvém spůsobu stahování se zvláště zakládá (§. 40, č. 1), kdežto skloňování přídavných určitých tvrdého zakončení druhého spůsobu stahování se drží (§. 40, č. 2), a že přehlasování celým jeho skloňováním vládne.

§. 147.

Spomenutým spůsobem skloňování se řídí:

1) všecka jména přídavná určitá měkkého zakončení, t. j. vycházející na *í, ia* (přehl. *ie*), *ie*, na př. vel'e moc. *Alx.* délí den. *Št.* pecen velí. *Dal.* vól'e božie. *Des. Káz.* pro boží (m. božiu) smrť. *Alx.* hlava turí (m. turia, přehl. turie) *RK.* u pěšiej zbroji. *Alx.* a j.

2) přídavná vzniklá z přechodníků přítomného i minulého času (§. 129, B) a ze zájmena *ji, ja, je*, na př. proti mečem tesajúciem. *RK.* postelka naše ktvúcie (přhl. m. ktvúcia). *PP.* byvšie (přhl. m. byvšia) blahosť. *RK.*

3) komparativy a superlativy jmen přídavných, na př. bieda tužšia. *RK.* najvěčšie šlechta, chuzším. *Alx.*

Srovnávání jmen přídavných.

§. 148.

Komparativ staročeský vzniká trojím spůsobem, totiž:

1) přiráží se přípona: *ěji, ěja* (přehl. *ěje*), *ěje.* Před *ě* se souhlásky obměkčují; zubnice *d, t* se v *z* a *c*, hrdelnice v hustší sykavky (§. 70, č. 3) rozlišují, na př.

hrdý — hrz -ěji, -ěja, -ěje;
mladý — mlaz -ěji, -ěja, -ěje;
l'utý — l'uc -ěji, -ěja, -ěje;
suchý — suš -ěji, -ěja, -ěje a j.

Vedle spomenuté přípony vyskytá se i z ní skleslá přípona *í*, na př. hrzí m. hrzěji, mlazí m. mlazěji a t. d.

Skloňování samé nedá se mimo nominativ doložiti, na př. muž silněji. *Št.* pótka poslednějе (přhl. m. posledněja). *RK.* onen lěpí (m. lěpěji) jest' tebe. *Št.* Střední rod komparativů těch zachoval se posud co příslovky, o nichž srovn. §. 128, č. 4.

2) přiráží se, a to hustěji, přípona plnější: *ějši, ějšia* (přehl. *ějšie*), *ějšie*, na př. l'ub -ější, l'ub -ějšia, l'ub -ějšie a j.

3) přiráží se skrácená přípona *ší, šia* (přehl. *šie*), *šie*, na př. draž-ší, draž-šia, draž-šie.

Že se *z* před *š* stojící v *j* rozlišuje, spomenuto již v §. 68, č. 5.

§. 149.

Superlativ staročeský tvoří se následovně:

1) předložkou *nad*, z níž se *naj* přestrojením (§. 77) zubnice *d* v *j* vyvinulo, na př. nad-jedn-ější nade vsie. *Št.* rodu naj-vyš-šieho. *ŽK.* k naj-dl-ějšímu roku. KPR.

2) předložkou *prě* (*pře*) buď k positivu přistavenou buď od něho odloučenou, na př. o prěneščastní takých neščastných následovníci! *Pass.* o prědiva velikého. *ŽSO.*

3) Někdy zastupuje superlativ i složitý komparativ, na př. dvě stě jinoch výbornějšiech, svú šlechtú prirozenějšiech. *Alx.* mudrcóv vsieho světa slovutnějšiech. *Pass.* pozvavše slovutnějších do Vyšehrada. *Dal.* ot vsie rozkoši dalější byl. *ŽSO.*

B. Časování.

§. 150.

Časování je proměňování sloves dle osob, časů a spůsobů.

Stará čeština má u sloves tři čísla: jednotné, dvojné a množné; tři rody: činný, trpný a střední; tři spůsoby: oznamovací, rozkazovací a žádací; sedm časů: přítomný, tři aoristy (prvý, druhý a třetí), budoucí, minulý a dávnominulý; dva přechodníky: přítomný a minulý; tři příčestí: přítomné trpné a minulé trpné i činné; jeden infinitiv a jedno supinum.

Přítomný čas a aoristy jsou časy jednoduché; minulý a dávnominulý složené, budoucí buď jednoduchý, kde se tvarem přítomnému rovná, buď složený; infinitiv a supinum jsou vlastně tvary jmenné (§. 158).

§. 151.

V nauce o časování jednati jest:

I) o příponách osobných,

II) o známkách časů a spůsobů,

III) o příponách infinitivu a supinu,
IV) o příponách přechodníků a příčestí,
V) o sponě,
VI) o rozdělení sloves k vůli časování,
VII) o vzorech časování samého.

I. O příponách osobných.

§. 152.

Stará čeština má dvě řady přípon osobných: plné a otřelé; tyto vládnou aoristy v čísle jednotném, ony časem přítomným.

A) Přípony plné.

a) Přípony jednotného čísla.

1. Přípona prvé osoby byla původně *mъ*. Stará čeština, cyr. *ъ* dle §. 16, č. 1 odvrhši, zůstavila *m* jenom u sloves: dáti, věděti, jésti a býti (srov. §§. 198, 200, 202, 204). U všech ostatních sloves skleslo *m* se sponou v nosovku (§. 15, b), která se dle §. 18, č. 2 čistou samohláskou *u* zaměnila. Přípona *u* trvala až do XIV století, pak přecházela i v přehlásku *i* (srov. §. 29) na př.: súdi-amь, súdi-am, súdi-ą, súdi-u, súz-u, súz-i; vidi-amъ, vidi-am, vidi-ą, vidi-u, viz-u, viz-i.

2. Přípona druhé osoby byla původně *si*, pak *ši*, později *š*.

Přípona *si* se zachovala jenom u sloves: dáti, býti, věděti a jésti (srovn. §§. 198, 200, 202, 204); na př. vyšel je-si; vě-si; ty nevě-si nynie, ale vzvě-si potom. *Ev*.

Ostatně můžeme příponu *si* vyjma *jesi* za bulharismus považovati (§. 2, B, č. 4).

Přípona *ši* vystupuje v *LS*. (mutíši) a v *Ev*. (myješi, neimáši, mlvíši, neděši), ale již v *RK*. jenom dvakráte: piješi a chceši; ostatně všady *š*.

3. Přípona třetí osoby byla původně *ti*, v cyrillčině seslabením dle §. 15, a *tъ*; v češtině dle §. 16, č. 1 *ť*, které v tak dávné době již bylo odpadlo, že se s ním ani v *LS*. více nesetkáváme. *Ev* má jen jednou: ostaneť vedle: ide, reče,

prinese a j. Vyjma *jes-ť* a *jes-ti*, které posud v *jestiť* žije, můžeme *ti* a *ť* za bulharismus považovati (§. 2, B, č. 4). Spolu připomenouti tu sluší, že se sesláblá přípona *ť* od enklitického *ť* (§. 134, č. 3) řádně rozeznati má.

b) Přípony dvojného čísla.

1. Jako jmeny (§. 84) tak vládlo i slovesy staročeskými druhdy dvojné číslo naskrze pravidelně.

O jeho zanikání u sloves nedá se právě tak nic určitého udati jako u jmen (§. 84).

Jenom to je jisto, že dvojné číslo u sloves dříve i úplněji zaniklo než u jmen. Proslulý Slovák Vavřinec Benedikti Nudožerský, který roku 1603 na slovo vzatou mluvnici českou tiskem vydal, slýchával ještě dvojné číslo u sloves z úst lidu českého.

2) Dvojné číslo má u sloves jen dvě přípony, totiž pro prvou osobu *va*(*vě*), pro druhou a třetí *ta* u všech tří rodů. Neústrojné *tě* teprv později naznačovalo ženský a střední rod, na př. běžala s-va. *Pass.* rucě učinitě s-ta. *ŽK.* rucě vzdobýva-ta. *Št.* srubeně s-tě rucě. *RK.*

c) Přípony množného čísla.

1. Prvá osoba má v cyr. příponu *my*, *mъ;* v češtině staré *my*, *me*, *m;* na př. chc-e-my viděti. *Ev.* po-dá-my. *RK.* vzpěvá-my. *ŽK.* bude-m, vzove-me. *ŽK.* pojde-m *RK.*

2. Přípona druhé osoby je v staré češtině jako v cyrillčině pravidelně *te*.

3. Přípona třetí osoby je původně *nti*. Cyrillčina ji dle §. 15, b s předcházející sponou buď v *ą* buď v *ę* zmoutila; čeština utrativši *t*, zaměnila dle §. 18 nosovku *ą* čistým *u* a nosovku *ę* dvojhláskou *ia* (přehl. *ie*), na př. stroj-a, *LS.* vraz-ia. *RK.* pros-ie. *RK.*

B) Přípony otřelé.

§. 153.

Přípony otřelé jsou dle §. 152 jenom aoristům v čísle jednotném vlastní. Čeština má dle §. 150 tři aoristy, totiž:

1. aorist prvý čili silný. Tento se velmi zřídka vyskytá, a to jen v prvé osobě jednotného a množného čísla a v třetí množného.

Přípona osobná a známka aoristu se doprosta otřely, na př. id (1. osoba jedn. č.) m. cyr. id-ъ, idom (1. osoba množn. č.) m. cyr. ido-mъ, id-ú, (3. osoba množn. č.) m. cyr. id-ą;

2. aorist druhý čili slabý, který Šafařík časem minulým nazývá. U něho se ve všech osobách v čísle jedn. přípony otřely, na př. nes-e-ch, nes-e, nes-e; sebr-a-ch, se-br-a, se-br-a;

3. aorist třetí, který Miklošić se Šafaříkem časem polominulým, Dobrovský „praeteritum iterativum“ čili „continuativum“ nazývá. U něho se též ve všech osobách jedn. čísla přípony otřely, na př. sud-ie-ch, sud-ie-š-e, sud-ie š-e.

II. O známkách časů a spůsobů.

§. 154.

1. Přítomný čas nemá žádné zvláštní známky. Tímto nedostatkem rozeznává se od ostatních časů; mimo to je plnými příponami osobnými (§. 152), sponou (§. 160) a závažím kmenové samohlásky dostatečně karakterisován.

2. Známka rozkazovacího spůsobu je *i* a skrácená samohláska kmenová. Ačkoli se dosti dlouho udržela, žije již v nejstarších památkách *i* ve měkké souhlásce. Se sponou *e*, totiž u prvé třídy sloves kmene zavřeného a u druhé třídy, splývá *i* v *ě* — nicméně zastupuje někdy v rozkazovacím spůsobu *ě* i *i*, na př. spas-i mě. *Ev.* ved-i mé sbory. *RK.* sebeř glasy. *LS.* v-sta-ň Hospodine. *RK.* buř-my proti vrahóm. *RK.* těh-ně-vě (m. těh-ni-e-vě) oba. *Mast.* chodě-te (m. chodi-te). *Ev.*

§. 155.

Aorist prvý, nemaje žádné zvláštní známky (§. 153, č. 1), jenom těžce od přítomného času se rozeznati dá, zvláště:

1. v prvé osobě jedn. čísla příponou otřelou, na př. id (ivi), id-u (eo); třetí osoba množného čísla dá se častěji jenom skladbou odůvodniti, na př. jidú (iverunt) cěstu jednoho dne i hledachu. *ČE.*

Ostatně je aorist prvý v staré češtině velmi zřídký, a jeví se jako v cyrillčině výhradně jenom u kmenů prvé a

druhé třídy, zvláště u: *boď, běh, ved, vrh, vlad, vlek, vyk, hřeb, dvih, žas, žeh, jid, klad, krik, leh, lez, lek, met, moh, nes, nik, pad, prch, sek, skyt, tek, tep, tisk, tk, tah, jed;*

2. sponou, na př. id-o-m (ivimus) a id-e-m (imus);

3. rozdílností kmenů, na př. padn-ú (cadunt) a pad-ú (ceciderunt).

§. 156.

a) Známka aoristu druhého je ze staršího *s* vzniklé *ch* (§. 68, č. 2). Před zubnicí *t* drží se původné *s*, zřídka co *š*, na př. vz-koč-i-ch. *RK.* se-bra-s-tě glasy děvě. *LS.* a-by-š-ta. *Trist.* je-š-ta a pi-š-ta. *Let. Troj.*

b) Známka aoristu třetího je též ze staršího *s* vzniklé *ch*, před něž se ještě *ja* neb přehl. *je* vsouvá, by trvání, aoristem třetím naznačené, i závažnější příponou jakoby symbolicky vysloveno bylo. Původné *s* se i tu před zubnicí *t* drží, před sponou *e* (§. 160) co *š*; na př. řev-ie-ch. *ŽK.* pust-ia-š-e. *RK.* jed-ie-š-e. *ŽW.* sed-ie-s-ta, mluv-ie-s-ta. *Des. Káz.*

§. 157.

Známka budoucího času je původně *s*.

V cyrillčině máme několik zbytků takého budoucího času, na př. o-brъ-s-ną, tondebo; pla-s-ną, ardebo; tъky-s-ną, tangam. V staré češtině setkáváme se se stopou příčeští toho ve přídavném u Štítného zachovaném „*probyš-úc-ný*, profuturus (tak i v cyr. památkách: otъ byš-ą-šta-ago věka, *ἐκ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος*).

III. O příponách infinitivu a supinu.

§. 158.

Přípona infinitivu je *ti* (*ť*), supinu *t* (*tъ*).

Kromě tvrdosti přípony liší se supinum od infinitivu i tím, že se jeho kmenová samohláska nikdy nedlouží. Mimo to, jsouc tvarem pouhý akkusativ, mívá u sebe předmět jako kterékoli jiné jméno podstatné v genitivě; na př. přes moře plul hledat své panie a svých dětí. *Pass.* otpravi sě poznat

nravóv cuziech — tamo k vrchu pohrebat mrch — jim hlasat milých slóv. *RK.*

IV. O příponách přechodníků a příčestí.

§. 159.

A) 1. Přípona přechodníku přítomného času vycházela původně na *nt.*

Cyrillčina, odvrhši *t*, zmoutila dle §. 15, b nosovou souhlásku *n* s předcházející samohláskou v nosovku *ą*. Aby se však přechodník s 1. osobou oznamovacího spůsobu, jež též na *ą* vychází (§. 152, a, č. 1), nestýkal, změnila nosovku *ą* v *y*; na př. ber-y m. ber-ą, ale v ženském rodě opět vystupuje pravidelné *ą* i původné *t:* ber-ąšt-i.

Stará čeština si obdobně počíná. Majíc nosovku *ą* dle §. 18, č. 2 čistým *u* zaměniti, nečiní toho, aby se přechodník s 1. osobou jednotnou přítomného času oznam. spůsobu nestýkal, než uchopuje se samohlásky *a*. V ženském rodě vystupuje pak pravidelné *u* i původné *t,* ač v rozlišené postavě jako: ber-a, ber-úc-i.

Jenom dvou přechodníků jsem se v staročeských památkách dočetl, kde se čeština i co do samohlásky samé cyrillčiny drží, totiž v *ČE.*: „vstany ot večeře“ a „zalkny sě duchem.“

Po měkkých živlech přehlasuje cyrillčina *ą* v *ę*. Stará čeština by dle §. 30, b. i *a* m. *y* zastupujícího cyr. *ą* v *e* přehlasiti měla.

Setkáváme se však již v nejstarších památkách s neústrojnými tvary, na př. slyšachu jej čiňúc (m. činiac, přehl. činiec). *Ev.* přes buřúcu (m. buriacu, přehl. buriecu) řeku. *RK.*

Odtud horoucí (horúcí) podnes m. horiaci, přehl. horiecí, horící.

2. Přípona přechodníku minulého času vycházela u kmenů otevřených na *vъ* (da-vъ); u kmenů zavřených vystupoval čistý kmen co přechodník (nes-ъ).

Z cyr. přechodníků ženského rodu da-vъš-i a nes-ъš-i zavírati nám lze jest, že v mužském rodě prvotné *s* odpadlo

a že přípona tato u kmenů otevřených *vъs*, u kmenů zavřených *ъs* prvotně byla. Tyto přípony vyvinuly se z původného *vans*, dle §. 15, b *vąs*, sklesnutím pak *ą* a *ъ* vzniklo *vъs* a konečným odvržením *v* u kmenů zavřených, by se dvě souhlásky nesešly, *ъs*.

Mimo to vystupuje v cyrillčině i přípona *ь* m. *ьs*, na př. chval-ь, chval-ьš-i. Stará čeština má jen několik přídavných jmen, jež na podobné tvoření přechodníku odkazují, na př. prí-choz-í (prí-choz m. prí-chod-*ь*), světo-ploz-í (světo-ploz místo světo-plod-*ь*).

O skloňování přechodníku viz 129, B.

B) 1. Přípona přítomného příčeští trpného významu, jež ostatně velmi časně vyhynulo, je *m, ma, mo*; na př. rozvaděma bratry, srazem, do nedozíráma daleka, by naplněma hora. *RK.* Křestěm sem. *Pass.* člověkem učiněm. *Št.*

2) Přípona příčestí minulého času trpného významu je dvojaká: buď *t, ta, to* aneb *n, na, no*. Prvá je u sloves kořene anebo pně na *i, y, u, m* a *n* vycházejícího pravidlem, u všech ostatních panuje druhá.

Přípona příčestí minulého času činného významu je pravidelně *l, la, lo*.

O skloňování příčestí viz §. 129, A.

V. O sponě.

§. 160.

Sponou jmenujeme samohlásku vyskytující se buď před příponou osobnou buď mezi kmenem a známkou času a spůsobu.

V staré češtině vystupují samohlásky *e* a *o* co spony. Obě ve vzorech čárkami od přípon řádně oddělíme.

VI. Rozdělení sloves k vůli časování.

§. 161.

Sloveso staročeské rozpadá se k vůli časování na základě kmene infinitivného na šestero tříd, totiž:

1. slovesa, jež příponu infinitivu bezprostředně ku kmenu přijímají, na př. nés-ti, pí-ti;

2. slovesa, jež mezi kmen a příponu infinitivu *nú* vsouvají, na př. pad-nú-ti, mi-nú-ti;

3. slovesa, jež mezi kmen a příponu infinitivu samohl. *ě*, samohl. to třídnou, vsouvají, na př. vid-ě-ti;

4. slovesa, jež samohl. *i* co samohl. třídnou přijímají, na př. nos-i-ti;

5. slovesa, jež samohl. *a* neb její přehl. *e* co samohl. třídnou přijímají, na př. vol-a-ti, snáš-e-ti (přehl. m. snáš-a-ti);

6. slovesa, jež mezi kmen a příponu infinitivu *ova* aneb přehl. *eva* přijímají, na př. mil-ova-ti, voj-eva-ti.

Dle povahy kmenů samých rozeznáváme dále u jednotlivých tříd zvláštní ještě oddíly, ony římskými, tyto arabskými čísly označujíce, na př. sloveso péci časuje se dle I, 4 znamená tolik co „dle prvé třídy čtvrtého oddílu.“

§. 162.

Časování sloves je buď na jednom aneb na dvou kmenech osnováno. Slovesa na základě dvou kmenů se časující mají zvláštní kmen pro přítomný čas (kmen přítomný) a zvláštní pro minulé časy (kmen infinitivný).

Na základě dvou kmenů časují se slovesa III, *1, 3,* a *4* (mr — mrě [mře], hori — horě [hoře], slyši — slyša), slovesa V, *2, 3* a *4* (tesi — tesa, ber — bra, dě — děja) a konečně slovesa VI (milu — milova). Všecka ostatní slovesa časují se na základě jednoho kmene.

VII. Časování samé.

a. Časování jednoduché.

§. 163.

Ohledem ku přítomnému času rozeznáváme časování dvoje, totiž sponové a bezesponové. Toto je těm slovesům vlastní, která v přítomném čase přípony osobné bezprostředně ku kořeni anebo pni přirážejí; ono naopak zaujímá všecka ta slovesa, v jichžto přítomném čase mezi přípo-

nami osobnými a kořenem nebo pněm rozličné samohlásky vystupují, které **sponou** jmenujeme, na př. nes-e-ši (časování sponové), vě-si m. věd-si (časování bezesponové).

A) Časování sponové.

Prvá třída.

§. 164.

Slovesa do prvé třídy spadající a na základě jednoho kmene se časující jsou kmene buď **zavřeného** (na př. nés-ti) buď **otevřeného** (na př. pí-ti); u oněch dle povahy koncové souhlásky **šestero** oddílů rozeznati sluší.

Všecky kmeny prvé třídy dají se tudíž následovně rozvrci:

A) **Kmeny zavřené:**

1. kmeny na sykavky *s* a *z;* na př. nes, vez;
2. kmeny na zubnice *d* a *t;* na př. ved, plet;
3. kmeny na retnice *b, p, v;* na př. hřeb, tep, živ;
4. kmeny na hrdelnice *h, k;* na př. žeh, pek;
5. kmeny na nosové souhlásky *m, n;* na př. pn, jm;
6. kmeny na *l, r;* na př. ml, mr.

B) **Kmeny otevřené:**

7. kmeny na kteroukoli samohlásku vycházející, na př. zna, vě, bi, ku, kry.

1. Oddíl.

Kmeny na sykavky *s, z.*

§. 165.

Kmeny sem spadající, totiž: *hryz, lez, vez; nes, pas, spas, třes* (cyr. *tręs*) **časují se dle vzoru** *nésti.*

Zvukoslovných proměn u časování tu není, kromě té, že se kmenové samohlásky v infinitivě dle §. 21 dlouží; samohláska *e* cyr. *ę* zastupující dlouží se v *ie,* na př. tries-ti. *Alx.*

Vzor: nésti.

Kmen: *nes*

Číslo	Osoba	Přítomný čas	Aorist druhý	Aorist třetí
Jedn.	1	nes-u	nes-e-ch	nes-ia-ch
	2, 3	2 nes-e-ši, -š; 3 nes-e	nes-e	nes-ia-š-e
Dvojn.	1	nes-e-va, -vě	nes-e-ch-o-va, -vě	nes-ia-ch-o-va, -vě
	2, 3	nes-e-ta, -tě	nes-e-s-ta, -tě	nes-ia-s-ta, -tě
Množn.	1	nes-e-my, -me, -m	nes-e-ch-o-my, -me, -m	nes-ia-ch-o-my
	2	nes-e-te	nes-e-s-te	nes-ia-s-te
	3	nes-ú	nes-e-ch-u	nes-ia-ch-u

Přehlasováním *ia* v *ie:* nes-ie-ch

Příčestí

Číslo	Minulé trpné	Minulé činné
Jedn.	nes-e-n, -na, -no	nes-l, -la, -lo
Dvojn.	nes-e-na, -ně, -ně	nes-la, -lě, -lě
Množn.	nes-e-ni, -ny, -na	nes-li, -ly, -la

Přechodníky

Číslo	Přítomný	Minulý
Jedn.	nes-a; nes-úc-i	nes; nes-š-i
Dvojn.	nes-úc-a; nes-úc-i	nes-š-a; nes-š-i
Množn.	nes-úc-e	nes-š-e

Rozkazovací spůsob

Jedn. č.	1.	2. nes-i	3. nes-i (neś)
Dvojn.	1. nes-ě-va, -vě	2. 3. nes-ě-ta, -tě	
Množn.	1. nes-ě-my, -me	2. 3. nes-ě-te	

Infinitiv: nés-ti
Supinum: nes-t

2. *Oddíl.*

Kmeny na zubnice *d, t.*

§. 166.

Kmeny sem spadající, totiž: *bled* (cyr. *blęd), bod, břed, bud* (cyr. *bąd*, srovn. §. 204), *čt* (cyr. *čьt), hnět, hud, klad, krad, kvet* vedle *kvt* (cyr. *cvьt), mat* (cyr. *męt), met, pad, pit* (p i t - o - m - ý a stupeň p ě s t ú n), *plet, před* (cyr. *pręd), sed* (cyr. *sěd-sęd), ved, vlad* časují se pravidelně dle vzoru *nésti* (§. 165).

U časování podléhají následujícím proměnám zvukoslovným:

1. Zubnice *d, t* rozlišují se před *t* dle §. 68, č. 1 v *s*, na př. vés-ti m. véd-ti, plés-ti m. plét-ti.

2. Kmenová samohláska dlouží se v infinitivě jako u kmenů na sykavky *s, z* (§. 165), na př. před m. pręd — pries-ti, mat m. cyr. męt — mies-ti. Čeština, kdykoli *a* zastupující cyr. *ę* v *á* dlouží, není si více povědoma vzniku samohlásky této.

3. Známka rozkazovacího spůsobu žije i v *ď, ť*, na př. ved-i mé zbory. *RK.* pri-veď mě. *ŽW.*

4. Kmen *sed* (cyr. *sęd*) vystupuje dle §. 18, č. 1 i co *sad*, na př. posluchaj mne tuto sada. *Alx.* sada napiš padesát. *ČE.*

5. Kmen *ktv* přichází dosti zhusta v staročeských památkách, na př. ktv-ie-š-e. *SPr.* kvietie ktv-úce. *PDuch.* obih ktv-ie-š-e; rumenci ktv-e-ch-u. *RK.*

3. *Oddíl.*

Kmeny na retnice *b, p, v.*

§. 167.

Kmeny sem spadající, totiž: *dlub, čerp, hřeb, ktv* (m. a v. *kvet* §. 166), *skub, sp* (cyr. *sъp*, — „o - sp - e j e j j a k o z a - h r a d ú.“ *Řem.*), *živ, šiv, tep, zeb* (cyr. *zęb*) časují se pravidelně dle vzoru *nésti* (§. 165).

Dále o těchto kmenech spomenouti sluší:

1. V inf. vsouvá se mezi kmen a příponu *s*, na př. hřeb — hrieb-s-ti, skub — skúb-s-ti.

2. U kmenů *hřeb, skub* vysouvá se dosti často v inf. kmenové *b*, na př. živy za-hrie-s-ti (m. za-hrieb-s-ti); bylo lze za-hrie-s-ti. *Alx.* vlasy skú-s-ti. *Pass.*

3. O dlouži kmenové samohlásky v inf. platí, co již v §. 165 o kmenech na sykavky *s, z* spomenuto.

4. Kmeny *šív* a *žív* přeskakují dle §. 64, č. 4 do kmenů otevřených (srovn. §. 172).

5. Kmeny *dlub, skub, tep* přeskočily dosti časně do V, 2; kmen *hřeb* co *hřb* do III, na př. svaté tělo hřbí. *Pass.* v hrobě hřbělo. *Mast.*

4. Oddíl.

Kmeny na hrdelnice *h, k.*

§. 168.

Kmeny sem spadající, totiž: *leh, moh, přeh* (cyr. *pręg*), *řek, seh* (cyr. *sęg*), *sek, střeh, strih, tek, tluk, vlek, vrh, žeh* časují se pravidelně dle vzoru *nésti* (§. 165).

a. O proměňování hrdelnic spomenouti sluší:

1. rozlišují se dle §. 69, č. 2 před *t* v *c*, na př. péci m. pék-ti, moci m. moh-ti;

2. rozlišují se dle §. 70 před sponou *e* a před *ia* (přehl. *ie*) v *ž* a *č*; před *i* v *z* a *c*, na př. peč-e-ši, peč-e-n; mož-ia-ch, přehl. mož-ie-ch; moz-i.

b. Mimo rozlišování hrdelnic dále spomenouti sluší:

1. Vyjma infinitivy *moci* (m. moh-ti) a *vrci* (m. vrh-ti) dlouží se kmenová samohláska u všech ostatních kmenů, na př. rieci m. riek-ti, sieci m. siek-ti, žéci m. žéh-ti, tlúci m. tlúk-ti.

2. Kmen *rek* má jen v *Ev.* r e k - o - s - t a v aoristě druhém m. očekávaného reč-e-s-ta; což je makavý bulharismus (§. 2, B, č. 4).

3. Vedle kmene *rek* objevuje se i kmen *rě* spadající do I, 7, na př. rě-je-ch (přehl. m. rě-ja-ch) jáz. *Ev.* všichni rě-ch-u. *Pass.*

4. Již v cyr. památkách spozorovati jest v imperativě

sklesání kmenové samohlásky *e* v *ь* u některých sem spadajících kmenů, na př. rьc-i m. rec-i, pьc-i m. pec-i, tьc-i m. tec-i.

Tímto pravidlem řídí se stará čeština zvláště u kmenů *rek* a *žeh*: rc-i m. rec-i, žzi m. žez-i; na př. rc-i že tě jest chtěl zabiti. *Řem.* rc-ě-me všichni: Amen. *Tristr.*

Prostředkem skleslého imperativu povstaly pak tvary: řku m. řek-u, řč-e-n m. řeč-e-n; žh-u m. žeh-u, žž-e-n, žež-e-n, na př. doniž mrtev ne-žž-e-n (m. ne-žež-e-n m. ne-žeh-e-n) — kto se-žž-e (m. se-žež-e m. se-žeh-e). *RK.* Někdy se rozlišuje dle §. 68, č. 5 prvé *ž* v *j*, na př. jeho srdce za-jž-e (m. za-žž-e m. za-žež-e m. za-žeh-e). *ŽSO.*

5. *Oddíl.*

Kmenové na nosové souhlásky *m, n.*

§. 169.

Kmeny sem spadající, totiž: *čn* (cyr. *čьn*), *dm* (cyr. *dъm*), *jm* dle §. 45, č. 3 m. cyr. *im*, *kln* (jen v pro-kla-t-ý; ostatně spadá co *kle* do I, 7 a co *klnú-ti* do II, 2), *mn* (cyr. *mьn*), *pn* (cyr. *pьn*), *tn* (cyr. *tьn*), *žn* (cyr. *žьn*), *žm*, později i *ždm* (cyr. *žьm*) časují se pravidelně dle vzoru *nésti* (§. 165).

Ale zvukoslovné zákony, týkající se vzniku nosovek a jich zaměňování v staré češtině (§. §. 15, b; 18), celým časováním tak mocně zavládly, že se potřebným nám býti vidí, zvláštní vzor pro tyto kmeny uvesti.

Vzor: piati.

Kmen: *pn* (cyr. *pьn*)

Číslo	Osoba	Přítomný čas	Aorist druhý	Aorist třetí	
Jedn.	1	pn-u	pě-ch	pn-ia-ch	Přehlasováním *ia* v *ie*: pn-ie-ch
	2	pn-e-ši, -š	) pě	) pn-ia-š-e	
	3	pn-e	)	)	
Dvojn.	1	pn-e-va, -vě	pě-ch-o-va, -vě	pn-ia-ch-o-va, -vě	
	2	) pn-e-ta, -tě	) pě-s-ta, -tě	) pn-ia-s-ta, -tě	
	3	)	)	)	
Množn.	1	pn-e-my, -me, -m	pě-ch-o-my, -me, -m	pn-ia-ch-o-my	
	2	pn-e-te	pě-s-te	pn-ia-s-te	
	3	pn-ú	pě-ch-u	pn-ia-ch-u	

Příčestí

Číslo	Minulé trpné	Minulé činné
Jedn.	pia-t, -ta, -to	pia-l, -la, -lo
Dvojn.	pia-ta, -tě, -tě	pia-la, -lě, -lě
Množn.	pia-ti, -ty, -ta	pia-li, -ly, -la

Přechodníky

Číslo	Přítomný	Minulý
Jedn.	pn-a; pn-úc-i	pen; pen-š-i
Dvojn.	pn-úc-a; pn-úc-i	pen-š-a; pen-š-i
Množn.	pn-úc-e	pen-š-e

Rozkazovací spůsob

Jedn. č.	1.	2. 3. pn-i
Dvojn.	1. pn-ě-va, -vě	2. 3. pně-ta, -tě
Množn.	1. pn-ě-my	2. 3. pn-ě-te

Infinitiv: pia-ti, přehl. pie-ti
Supinum: pia-t, přehl. pie-t

§. 170.

a. Doklady:

žížala pri-pia-la.. *JMl.* roze-pě. *RK.* ne-na-ja-l. *ČE.* s-tie-ti. *Pass.* na-je-ti. *ČE.* pri-jem štít. *Trist.* po-če kněžna. *LS.* lučišče na-pia-té. *NPB.* prě-tě. *RK.* po-čn-a. *Pass.* vz-e, s-pě-ch-u. *RK.* vz-ie-ti. *JMl.* za-je vojevodu. *RK.* po-čen nábožen býti. *Št.* žie-ti; vy-žie-ti; u-žnie-š-e. *JMl.* po-čen sě ščeder. *EZ.* divným činem po-čen-š-i. *Pass.* však jm-e cep. *RK.*

b. Poznámky:

1. Aorist druhý nemá žádné spony. Známka aoristu přistupuje tu bezprostředně ku kmenu, na př. v cyrillčině původně: pьn-chъ, dle §. 15 pak pę-chъ, v češtině dle §. 18, č. 1 pě-ch.

2. Je-li kmen *im* složen, vsouvá se mezi něho a předložku obyčejně *n* dle §. 66, č. 3, na př. s-n-ě ščít. *RK.* káza vy-n-ie-ti. *Alx.*

3. Ustrojné přechodníky: pen, po-čen a j. trvají až do XIV století. Čeština potom, zavedena jsouc infinitivy (pia-ti, po-ča-ti), nakládala jimi jako kmeny otevřenými a utvořila dle těchto přechodníky: piav, po-čav, na př. po-čav těšiti. *ŽSO.*

6. Oddíl.

Kmeny na *l, r.*

§. 171.

Kmeny sem spadající, totiž: *dr, ml, mr, pr, str, tr, vr* (za-vr, claudere) *vr,* (fervere) časují se dle vzoru *nésti* (§. 165).

O kmenech těchto zvláště spomenouti jest:

1. Již v nejstarších památkách přeskakují do III, 1 (srovn. §. 180) v minulých časech.

2. Samohláska *r* se dle §. 74, č. 4 před sponou *e,* před *ia* (přehl. *ie*) a před *i* v *ř* obměkčuje; na př. již mř-e. *St. Skl.* mr-a s koně spade. *Let. Troj.* mř-e-me pro tě. *Pass.* mr-ie-ch-u *Mammotrectus.*

3. Zbytků minulých tvarů, na základě prvé třídy utvo-

řených máme několik, zvláště: *s-mr-ť, mr-ť, u-mr-lý, za- mr-lý, u-mr-lec, mr-t-vý; ne-vr-lý, tr-lý, tr-tý, tr-dlo* (v. *tr-lo*), *tr-dlice* (v. *tr-lice*), *dr-t-iny, roz-dr-t-iti* od kmenů *mr, vr, tr, dr*.

Na př. vlk za-mr-lý. *Alx.* ne-tr-té cěsty. *ČE.* u-mr-lú vzkriesil. *Pass.* Mimo to i: tr-i-e-te stezky. *EV.* tr-a cestu. *Let. Troj.* vř-e-ť srdce. *Dal.* rvasta sě dr-úc-e. *St. Skl.*

7. *Oddíl.*

Kmeny otevřené.

§. 172.

Sem spadají kmeny otevřené, vycházející na samohlásky *a, ě, e, i, u, y*, totiž:

1. na *a*: *ba, zna, zra;*
2. na *ě*: *dě, pě, smě, spě, vě, chvě;*
3. na *e* m. *ě*: *hře* (cyr. *grě*), *kře* (cyr. *krě*), *ple* (cyr. *plěv*) — tak i *kle* (cyr. *klę* — srovn. §. 169);
4. na *i*: *bi, bri, hni, li, pi, si, ši* a *ži* (srovn. §. 167, č. 4);
5. na *u*: *du* (původně *dm*, cyr. *dъm*; srovn. §. 169), *klu* (*kli*), *ku, plu* (*ply*), *ru, slu, snu, su, tru;*
6. na *y*: *by, kry, my, ny, ry, ty, vy.*

§. 173.

Kmeny otevřené časují se dle následujícího vzoru:

Vzor: bíti.

Kmen: *bi*

Číslo	Osoba	Přítomný čas	Aorist druhý	Aorist třetí
Jedn.	1	bi-j-u	bi-ch	bi-ja-ch
	2	bi-j-e-ši, -š	bi	bi-ja-š-e
	3	bi-j-e		
Dvojn.	1	bi-j-e-va, -vě	bi-ch-o-va, -vě	bi-ja-ch-o-va, -vě
	2	bi-j-e-ta, -tě	bi-s-ta, -tě	bi-ja-s-ta, -tě
	3			
Množn.	1	bi-j-e-my, -me, -m	bi-ch-o-my, -me, -m	bi-ja-ch-o-my, -me, -m
	2	bi-j-e-te	bi-s-te	bi-ja-s-te
	3	bi-j-ú	bi-ch-u	bi-ja-ch-u

Přehlasováním *ia* v *ie*: bi-je-ch

P ř í č e s t í

Číslo	Minulé trpné	Minulé činné
Jedn.	bi-t, -ta, -to	bi-l, -la, -lo
Dvojn.	bi-ta, -tě, -tě	bi-la, -lě, -lě
Množn.	bi-ti, -ty, -ta	bi-li, -ly, -la

P ř e ch o d n í k y

Číslo	Přítomný	Minulý
Jedn.	bi-j-a; bi-j-úc-i	bi-v; bi-vš-i
Dvojn.	bi-j-úc-a; bi-j-úc-i	bi-vš-a; bi-vš-i
Množn.	bi-j-úc-e	bi-vš-e

Rozkazovací spůsob

Jedn. č.	1.	2. 3. bi-j
Dvojn.	1. bi-j-va, -vě	2. 3. bi-j-ta, -tě
Množn.	1. bi-j-my	2. 3. bi-j-te

Infinitiv: bí-ti
Supinum: bi-t

§. 174.

Poznámky:

1. Kmeny na *u* kazí hiat i stupňováním samohlásky *u:* slu — sl-o-v-u, ku — k-o-v-u, na př. pl-o-v-ieše na mori, ježto Okeanum sl-o-v-ieše. *Trist.* pl-o-v-ú pútníci. *Alx.* pl-o-v́ (m. pl-o-v-i) jako rosa. *Žaltář rkp. bibl. Pražské.*

2. U kmenů *ži* (*živ*), *ši* (*šiv*) ožívá i kmenové *v*, na př. jejie dobroty po-živ-e-š. *Trist.*

3. Kmenová samohláska častěji se před *j* tratí (v cyr. sklesává v *ъ*), na př. vzdy pie (m. pi-j-e). *Des. Káz.* ne-die-ši (m. ne-dě-j-e-ši). *Ev.* novo sie-no (m. sě-j-e-no) plěmě. *Pass.* jieš ani pieš (m. pi-j-eš). *St. Skl.*

4. V rozkazovacím spůsobu přetvořuje se vždy známka *i* v *j* jako v nové češtině vyjma kmeny vycházejíeí na *u* (t. §. č. 2).

5. Příčestí minulého času trpného významu obyčejně na *t* (srov. §. 159, B, č. 2); jen v *Pass.* novo sie-no (m. sě-j-e-no m. sě-j-e-to, sieto) plěmě.

Druhá třída.

§. 175.

Slovesa do druhé třídy spadající a na základě jednoho kmene se časující jsou kmene buď otevřeného buď zavřeného, na př. dvih-nú-ti (kmen zavřený), mi-nú-ti (kmen otevřený).

1. Oddíl.

Kmeny otevřené.

§. 176.

Slovesa kmene otevřeného časují se dle následujícího vzoru:

Vzor: vinúti.

Kmen: *vinu*

Číslo	Osoba	Přítomný čas	Aorist druhý	Aorist třetí	
Jedn.	1	vin-u	vinu-ch	vin-ia-ch	Přehlasováním *ia* v *ie*: vin-ie-ch
	2	vin-e-ši, -š	) vinu	) vin-ia-š-e	
	3	vin-e	)	)	
Dvojn.	1	vin-e-va, -vě	vinu-ch-o-va, -vě	vin-ia-ch-o-va, -vě	
	2	) vin-e-ta, -tě	) vin-u-s-ta,	) vin-ia-s-	
	3	)	) -tě	) ta, -tě	
Množn.	1	vin-e-my, -me, -m	vinu-ch-o-my, -me, -m	vin-ia-ch-o-my	
	2	vin-e-te	vinu-s-te	vin-ia-s-t-e	
	3	vin-ú	vinu-ch-u	vin-ia-ch-u	

Příčestí

Číslo	Minulé trpné	Minulé činné
Jedn.	vinu-t, -ta, -to	vinu-l, -la, -lo
Dvojn.	vinu-ta, -tě, -tě	vinu-la, -lě, -lě
Množn.	vinu-ti, -ty, -ta	vinu-li, -ly, -la

Přechodníky

Číslo	Přítomný	Minulý
Jedn.	vin-a; vin-úc-i	vinu-v; vinu-vš-i
Dvojn.	vin-úc-a; vin-úc-i	vinu-vš-a; vinu-vš-i
Množn.	vin-úc-e	vinu-vš-e

Rozkazovací spůsob

Jedn. č.	1.	2. 3. vin-i (viň)
Dvojn.	1. vin-ě-va, -vě	2. 3. vin-ě-ta, -tě
Množn.	1. vin-ě-my	2. 3. vin-ě-te

Infinitiv: vinú-ti
Supinum: vinu-t

2. *Oddíl.*

Kmeny zavřené.

§. 177.

Kmeny zavřené časují se dle vzoru *vinúti;* jenom v infinitivě a zvláště v minulých časech nepřijímají známky třídné *nu*.

Ostatně hojný počet kmenů prvé třídy během času do druhé přeskočil. V staročeských památkách žije síla takých kmenů ještě v prvé třídě, na př. sě skyteš. *Št.* ne-po-stig-ú. *Ev.* vlás-ti. *LS.* lež-e-š. *Pass.* dadie-lit léci. *Sm. Fl.*

§. 178.

Poznámky:

1. Infinitiv se vždy dlouží. U kmenů otevřených dlouží se třídná známka *nu* (*nú*), u kmenů zavřených, poněvadž *nu* někdy se vysouvá, i kmenová souhláska dle §. 165; na př. minú-ti; do-sieci m. do-sieh-ti (m. do-sahnú-ti).

2. Před *n* třídné známky bývají živly kořenné zhusta vysouvány, zvláště dle §. 64, č. 4, na př. hy-nú-ti m. hyb-nú-ti, l-nú-ti m. lip-nú-ti; v *Alx.*: k nepřátelóm po-pr-nu (m. po-prch-nu).

3. V přítomném čase obou kmenů a v aoristě třetím vysouvá se *u* ze kmene časovacího (srovn. §. 176).

4. Hrdelnice rozlišují se dle §. 70 před sponou *e* a před *ia* (přehl. *ie*) v hustší sykavky, spřežka *sk* v *šč;* na př. ot-vrž-e. *RK.* dietě z-deš-e. *JMl.* tišč-e-ch-u. *RK.*

5. U této třídy setkáváme se s několika nepatrnými zbytky aoristu prvého (srovn. §. 155).

Třetí třída.

§. 179.

Slovesa do této třídy spadající a na základě jednoho i dvou kmenů se časující dají se na čtyry oddíly rozděliti, totiž:

1. kmeny na *l, r,* původně do I, 6 spadavší (srov. §. 171);

2. kmeny odvedené od jiných částek řeči, větším dílem významu počínacího, na př. kamen-ě-ti, šediv-ě-ti, bohat-ě-ti ;

3. kmeny dvoj- neb vícesilabičné buď na *l*, *r* buď na zubnice *d*, *t* aneb na retnice vycházející, na př. hor-ě-ti, bol-ě-ti, bd-ě ti, let-ě-ti, kyp-ě-ti, slab-ě-ti a j. ;

4. kmeny původně na hrdelnice vycházející, které se dle §. 70, č. 3 před *ě* (původně dle §. 13 *ia*) v sykavky hustší rozlišily, na př. slyš-a-ti m. slych-ia-ti, krič-a-ti m. krik-ia-ti, lež-a-ti m. leh-ia-ti, blyšč-a-ti m. blysk-ia-ti.

1. Oddíl.

§. 180.

Kmeny sem spadající časují se na základě dvou kmenů. Přítomný kmen stýká se s kmeny sloves I, 6; infinitivný kmen vznikl stupňováním *l* a *r* kmene přítomného (*lě, rě* [*l'e, ře*]) — srovn. §. 173, časování sloves I, 7; na př. tr-i-e-te stezky. *Ev.* tr-a cestu. *Let. Troj.* vř-e-ť každému srdce po jazyku svému. *Dal.* Rvasta sě dr-úc-e. *St. Skl.* úsilno sě dr-úc-e *RK.* je sě prě-ti. *Dal.* vrě-la. *Pulk.* strě-l. *Rokyc. Výkl.* kaše vr-ie-š-e. *Dal.* (m. vrě-je-š-e).

2. Oddíl.

§. 181.

Kmeny sem spadající časují se na základě jednoho kmene docela pravidelně dle I, 7 (srovn. §. 173), na př. umě-j-e-š-e. *ŽSO.* želě-vě. *Alx.* tělo prachnivě-lo. *Let. Troj.*

3. Oddíl.

§. 182.

Kmeny sem spadající časují se na základě dvou kmenů; přítomný kmen vychází na *i*, infinitivný na *ě*. Časování těchto kmenů je následující:

Vzor: hořěti

1. Přítomný kmen: *hori*

Přítomný čas

Číslo	Osoba	Oznamovací spůsob	Rozkazovací spůsob	Přechodník
Jedn.	1	hoř-u m. hori-u m. hori-j-u		hori-a (přehl. -e); hori-ec-i
	2	horí-ši, -š	hori (hoř)	
	3	horí		
Dvojn.	1	horí-va, -vě	hori-va, -vě	hori-ec-a; -hori-ec-i
	2	horí-ta, -tě	hori-ta, -tě	
	3			
Množn.	1	horí-my, -me, -m	hori-my	hori-ec-e
	2	horí-te	hori-te	
	3	hori-a, př. hori-e		

2. Infinitivný kmen: *hořě*

Číslo	Osoba	Aorist druhý	Aorist třetí
Jedn.	1	hořě-ch	hor-ia-ch (přehl. -ie-ch) m. hořě-ja-ch
	2	hořě	hor-ia-š-e
	3		
Dvojn.	1	hořě-ch-o-va, -vě	hor-ia-ch-o-va, -vě
	2	hořě-s-ta, -tě	hor-ia-s-ta, -tě
	3		
Množn.	1	hořě-ch-o-my	hor-ia-ch-o-my
	2	hořě-s-te	hor-ia-s-te
	3	hořě-ch-u	hor-ia-ch-u

Příčestí činné: hořě-l, -la, -lo; -la, -lě, -lě; -li, -ly, -la
trpné: hořě-n, -na, -no; -na, -ně, -ně; -ni, -ny, na

Infinitiv: hořě-ti
Supinum: hořě-t

Přechodník minulý: hořě-v, hořě-vš-i; -vš-a, -vš-i; -vš-e

§. 183.

Časováním těchto kmenů vládnou následující zákony zvukoslovné:

1. *r, l* obměkčují se (§. 74), na př. hoř-u m. hori-u, dľ-u m. dli-u;

2. *d, t* rozlišují se v *z* a *c*, na př. ne-styz-u (m. ne-stydi-u). *Alx.* S přehláskou: žebrati sě styz-i. *ČE.*;

3. *s* a *z* se obměkčují, na př. mluviti muš-u (m. musi-u). *Dal.* S přehl.: jáz muš-i. *Sp. D.*

4. Někdy přeskakují tyto kmeny do následujícího oddílu, přijímajíce místo *ě* kmene infinitivného *a*, na př. hořa-la (m. hořě-la). *Alx.* leta-l (m. letě-l). *NPB.*

4. Oddíl.

§. 184.

Kmeny původně na hrdelnice vycházející a též na základě dvou kmenů se časující liší se u časování od vzoru *hořěti* pouhou samohláskou *a*, zastupující (§. 13) *ě* kmene infinitivného.

O kmenech těchto zvláště spomenouti jest:

1. V staré češtině je *a* m. *ě* před tvrdými příponami aneb hláskami pravidlem, na př. držá-no. *SPr.* běža-l. *ŽSO.* leža-l. *Alx.* slyša-la. *Alb.*

2. Sem spadají i kmeny *boja* a *stoja*, u nichž *a* samohl. *ě* zastupuje. Přítomný čas je *boju, stoju*, přehl. *boji, stoji.* Ve tvarech vzniklých na základě kmenů *boja, stoja* stahuje se i *oja* dle §. 40, č. 1 v *á* — na př. báti (m. bojati). *Ev.* já sě boj-i. *Sp. D.* jáz stoju. *Mast.* já sě boji; v hrieše stoji. *Sp. D.* já sě ne-boj-i, ale onit sě boj-ie. *Pass.* sě ne-boj-e-ch-u (m. ne-boj-a-ch-u m. ne-boj-ě-ch-u). *Dal.* stáše (m. stoj-a-š-e). *Sm. Fl., SPr., Ev.* sě boj-e-š-e (m. boj-a-š-e). *SPr.* Dle §. 152, c, č. 3 vyskytá se v třetí osobě čísla množného i *a*; na př. ne-boj-a sě. *RK.*

Čtvrtá třída.

§. 185.

Kmeny do této třídy spadající časují se na základě jednoho kmene dle následujícího vzoru:

Vzor: činiti.

Kmen: *čini*

Číslo	Osoba	Přítomný čas	Aorist druhý	Aorist třetí	
Jedn.	1	čiň-u (-i) m. čini-j-u	čini-ch	čin-ia-ch m. čini-ja-ch	Přehlasováním *ia* v *ie*: čin-ie-ch
	2	činí-ši, -š	) čini	) čin-ia-še	
	3	činí	)	)	
Dvojn.	1	činí-va, -vě	čini-ch-o-va, -vě	čin-ia-ch-o-va, -vě	
	2	) činí-ta, -tě	) čini-s-ta, -tě	) čin-ia-s-ta,	
	3	)	)	) -tě	
Množn.	1	činí-my, -me, -m	čini-ch-o-my	čin-ia-ch-o-my	
	2	činí-te	čini-s-te	čin-ia-s-t-e	
	3	čini-a, přehl. -e	čini-ch-u	čin-ia-ch-u	

P ř í č e s t í

Číslo	Minulé trpné	Minulé činné
Jedn.	čině-n, -na, -no	čini-l, -la, -lo
Dvojn.	čině-na, -ně, -ně	čini-la, -lě, -lě
Množn.	čině-ni, -ny, -na	čini-li, ly, -la

P ř e ch o d n í k y

Číslo	Přítomný	Minulý
Jedn.	čiň-a (přh.-ě); čini-ec-i	čini-v; čini-vš-i
Dvojn.	čini-ec-a; čini-ec-i	čini-vš-a; čini-vš-i
Množn.	čini-ec-e	čini-vš-e

R o z k a z o v a c í s p ů s o b

Jedn. č.	1.	2. 3. čini (čiň)
Dvojn.	1. čini-va, vě	2. 3. čini-ta, -tě
Množn.	1. čini-my	2. 3. čini-te

Infinitiv: čini-ti
Supinum: čini-t

§. 186.

Poznámky:

1. Souhláskové živly těchto kmenů bývají v 1. osobě přítomného času a v trpném příčestí minulého času buď obměkčovány aneb rozlišovány, totiž:

a) *l, n, r* se obměkčují, na př. co já nynie mysl'-u neb co čin-i. *Pass.* já jich nic ne-vin-i. *Sm. Fl.* tato slova jemu tvoř-e. *St. Skl.*;

b) *d, t* rozlišují se v *z, c,* na př. choz-u (m. chodi-u), ploz-u (m. plodi-u) *Mast.* ztrac-i (m. z-trati-u), na-vrac-i (m. na-vrati-u). *Řem.* jáz nic ne-škoz-i (m. ne-škodi-u). *SPr.* já úroka u-krac-i (m. u-krati-u). *Trist.*;

c) *retnice* se obměkčují, na př. jáz mlvi-u (t. j. mlv'-u). *Ev.* já se div-i (m. divi-u). *Sm. Fl.* jáz prav-i (m. pravi-u). *Řem.*;

d) *s, z, st* obměkčují se v hustší sykavky, na př. jáz proš-i (m. prosi-u). *Řem.* nynie vám od-pušč-i (m. od-pusti-u). *Pass.*

2. V příčestí trpném držela se stará čeština dosti přísně zákonů zvukoslovných; nepanuje v ní taká nedůslednosť jaká češtinou novou již zavládla.

3. Vyjma přítomný čas (prvou osobu jedn.) a příčestí minulé trpné drží se obyčejně kmenové souhlásky; na př. mútí-ši vodu. *LS.* ti pros-ie (přehl. m. pros-ia), na most vraz-ia. *RK.* kněžna vojny plodi-ec-e a chudinu tím hubi-ec-e. *St. Skl.* plod-ie-š-e. *Dal.* dlúhé brady nos-ie-ch-u. *Dal.*

4. Že tato třída i kratší přechodník minulého času mívala, spomenuto již v §. 159 A, č. 2.

5. Staré památky s přechodníky přítomnými této třídy dosti neústrojně nakládaly; srovn. §. 159 A, č. 2.

6. Příčestí přítomného času trpného významu zvláště v této třídě se zachovalo; v staročeských památkách se tu zhusta místo pravidelného *-im, -ima, -imo* i *-ěm, -ěma, -ěmo* objevuje, na př. hora naplně-ma. *RK.* křestěm sem. *Pass.* učiněm. *Št.* rozvaděma bratry. *LS.*

Pátá třída.

§. 187.

Slovesa do této třídy spadající časují se na základě jednoho i dvou kmenů.

Slovesné kmeny dají se na čtyry oddíly rozděliti, totiž:

1. Kmeny, jichž samohláska *a* (po měkkých přhl. *e*) všady se drží, poněvadž celé jich časování jenom na jednom kmenu, na *a* neb přehlas. *e* vycházejícím, osnováno je, na př. hleda, díva, žáda, trva; náše (přehl. m. náša), val'e (přehl. m. val'a), vrace (přehl. m. vraca) a p.

2. Kmeny časující se na základě dvou kmenů, jichž přítomný na *i*, infinitivný na *a* vychází, na př. meti — meta, plači (m. plaki) — plaka a p.

3. Kmeny na *l*, *n*, *r*, *v* též na základě dvou kmenů se časující, jež ale v přít. čase *l*, *n*, *r*, *v* rády stupňují, na př. bra—b-e-r, zva—z-o-v, pra—p-e-r. Mimo to spadá sem ještě několik jiných kmenů: žd — žda, cp — cpa a j. (§. 192).

4. Kmeny otevřené časují se na základě i kratšího i rozšířeného kmene, na př. vla — vlaja, dě — děja, vě — věja a p.

1. Oddíl.

§. 188.

Kmeny sem spadající časují se na základě jednoho kmene následovně:

Vzor: volati.

Kmen: *vola*

Číslo	Osoba	Přítomný čas	Aorist druhý	Aorist třetí
Jedn.	1	vola-j-u	vola-ch	volá-ch
	2	vola-j-e-ši, -š	) vola	) volá-š-e
	3	vola-j-e	)	)
Dvojn.	1	vola-j-e-va, -vě	vola-ch-o-va, -vě	volá-ch-o-va, -vě
	2	) vola-j-e-ta,	) vola-s-ta,	) volá-s-ta,
	3	) -tě	) -tě	) -tě
Množn.	1	vola-j-e-my	vola-ch-o-my	volá-ch-o-my
	2	vola-j-e-te	vola-s-te	volá-s-te
	3	vola-j-ú, přhl. -í	vola-ch-u	volá-ch-u

P ř í č e s t í

Číslo	Minulé trpné	Minulé činné
Jedn.	volá-n, -na, -no	vola-l, -la, -lo
Dvojn.	volá-na, -ně, -ně	vola-la, -lě, -lě
Množn.	volá-ni, -ny, -na	vola-li, -ly, -la

P ř e ch o d n í k y

Číslo	Přítomný	Minulý
Jedn.	vola-j-a (přh. -e) ; -j-úc-i	vola-v, vola-vš-i
Dvojn.	vola-j-úc-a ; vola-j-úc-i	vola-vš-a, vola-vš-i
Množn.	vola-j-úc-e	vola-vš-e

R o z k a z o v a c í s p ů s o b

Jedn. č.	1.	2. 3. vola-j
Dvojn.	1. vola-j-va, -vě	2. 3 vola-j-ta, -tě
Množn.	1. vola-j-my	2. 3. vola-j-te

Infinitiv: vola-ti
Supinum: vola-t

§. 189.

O kmenech těchto spomenouti jest:

1. V aoristě třetím vystupují pravidelně tvary stažené, t. j. *-ajach* neb přehl. *-ajech* stahuje se pravidelně dle §. 40, č. 1 v *-ách*, na př. padáše (m. pada-ja-š-e). *RK.* čakáše. *Pass.* vzýváše. *Alx.*

Nicméně vyskytují se i nestažené tvary, na př. chova-je-ch (přehl. m. chova-ja-ch). *Pass.* čeka-je-ch. *ŻK.*

2. U některých kmenů těchto drží se i v XIV století, kde přehlasování samohlásky *a* jinak již úplně dokonáno bylo (§. 27), nepodnebné *a* i po měkkých živlech, na př. pribíjal sem. *Des. Kaz.* nepriházalo, vcházal. *Pass.*

2. *Oddíl.*

§. 190.

Slovesa sem spadající časují se na základě dvou kmenů; přítomný kmen vychází na *i*, infinitivný na *a*.

Kmeny sloves těchto vycházejí na následující souhlásky:

1. na plynné, na př. sla, ora, žebra, stona a p.;
2. na retnice, na př. drápa, kopa, chrápa, hraba, zoba, hýba, klama, kýva a p.;
3. na hrdelnice, na př. plaka, pyka, dýcha, strúha a p.;
4. na sykavky, na př. maza, řeza, tesa, kysa a p.;
5. na zubnice, na př. hloda, boda, šepta, repta a p.;
6. na skupeniny *zd* a *sk*, na př. hvízda, tleska a p.

Kmeny tyto všecky časují se dle následujícího vzoru:

Vzor: *tesati.*

1. Přítomný kmen: *tesi*

Přítomný čas

Číslo	Osoba	Oznamovací spůsob	Rozkazovací spůsob	Přechodník
Jedn.	1	teš-u (přehl. -i) m. tesi-u		
	2	teš-e-ši, -š	) teš m. teš-i	teš-a (přehl. -e);
	3	teš-e	)	teš-úc-i
Dvojn.	1	teš-e-va, -vě	teš-va, -vě	
	2	) teš-e-ta, -tě	) teš-ta, -tě	teš-úc-a;
	3	)	)	teš-úc-i
Množn.	1	teš-e-my, -me, -m	teš-my	
	2	teš-e-te	) teš-ta, -tě	teš-úc-e
	3	teš-ú, přehl. -í	)	

2. Infinitivný kmen: *tesa*

Číslo	Osoba	Aorist druhý	Aorist třetí
Jedn.	1	tesa-ch	tesá-ch
	2	) tesa	) tesá-š-e
	3	)	)
Dvojn.	1	tesa-ch-o-va, -vě	tesá-ch-o-va, -vě
	2	) tesa-s-ta, -tě	) tesá-s-ta, -tě
	3	)	)
Množn.	1	tesa-ch-o-my	tesá-ch-o-my
	2	tesa-s-te	tesá-s-te
	3	tesa-ch-u	tesá-ch-u

Příčestí	činné: tesa-l, -la, -lo; -la, -lě, -lě; -li, -ly, -la trpné: tesá-n, -na, -no; -na, -ně, -ně; -ni, -ny, na

Infinitiv: tesa-ti Supinum: tesa-t	Přechodník minulý: tesa-v, -vš-i; -vš-a -vš-i; -vš-e

§. 191.

1. Souhláskové živly těchto kmenů podléhají těm samým proměnám zvukoslovným, jež jsme u kmenů IV třídy udali (§. 186); na př. káž-e (m. kazi-e). *Alx.* treskc-e-š (m. treskti-e-š). *Pass.* plač-e (m. plaki-e). *Dal.* kaž mu (m. kazi). *Pass.*

Ostatně všecky tyto kmeny do I třídy rády zabíhají.

2. Aorist třetí mívá obyčejně tvar stažený (§. 40, č. 1), tak tesá-ch m. tesa-ja-ch, přehl. tesa-je-ch.

3. *Oddíl.*

§. 192.

Sem spadající slovesa časují se na základě dvou kmenů; kmeny přítomné stupňují zhusta dle §. 187, č. 3 *l, n, r, v* kmene infinitivného, totiž:
bra — b-e r, hna — ž-e-n, dra — d-e-r, žra — ž-e-r, zva — z-o-v, pra — p-e-r, řva — ř-e-v, stla — st-e-l, kla — k-o-l; ale i: *žd — žda, žv — žva, zv — zva, lh — lha, řv — řva, ss — ssa, cp — cpa, tk — tka, štv — štva.*

Vzor: bráti.

1. Přítomný kmen: *ber*

Přítomný čas

Číslo	Osoba	Oznamovací spůsob	Rozkazovací spůsob	Přechodník
Jedn.	1	ber-u		ber-a;
	2	béř-e-ši, -š	beř m. ber-i	ber-úc-i
	3	béř-e		
Dvojn.	1	béř-e-va, -vě	beř-va, -vě	ber-úc-a;
	2	béř-e-ta, -tě	beř-ta, -tě	ber-úc-i
	3			
Množn.	1	béř-e-my	beř-my	ber-úc-e
	2	béř-e-te	beř-te	
	3	ber-ú		

2. Infinitivný kmen: *bra*

Číslo	Osoba	Aorist druhý	Aorist třetí
Jedn.	1	bra-ch	brá-ch
	2	bra	brá-še
	3		
Dvojn.	1	bra-ch-o-va, -vě	brá-ch-o-v-a, -vě
	2	bra-s-ta, -tě	brá-s-ta, -tě
	3		
Množn.	1	bra-ch-o-my	brá-ch-o-my
	2	bra-s-te	brá-s-te
	3	bra-ch-u	brá-ch-u
Příčestí		činné: bra-l, -la, -lo; -la, -lě, -lě; li, -ly, -la	
		trpné: brá-n, -na, -no; -na, -ně, -ně; -ni, -ny, -na	

Přechodník minulý: bra-v, -vš-i; bra-vš-a, -vš-i; -vš-e
Infinitiv: brá-ti
Supinum: bra-t

§. 193.

Poznámky:

1. V přít. čase obměkčují se *l, n, r* před sponou *e* dle §. 74, hrdelnice dle §. 70, č. 2, na př. běř-e se. *Let. Troj.* ze-tč-e plátna. *Alx,*

Ostatně kmen *tk-tka* již velmi dávno do V, 1 přeskakoval; již v *MV.* tká sě, pervagatur, peragrat.

2. Vyjma prvou osobu jedn. a třetí množnou dlouží se v přít. čase samohláska stupňováním vzniklá, na př. z-ů-v-e. *Komenský.* k-ů-ľ-e. *Let. Troj.*

3. Již v starších památkách nastal v přít. čase zmatek. Přehlasují totižto příponu prvé osoby *u* v *i,* jakoby měkký živel předcházel; na př. dnes tě z-o-v-i (m. z-o-v-u). *St. Skl.*

4. Kmen *žda-žd* již v *RK.* vyniká vrtkavostí, brzy do V, 2 brzy do I, 2 přeskakuje, totiž: milého žda-j-e, zmilitka sě ne-do-žd-e-ch.

5. Kmeny *řva-řev* (*řv*), *zva-zov* (*zv*) podržují někdy stupňovaný kmen i v aoristě, na př. řev-ie-ch. *ŽW.*

6. V imperativě udržela se známka *i* nutně u kmenů *žd, žv, zv, cp, štv, lh* (lž-i), *řv;* kmen *tk* přeskakuje v starších již památkách do V, 2 (tka-j, přehl. tke-j). U ostatních kmenů žije známka *i* obyčejně v podnebné souhlásce. Již v *LS.* seběř, v *RK.* beř.

Nicméně setkáváme se i tu někdy se známkou *i,* zvláště po enklitickém *ž,* na př. ber i-ž. *Let. Troj.*

7. Aorist třetí mívá obyčejně tvar stažený: brách m. bra-ja-ch, přehl. bra-je-ch.

4. *Oddíl.*

§. 194.

Kmeny sem spadající časují se na základě dvou kmenů otevřených; prvý kmen je kratší, druhý pak přísuvkou *ja* rozšířený. Časování jich je následující:

Vzor: vlajati, vláti.

1. Kmen: *vla*

Přítomný čas

Číslo	Osoba	Oznamovací spůsob	Rozkazovací spůsob	Přechodník
Jedn.	1	vla-j-u, přehl. -i		
	2	vla-j-e-ši, -š	vla-j m. vla-i	vla-j-a, přh. -e; vla-j-úc-i
	3	vla-j-e		
Dvojn.	1	vla-j-e-va, -vě	vla-j-va, -vě	
	2, 3	vla-j-e-ta, -tě	vla-j-ta, -tě	vla-j-úc-a; vla-j-úc-i
Množn.	1	vla-j-e-my	vla-j-my	
	2	vla-j-e-te	vla-j-te	vla-j-úc-e
	3	vla-j-ú, přehl. -í		

Číslo	Osoba	Aorist druhý	Aorist třetí
Jedn.	1	vla-ch	vla-ja-ch, přehl. vla-je ch
	2, 3	vla	vla-ja-š-e
Dvojn.	1	vla-ch-o-va, -vě	vla-ja-ch-o-va, -vě
	2, 3	vla-s-ta, -tě	vla-ja-s-ta, -tě
Množn.	1	vla-ch-o-my	vla-ja-ch-o-my
	2	vla-s-te	vla-ja-s-te
	3	vla-ch-u	vla-ja-ch-u

2. Kmen: *vlaja*

Příčestí	činné: vlá-l, -la, -lo m. vlaja-l atd. trpné: vlá-n, -na, -no m. vlaja-n atd.

Přechodník minulý: vlá-v, -vš-i m. vlaja-v atd.
Infinitiv: vlá-ti m. vlaja-ti Supinum: vlaja-t

§. 195.

Poznámky:

1. Časování přítomného času a aoristů stýká se s časováním sloves I, 7.

2. Časy na infinitivném kmenu osnované nestahují se jen dle §. 40, č. 1 než i dle č. 2 téhož §., na př. v-sie-ti. *JMl.* smie-ch-u. *Pass.*

3. Kdekoli následující silaba měkká je aneb v následující silabě podnebný živel se objevuje, měloby pravidelně dle §. 26 přehlasování zpětné nastati. Nicméně se v staročeských památkách, zvláště u příčestí na *-l*, stálé klácení vyskytá.

4. Aorist třetí mívá obyčejně stažený tvar: vlách m. vla-ja-ch, přehl. vla-je-ch. Kmen *dě-děja* má v aoristě třetím vedle *zdáše* (dle §. 40, č. 1 m. zdě-ja-š-e) i *zdieše*, na př. sě z-dá-š-e. *Sm. Fl.* sě z-die-š-e. *JMl.* Třetí osoba přít. času množn. čísla *zdadí* přešla sem zmatkem kmenů *dě* a *dad* (§. 200).

Šestá třída.

§. 196.

Slovesa této třídy časují se na základě dvou kmenů, přítomný kmen vychází na *u* (milu) a infinitivný na *ova*, po měkkých na *eva* (milova — vojeva). Ostatně se pravidelně časují dle kmenů otevřených prvé a páté třídy.

Spomenouti tu jenom sluší, že v XIV století podle §. 29 přehláska *i* m. kmenového *u* v přít. čase zvláštní obliby došla, na př. praci-j-i. *Št.* ne-pro-zrazi-j. *ŽJK.* vysuši-j-e. *Št.*

B. Časování bezesponové.

§. 197.

Historie jazyka nás učí, že časování bezesponové (§. 163) během času sponovému ustoupiti musilo. Toto se konečně v češtině tak rozmohlo, že v historické již době v obor časování bezesponového jenom čtyry kmeny, a to jen v přítomném čase, spadají, totiž: *věd, dad, jed, jes.*

1. Kmen *věd.*

§. 198.

Kmen *věd* je jen přítomnému času základem časovacím; minulé časy časují se na základě kmene *vědě*, spadajícího do III, 2, totiž:

Sloveso: věděti.

1. Přítomný kmen: *věd*

Přítomný čas

Číslo	Osoba	Oznamovací spůsob	Rozkazovací spůsob	Přechodník
Jedn.	1	vě-m m. věd-m		
	2	vě-si m. věd-si	) věz m. věd-i	věd-a;
	3	věs-ť m. věd-ť	)	věd-úc-i
Dvojn.	1	vě-va, -vě m. věd-va	věz-va, -vě	
	2	) věs-ta, -tě m.	) věz-ta, -tě	věd-úc-a;
	3	) věd-ta	)	věd-úc-i
Množn.	1	vě-my m. věd-my	věz-my	
	2	věs-te m. věd-te	) věz-te	věd-úc-e
	3	věd-ia, přehl. -ie	)	

Příčestí	trpné přítomné: věd-o-m, -ma, -mo trpné minulé: věs-t, -ta, -to m. věd-t atd.

Infinitiv: věs-ti m. věd-ti

2. Infinitivný kmen: *vědě*

Číslo	Osoba	Aorist druhý	Aorist třetí
Jedn.	1	vědě-ch	věd-ia-ch (přehl. -ie-ch) m. vědě-ja -ch
	2	) vědě	) věd-ia-še
	3	)	)
Dvojn.	1	vědě-ch-o-va, -vě	věd-ia-ch-o-va, -vě
	2	) vědě-s-ta, -tě	) věd-ia-s-ta, -tě
	3	)	)
Množn.	1	vědě-ch-o-my	věd-ia-ch-o-my
	2	vědě-s-te	věd-ia-s-te
	3	vědě-ch-u	věd-ia-ch-u

Příčestí	trpné minulé: vědě-n, -na, -no činné minulé: vědě-l, -la, -lo

Přechodník minulý: vědě-v, - vš-i
Infinitiv: vědě-ti Supinum: vědě-t

§. 199.

1. Doklady: bě vědě-ti. *Alx.* chcu vz-věs-ti. *RK.* vě-my, ježe vě-si. *Ev.* vy ne-věs-te. *ČE.* ne-věs-ti, kamo ide. *Ev.* škodu vz-věd-ie. *Alx.* věd-ia oni. *Ev.* všady z-věs-to. *Alx.* věz to každý, věz to věstě. *St. Skl.*

2. V přítomném čase objevuje se vedle *věm* i *vědě*, které Miklošić za zbytek formy medialné, slovančinou prý druhdy vládnuvší, vyhlásil, na př. jáz dobře vědě. *Dal.* viece lepšieho vědě. *Alx.* já nevědě, coj Buoh kázal. *Št.*

3. Vedle imperativu *věz* žije i *veď* co spojka, na př. veď stojí král' před vámi. *Trist.* veď Buoh vládne vším. *Št.*

4. Co do přípony třetí osoby *ti, ť* srovn. §. 152, a, č. 3.

2. Kmen: *dad.*

§. 200.

Kmen *dad* je jen oznamovacímu spůsobu a přechodníku přítomného času základem časovacím; ostatní časy a ostatní spůsoby přítomného času drží se kmene *da*, spadajícího do V, 1 (srovn. §. 188), jak následuje:

Sloveso: dáti.

1. Kmen: *dad*

Přítomný čas.

Číslo	Osoba	Oznamovací spůsob	Přechodník
Jedn.	1 2 3	da-m m. dad-m da-si m. dad-si das-ť m. dad-ť	dad-a; dad-úc-i
Dvojn.	1 2 3	da-va, -vě m. dad-va } das-ta, -tě m. dad-ta	dad-úc-a; dad-úc-i
Množn.	1 2 3	da-my m. dad-my das-te m. dad-te dad-ia, přehl. dad-ie	dad-úc-e

2. Kmen: *da*

Číslo	Osoba	Aorist druhý	Aorist třetí	Rozkazovací spůsob
Jedn.	1 2 3	da-ch } da	dá-ch } dá	} da-j m. da-i
Dvojn.	1 2 3	da-ch-o-va,- vě } da-s-ta, -tě	dá-ch-o-va, -vě } dá-s-ta, -tě	da-j-va, -vě } da-j-ta, -tě
Množn.	1 2 3	da-ch-o-m-y da-s-te da-ch-u	dá-ch-o-my dá-s-t-e dá-ch-u	da-j-my } da-j-te
Příčestí		činné: da-l, -la, -lo; -la, -lě, -lě; -li, -ly, -la trpné: dá-n, -na, -no; -na, -ně, -ně; -ni, -ny, -na		

Přechodník minulý: da-v, da-vši; da-vš-a, -vš-i; da-vš-e
Infinitiv: dá-ti
Supinum: da-t

§. 201.

1. Doklady: das-ť jim život. *Ev.* hromnici v ruku dad-ie. *Sm. Fl.* zlata dad-ie. *Mast.* jemu vy-dad-ie. *Alx.* dad-a za ňu kóň. *KR.* da-ch-u sě děvky. *Dal.* da mu trh. *Řem.* Bóh ti da bujarosť. *RK.* ne-dad-ie ižádnému pomoci. *Trist.* rozkoši sě ne-dá-š-e. *SPr.* i da-j svlaženie. *RK.* da-ch jej. *ŽSO.* dáti šíju. *RK.*

2. Poznámky:

a) V aoristě druhém vyskytá se vedle *da-ch* i *dad-e-ch,* na př. za odpověď dad-e. *Ev.* masť ne-pro-dad-e sě. *Ev.*

b) Aorist třetí *dách* povstal stažením původného *da-ja-ch,* přehl. *da-je-ch.*

c) V aoristě třetím vedle *dách* i *dad-ie-ch,* přehl. m. *dad-ia-ch,* na př. střelci ne-dad-ie-ch-u. *Alx.* na běh sě ot-dad-ie-ch-u. *Dal.* chudým roz-dad-ie-ch-u. *ŽSO.* páknúti mu ne-dad-ie-s-ta *Dal.*

d) V příčestí trpném, ač velmi zřídka, vedle *dán* i *da-t,* na př. dána mi odplata. *Dal.* česť da-tú odplatíš pracně. *Alx.*

e) Vedle třetí osoby přítomného času již v starších památkách vedle *dad-ia* (-ie) i *da-j-ú;* již v *RK.:* bozi da-j-ú.

3. Kmen *jed.*

§. 202.

Kmen *jed,* přehl. m. cyr. *jad,* drží se u celém časování; přítomný čas časuje se beze spony, minulé časy pravidelně podle kmenů I, 2 (srovn. §. 166), totiž:

Sloveso: jiesti.

Kmen: *jed*

Číslo	Osoba	Přítomný čas	Aorist druhý	Aorist třetí	
Jedn.	1	je-m m. jed-m	jed-e-ch	jed-ia-ch	Přehlasováním *ia* v *ie*: jed-ie-ch
	2	je-si m. jed-si	) jed-e	) jed-ia-še	
	3	jes-ť m. jed-ť	)	)	
Dvojn.	1	je-va, -vě m. jed-va	jed-e-ch-o-va, -vě	jed-ia-ch-o-va, -vě	
	2	) jes-ta, -tě m.	) jed-e-s-ta, -tě	) jed-ia-s-ta,	
	3	) jed-ta	)	) -tě	
Množn.	1	je-my m. jed-my	jed-e-ch-o-my, -me	jed-ia-ch-o-my, -me, -m	
	2	jes-te m. jed-te	jed-e-s-t-e	jed-ia-s-te	
	3	jed-ia, přehl. -ie	jed-e-ch-u	jed-ia-ch-u	

Příčestí

Číslo	Minulé trpné	Minulé činné
Jedn.	jed-e-n, -na, -no	jed-l, -la, -lo
Dvojn.	jed-e-na, -ně, -ně	jed-la, -lě, -lě
Množn.	jed-e-ni, -ny, -na	jed-li, -ly, -la

Přechodníky

Číslo	Přítomný	Minulý
Jedn.	jed-a; jed-úc-i	jed; jed-š-i
Dvojn.	jed-úc-a; jed-úc-i	jed-š-a; jed-š-i
Množn.	jed-úc-e	jed-š-e

Rozkazovací spůsob

Jedn. č.	1.	1. 2. jez m. jed-i
Dvojn.	1. jez-va, -vě	1. 2. jez-ta, -tě
Množn.	1. jez-my	1. 2. jez-te

Infinitiv: jies-ti m. jied-ti
Supinum: jes-t m. jed-t

§. 203.

1. Doklady: dávati jies-ti. *RK.* knížete jed-úc uzríte. *Dal.* s tiem ne-jed-e-ch. *ŽK.* chlěb jed-ie-š-e. *Dal.*

2. Poznámky:

a. Druhá a třetí osoba přít. času jed. čísla nedají se doložiti. Čeština se jich snad proto štítila, aby se nestýkaly s kmenem *jes* (srovn. náledující §.); obyčejně užívá: *jie-š, jie.*

b. V aoristě druhém vedle *jed-e-ch* i skrác. *jech,* na př. je-s-ta i pista. *Let. Troj.* s-je-ch-u vešcek plod. *ŽK.*

4. Kmen: *jes.*

§. 204.

Sloveso *býti* časuje se na základě *tří* kmenů. Honosí se vůbec nadobyčejnou rozmanitostí forem, majíc jak pro přítomný čas tak i pro aoristy tvary dvojí.

Sloveso: býti.

1. Kmen: *jes*

Přítomný čas

Číslo	Osoba	Tvar prvý	Přechodník
Jedn.	1 2 3	jes-m, jse-m, se-m je-si m. jes-si, j-si, si jes-ti, jes-ť, je	js-a m. jes-a; js-úc-i
Dvojn.	1 2 3	jes-va, -vě; s-va, -vě jes-ta, -tě; s-ta, -tě	js-úc-a; js-úc-i
Množn.	1 2 3	jes-my; s-my, -me jes-te, js-te, s-te jes-ú, js-ú, s-ú	js-úc-e

2. Kmen: *by*

Číslo	Osoba	Aorist druhý — Tvar prvý	Aorist druhý — Tvar druhý	Aorist třetí — Tvar prvý
Jedn.	1	by-ch	b-ě-ch	b-ěja-ch, skr. b-ia-ch, přh. b-ie-ch
	2, 3	by	b-ě	b-ie-š-e
Dvojn.	1	by-ch-o-va, -vě (bychva)	b-ě-ch-o-v-a, -vě (běchva)	b-ie-ch-o-va, -vě
	2, 3	by-s-ta, -tě	b-ě-s-ta, -tě	b-ie-s-ta, -tě
Množn.	1	by-ch-o-my	b-ě-ch-o-my	b-ie-ch-o-my
	2	by-s-te	b-ě-s-te	b-ie-s-te
	3	by-ch-u	b-ě-ch-u	b-ie-ch-u
Příčestí		činné: by-l, -la, -lo atd. trpné: by-t, -ta, -to atd.		

Přechodník minulý: by-v, -vš-i; budoucí: by-š-a, by-š-úc-i
Infinitiv: bý-ti. Supinum: by-t

3. Kmen: *bud*

Číslo	Osoba	Přítomný čas — Tvar druhý	Aorist třetí — Tvar druhý	Rozkazovací spůsob
Jedn.	1	bud-u	bud-ia-ch, přhl. bud-ie-ch	
	2	bud-e-ši, -š	bud-ie-š-e (2, 3)	bud-i (buď) (2, 3)
	3	bud-e		
Dvojn.	1	bud-e-va, -vě	bud-ie-ch-o-v-a, -vě	bud-ě-va, -vě
	2, 3	bud-e-ta, -tě	bud-ie-s-ta, -tě	bud-ě-ta, -tě
Množn.	1	bud-e-my	bud-ie-ch-o-my	bud-ě-my
	2	bud-e-te	bud-ie-s-te	bud-ě-te (2, 3)
	3	bud-ú	bud-ie-ch-u	

Přechodník: bud-a, -úc-i, -úc-e

§. 205.

Poznámky:

1. Aoristy *běch*, *bějach* (biech) vznikly z kmene *by* spůsobem následujícím.

Kmen *by* přešel dle §. 46 v *bu*; samohláska *u* se pak dle §. 14 před *ě*, jež tu jako u a-kmenů tvrdých podstatných (§. 93) *i* zastupuje, ve *v* přestrojila, které se konečně vysulo. Tak vznikly tvary: by-ě-ch, bu-ě-ch, bv-ě-ch, b-ě-ch; by-ěja-ch, bu-ěja-ch, bv-ěja-ch, b-ěja-ch.

2. Místo *jes-m* má *Ev. jes-u-m*. Samohlásku tuto dle §. 48, č. 2 za vsuvku považovati sluší.

3. Stará čeština mívala dle §. 157 pro budoucí čas tvar zvláštní (*by-š-u*, přehl. *by-š-i*). Utrativši ho velmi časně uchopila se pro budoucí čas druhého tvaru přít. času (*bud-u*), jak z imperativu až podnes vysvítá.

4. V RK. a v jiných staročeských památkách objevuje se tvar přít. času bez *j*, na př. já sem, ti si. *RK.*

Po *ne* i v nejstarších památkách stále *j*; v třetí osobě jedn. vsouvá se dle §. 66, č. 3 *n*. Již v *Ev.*: ne-n-ie dáno.

V XIV století se *j* do písma z nova uvádí. V klassické době užívali tvarů bez *j* k opisování časů minulých (§. 212).

C. Časování nepravidelné.

§. 206.

V obor nepravidelného časování spadají následující kmeny: *chtě, id, jed, imě, sta, vidě.*

1. Kmen: *chtě.*

Kmen *chtě*, spadající vlastně do III, 3 (srovn. §. 182), je skrácený m. *chotě* (cyr. chotě-ti). Má tudíž i dva skrácené kmeny časovací: přítomný *chti* m. *choti* a infinitivný *chtě* m. *chotě.*

Časování je na základě těchto dvou kmenů docela pravidelné; vzoru sloves III, 3 (§. 182) drží se časy minulé, vzoru sloves V, 2 (§. 190) čas přítomný.

Spomenouti jenom sluší, že imperat. *chtě-j* sluje a že se *t* v příčestí a v aoristě někdy rozlišuje, na př. chtě-j ty neb nechtě-j. *Let. Troj.* chtě-ch-u. *Dal.* chce-va oba (chtě-va) *Pass.* chce-l (m. chtě-l). *Alx.*

2. Kmen: *id.*

§. 207.

Kmen *id,* spadající vlastně do I, 2 (srovn. §. 166), přešel dle §. 45, č. 3 brzy v *jid* brzy v *jd.*

O něm spomenouti sluší:

a. Přítomný čas a aoristy časují se na základě kmenů *jid, jd.* Infinitiv zní *jí-ti* m. *jís-ti* (jíd-ti), na př. jd-ě-te. *Ev.* jid-e, pri-jid-e. *Dal.* jd-e pastucha. *RK.* slunce jid-e. *Let. Troj.* jí-ti počechu. *Let. Troj.*

b. Příčestí tvoří se na základě kmene *šed,* jen že se *d* dle §. 64, č. 1 vysouvá: *šel, šla, šlo.*

Druhdy žilo i příčestí trpné *šes-t, -ta -to* m. šed-t, -ta, -to (srovn. §. 68, č. 1); na ně odkazují tvary novočeské: *příští* (m. při-šes-t-í m. pří-šed-t-í), *záští* (m. zá-šes-t-í m. zá-šed-t-í).

c. Přechodník minulý tvoří se též na základě kmene *šed,* totiž *šed, šed-ší, šed-š-e* (§. 159, A, 2).

d. Skládá-li se kmen tento s předložkou, vsouvá se dle §. 66, č. 3 jazyčnice *n;* někdy se tu dle §. 51, b, č. 3 i kmenové *i* vysouvá, na př. vz-n-id-e Vojmír. *RK.* v-n-í-t-i v chválu. *ŽJK.* vy-n-iď vece. *Alx.* ne-vy-n-du odtad. *Pass.*

e. Zvláště u toho kmene zachoval se aorist prvý, na př. pryč od něho j-id-o-m — a k mistru sě prikázachom. *Pass.*

3. Kmen: *imě.*

§. 208.

Kmen *imě,* dle §. 45, č. 3 i *mě, jmě,* tvoří přítomný čas obyčejně na základě kmene *ima* dle §. 188 (V, 1); jen imperativ sluje na základě kmene *mě: mě-j* m. mě-i. Minulé časy

a infinitiv tvoří na základě kmenů *imě, jmě* dle §. 181 (III, 2), na př. v *RK.*: imě-ti, im-ie-š-e, imě-la, imě-ch-u, imě; u *Dal*: jmě-je-š-e, jmě; v *St. Skl.*: mě-j žel.

4. Kmen: *jed.*

§. 209

Kmen *jed*, spadající do I, 2 (§. 166), časuje se pravidelně až na následující zvláštnosti:

a. Infinitiv, by od kmenů *jed* m. *jad* (edere; §. 202) a *id* (§. 207, a) řádně rozeznán byl, je *je-ti*.

b. Vedle aoristu druhého *jed-e-ch* vyskytá se i skrácený *je-ch*, na př. L'ubuše do-je. *Dal.*

c. Po předložce vsouvá se dle §. 66, č. 3 jazyčnice *n*, na př. s-n-ě-ch-u sě (m. s-n-je-ch-u). *Dal.*

d. V přechodníku minulém vedle *jed* někdy i *je-v*, na př. pri-je-vš-e chrám oborili. *Pass.*

e. V příčestí trpném vedle *jen* m. jed-e-n i *je-t* m. jes-t, na př. by je-no na lov. *EZ.* již Amerika do-je-ta. *Jung.*

5. Kmeny: *sta, vidě.*

§. 210.

1. Kmen *sta*, pravidelně dle kmenů otevřených se časující, zabíhá v přít. čase od nepaměti do II, 1, na př. pravda sta-n-e. *St. Skl.* živ o-sta-n-e. *Dal.* sta-n-e-š do služby. *Pulk.*

2. Kmen *vidě*, spadající do III, 3, časuje se pravidelně až na imperativ (*viz*), přechodník (*vid-a*) a příčestí přít. času trpného významu (*vid-o-m*), na př. viz-te člověka. *ČE.* Vid-a ne-viz-i. *St. Skl.* vid-o-mé věci. *Št.* ne-vid-ě-ch-u. *St. Skl.*

b. Časy složené.

§. 211.

Poněvadž se u jednoduchých minulých časův, totiž u aoristův, druhá osoba jednotná pro otřelou příponu (§. 153) od třetí nerozeznává, počalo se během času čím dále tím řidčeji jich užívati.

Již v cyrillských památkách opisuje se druhá osoba aoristů tam, kdeby jakási pochybnosť povstati mohla, na př. aorist m i l o v a znamená: 1. miloval jsi, 2. miloval jest, 3. milovala jsi, 4. milovala jest.

Kdy aoristy v češtině zanikly, zevrubně určiti se nedá. Jisté je, že prví gramatikové čeští *Optat* a *Gzel* jim zanikati pomáhali, a že v XVI století aoristy v ústech lidu ještě žily. *Bych* žije podnes co pozůstatek někdejšího aoristu.

Čeština nahrazuje zaniklé aoristy rozličnými spůsoby.

§. 212.

Dokonaný čas naznačuje čeština příčestím minulého času činného významu a přít. časem slovesa b ý t i, kde dle §. 205, č. 4 náslovné *j* až do XIV století sesouvala. V třetí osobě jednotného a množného čísla zamlčovalo se již velmi dávno pomocné sloveso. Již v *RK*: bozi darili.

V klassické době považovalo se za něco důrazného (emfatického) mluviti plnou osobou třetí, na př. Viktorin II, kníže Minsterberské, jel jesť s otcem do Vídně. — Nebyloť jesť Mojžišovi možné toho lidu k tomu privesti. *Vel.*

§. 213.

Dávnominulý čas vyslovovali staří Čechové příčestím minulého času činného významu a aoristy *běch*, *biech*, na př. Faustinianus pro útěchu b i e š e najmlazšieho syna doma sobě o s t a v i l. *Pass.* Lumír — slovy i pěniem b i e š e p o h ý b a l Vyšehrad. *RK.* v tu dobu *bě* již dospělo všecko dílo. *Alx.*

§. 214.

Tvarem rozeznati sluší tři budoucí časy: j e d n o d u c h ý, s l o ž e n ý a o p s a n ý.

1. Jednoduchý budoucí čas neliší se naskrze od přít. a je vlastně sloveso dokonané.

2. Složený budoucí čas vzniká spojením slovesa nedokonaného s předložkou a neliší se též naskrz od přít. času, na př. za-rv-e turem. *LS.*

3. Opsaný budoucí čas je vlastně nedokonané sloveso;

opisuje se slovesem budu a infinitivem nedokonaného slovesa, na př. nebudu vám súditi svády. *LS.*

§. 215.

1. Vymínečný spůsob přít. času opisovali staří Čechové aoristem *bych* a příčestím minulým činného významu. V třetí osobě množného čísla již za starodávna užívali *by* (aby) m. *bychu* (abychu), na př. aby Lazar viděli. *Ev.* abychu sě poklonili. *Ev.*

2. Vymínečný spůsob budouc. č. opisuje se v staročeských památkách pravidelně slovesem *budu* a příčestím minulým činného významu, na př. ač-li umrelo bude, vel'e ploda prinese. *Ev.*

§. 216.

Trpný tvar opisují staročeské památky nasledujícími spůsoby:

1. příčestím přítomným trpného významu a slovesem pomocným, na př. by leskem naplněma hora. *RK.* křestěm sem. *Pass.*

Jakmile příčestí přítomné trpného významu zaniklo, byla čeština přinucena příčestí minulého se uchopiti, na př. bě jim dáno; byl krik stvořen. *Alx.*;

2. třetí osobou množného čísla činného významu, na př. tak duše letěly hustě, jako když stádo rozpustie. *Alx.* volati, ano nepřevezú; tlúci, ano neotevrú. *Sm. Fl.*;

3. zvratnými slovesy, na př. hrnec po zvuku sě pozná. *Sm. Fl.*

Druhá částka.

Tvary neohebné.

§. 217.

Příslovky, předložky a spojky spadají dle §. 82 v obor tvarův ohebných. Nejsouce ale sobě jich vzniku více povědomi, uvykli jsme je za neohebné považovati. Tvary tyto podobají se v skutku skamenělinám, organickým životem

druhdy se honosivším, jehož je kleslé naše povědomí jazykové bylo zbavilo.

Nicméně podařilo se vědě jich organický život aspoň z části odkryti; jenom předložky trvají z většího dílu až podnes u své stuhlosti.

I. Příslovky.

§. 218.

Příslovky, jsouce buď skamenělé pády buď stuhlé tvary slovesné, jsou jmenného, přídavného, zájmenného, číslného a slovesného původu.

Přestaneme zde jenom na několika ukázkách.

1. Příslovky jmenného původu.

§. 219.

Z příslovek jmenného původu vyskytují se nejhustěji asi následující:

bezpeč, t. j. bez péče (péče dle §. 70, č. 1 m. pekja; pek-péci sě, sollicitum esse), na př. chtě člověk bezpeč býti, v tom nejsme bezpeč. *Št.*;

dneś m. den ś, cyr. дьнь сь (sorvn. §. 140, č. 1).;

dolov m. dolovi, dativu to zachovalého ještě u-kmenu (srovn §. 90), na př. dolov lesem. *RK.* s hynsta sě hned dolov boče. *SPr.*;

letoś m. leto si (srovn. §. 140, č. 1).;

nalet (nalit, dosti zhusta i nali), t. j. na let (rychle), na př. nalit Uhrie v setniny sě shlukú. *RK.* nali kázal zžéci. *St. Skl.*;

večeroś m. večero ś (srovn. §. 140, č. 1), na př. večeroś prvé než ležeš, pomodliž sě. *Pass.*;

včera, sesláblý to genitiv m. večera.;

vješut (přehl. vješit, frustra) od neužívaného již ješut, přehl. ješit (MV. glossuje ješut: inania, nullam vim habentia) m. v ješut, na př. vješut jich drzostné vspieranie. *RK.* Boha vješit nejmenujte. *Des. Káz.*;

vkvapky (kvapem, na kvap) t. j. v kvapky od koř. *kyp* (stupeň dle §. 37, b), na př. vkvapky měl co činiti. *Št.*

vprieč (naprieč). t. j. v prieč (na prieč) od podstatného jména prieč (dle §. 70, č. 1 m priekja od koř. *pr*, jenž se dle §. 38 stupňoval a pak příponu *k* přijal), na př. i v drva vprieč zasazená za drva. *RK.* Kmen *priek* (*přěk*) žije ostatně v staré češtině, na př. dlí i na překy. *Alx.*;

vstriecu, t. j. v striecu m. v stretju (srovn. §. 69), na př. jáz poidu vstriecu jim včelo. *KR.*;

vzhoru t. j. vz horu (na horu, srovn. §. 224), na př. vzchopi sě vzhoru. *RK.*;

záhy (dle §. 46 i záhe), snad m. za nhy (srovn. okamž-ení), na př. tažechu před sluncem zá'e. *RK.*;

zejtra m. za jutra, dle §. 52, č. 2 zajtra a pak dle §. 26 zejtra; na př. aby prišel zajtra ráno. *Trist. Ev.* má ještě: na zajutrie.

2. Příslovky přídavného původu.

§. 220.

Z příslovek přídavného původu na ukázku zde uvádíme následující:

a) Střední rod buď ještě úplně zachovalý buď dle §. 50, c, č. 1 již skleslý, na př.

blíž (o-blíž) m. blíže (o-blíže), na př. blíž jesť Hospodin, nikde oblíž vod měti nemožeše. *Pass.*;

hoduje (accurate, zvlášť u Št.) od hoduj, hoduja, hoduje, (accuratus), na př. totoj pak hoduje křesťanská viera. *Št.*;

ješutno (srovn. §. 219), neurčitý to tvar tvrdého zakončení, na př. tu sien ješutno v Tatary teče. *RK.*;

náliš, prieliš m. nálišе, prieliše od neurčitého *lich* (cyr. lichъ, nimius; Rozkochaný zná nálicha, homo impetuosus — i v *Alb.*: nálicha jesť), na př. prieliš rozsilnilo sě jesť kněžstvo. *ŽW.*;

nestateč m. nestače, na př. jsme nestateč sami sebú. *Št.*;

urno, neurčitý tvar od koř. *ur* (srovn. lat. ur-o, něm. h-ur-tig), na př. prúd Pražan urno přese zdi teče. *KR.*;

věhlasno (múdro) od věhlas (múdrosť), na př. věhlasno dávachu slova k slovóm. *RK.*;

vel'e od velí, velia, velie (srovn. vel'-ky, veliký), na př. tamo vel'e duš těká. *RK.*;

Sem spadají i komparativy a superlativy (srovn. §. 128, č. 4), jako: hrze, ménie, tvrze, najníževe a j., na př. stúpi Záboj najníževe dolov. *RK.* dobře hrze nežli víno býti chtieše. *Sm. Fl.* zlé sě brž než dobré zračí. *Alx.*

b) Jednotlivé pády, totiž:

α) lokaly buď předložkové buď čisté, jako: bedlně (od bd-ěti, cyr. bъd-ěti), hospodně (co hospod), hrubě, ješutně (marně), krupně, lidmě (vlidně), lzě-lze (od *lho* m. leh-o), mětně (dle §. 26 m. matně od koř. *mat*, cyr. męt), mrzce (od koř. *mrh*), posladu (comiter), včul, přehl. včil m. včulě, včilě (srovn. §. 52, č. 2), vnáhle, věhlasně, velmě a j., na př. kam tak nevěhlasně běžíš. *Alx.* tu milosť mrzce nesú. *Pass.* súdce mnoho posladu poče mluviti. *ŽSO.* bylo lzě matcě boží věděti. *ŽJK.* rozveličen jsi vnáhle. *ŽW.* krupně sě mele všemu světu. *St. Skl.* budeť s ním lidmě tržiti. *Řem.* mětně ho jala. *Alx.*;

β) instrumentaly, totiž:

1) jednotného čísla, jako: nálichem (srovn. výše náliš), mnohem, málem, velím (velmi) a j., na př. velím by to upriemější bylo. *Št.* velmi sě užasl. *Pass.*;

2. množného čísla, jako: jestojsky (realiter, od kmen. jes), tělesky, velicsky, lehky, náhly a j., na př. chcešli u mém královstvÍ velicsky povýšena býti. *Pass.* sehna jezdec stráže náhly. *Alx.* pověděˇ své myšlenie lehky. *Pass.*

3. Příslovky zájmenného původu.

§. 221.

Z příslovek zájmenného původu na ukázku zde uvádíme:

a) příslovky na základě zájmena *ten* (*t*, cyr. *tъ*, srovn. §. 137, č. 1), *ta, to,* jako: na-to, pro-to, za-to, po-té (t. době), mezi-toji, přehl. m. mezi-toju (t. dobú), ve-t-čas (srovn. §. 137, č. 1), tu-dy, ta-dy, ta-k, to-li-k, te-h-dy, to-cu-ž (přehl. to-ci-ž, skrác. cu-ž, cu-š, ci-š) m. to-ti-ž, též-měř, ně-te-r-dy (ně-t-r-dy) a j., na př. mezitoji jedna k niej žena pristupivši i poče je rozprávěti. *Pass.* zlá ženo, přestaň! neb vetčas budu nekázán. *Řem.* jednoho téžměř nahého. *Pass.* tociž věčně trpěti budu. *Št.* chtě cuš s honci sě pobiti. *Alx.* vám chci pověděti o dědicevi slovenském, ciš o Prokopovi svatém. *SPr.*;

b) příslovky na základě zájmen: *ji, ja, je; on, ona, ono,* jako: do-n-ie-d-ž (t. doby), v-n-iu-ž (přehl. v-n-i-ž t. měru, jako), i-de-že (kdež), ja-k, ja-m, ja-dy, on-de, an-de m. a on-de, ona-dy, ona-k a j.; na př. vniž plachý kóň tak sě svieže. *Alx.* ideže sú dúbraviny uné. *LS.* takž jadyž šel, tady prše před ním běhal preč ľud. jam vietr pochylí. *Alx.* žádný nezaslúží věčné mzdy ani odplaty, doniedž milosti božie člověk nemá. *Alb.* ležal ľud hubený vňuž les neb háj porubený. *Alx.* tu sien ješutno v Tatary teče, ande milosrdie pro bóh prosie. *RK.*;

c) příslovky na základě zájmen *k, k-do* (cyr. къ, къ-do), *ś* (sien, cyr. *sь*) *veś, čo* (přehl. *če*), *jin* a p., jako: k-de, ni-k-de, ku-dy, ka-dy, k-te ra-k, ko-li-k, k-am, ni-k-am, ke-h-dy, s-dě, si-c, ves-dě, ves-dy, vse-g-dy, pro-č, za-č, na č, na-če-ž, pro-če-ž, jin-dy, jin-da, jin-de, jin-ak a j.; na př. kegdy že taká znamenia činieše před nimi. *Ev.* by vesdy jaro bylo. *RK.* mene-že nevsegda imáte. *Ev.* hledáno jest mezi námi sic i onak. *Pulk.* myslí i mluvie sic i onak rádi o tom. *Št.*

4. Příslovky číslného a slovesného původu.

§. 222.

a) Příslovky jsou i číslného původu, jako: tepruv m. te-prv (*u* zastupuje *ъ* v cyr. прънъ), jenom m. jednom a j.; na př. čemu naše zbraň jmá tepruv ot vrcha soptati krutosť. *RK.* jedno kaž koni u vóz uprieci. *Trist.*

b) Příslovky jsou i slovesného původu, jako: bod-mo, hor-mo, kloň-mo, pad-mo, ve-spa-tu, ve-s-kry-tu, kro-mě, mi-mo, to-věz a j.; na př. veskrytu nemlvich ničego. *Ev.* hormo horíc. *Št.*

II. Spojky.

§. 223.

a) Většina spojek vládla asi v době prvotné dvěma členy souvztažnými, jichž jeden během času odpadl.

Tak čítáme ještě v *Alx.*: *to* mi také z písma známo, *jež* (potom *cž*, přesmyk. *že*) bylo v tej straně Babilon město veliké.

b) Ostatně spojky jsou původem rozmanité a až podnes na mnoze záhadné; nejhustěji jsou původu zájmenného, jako: a sa, a-si, a-ś (*a* v původném smyslu rozlučném), ja-k, ta-k, ež m. jež, po-n-ie-va-d-ž, pro-n-ie-ž, si, ti (ť), z-da (s-da, někdy i *za*), vš-a-k m. veś-a-k a j.; na př. neslušie mlčeti asa toho. *Št.* za tě rozvlajaše buria. *LS.* proniež zlí musejí zhynúti. *EM.* todě-ti. *ŽW.*

III. Předložky.

§. 224.

a) Většina předložek je až posud temného původu. V staré češtině vystupují i jmenné tvary i příslovky co předložky, jako: mezu, stran, kraj, kolkol, utr, mimo, kromě a j.; na př. utr Vyšegradě. *LS.* rozleti sě radosť kolkol Prahy. *RK.* vadita sě mezu sobú. *LS.* Ježíš jide stran moře. *ŽJK.*

b) Staročeské předložky od novočeských se jenom v nepatrnostech liší; zde jenom spomínáme: *ob, dl'e* (propter, jako lat. causa vždy za slovem závislým), *iz* (jen v *Ev.* a jednou v *RK.*, jinak vždy *z*), *ot* (od), *vz* (na) a j.; na př. člověk, oslepen ob velikú stranu, žádosť trží k nestatečnému. *Št.* prokni stúpi rozenia dl'e svégo. *LS.* vece-že jeden iz učenník jego Judas Skariotis. *Ev.* tamo k chlumku iz Tatar přemnostvie. *RK.* vladyku si z roda vyberúce. *LS.* slunce přeide poledne, i ot poledne již na pól k večeru. vz ramena vložichu bystrá kopie. *RK.*

Obsah.

Díl druhý.

Tvarosloví.

Úvod.

Opravy.

Na stránce 2 v řádku 8 zdola čti §§. 92, 107 m. §. 74. b, č. 3.
„ „ 2 „ „ 1 „ „ i bezprostřední m. b iezprostřední
„ „ 10 „ „ 11 shora „ mutíši m. mutiši
„ „ 12 „ „ 11 zdola „ ší-ja m. ši-ja
„ „ 32 „ „ 15 „ „ prs-ť m. prs-t
„ „ 40 „ „ 7 shora „ ščíty m. ščity
„ „ 54 „ „ 17 zdola „ gen. m. jen
„ „ 73 „ „ 5 „ „ *ějšť* m. *ějši*
„ „ 80 „ „ 3 shora „ ve m. a

(Poklesků některých jiných snadno bude možné čtenáři opraviti.)

THE LIBRARY OF CONGRESS

THE LIBRARY OF CONGRESS

